

SURİYELİLERİN GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNİN EKONOMİK BOYUTLARI:

**TÜRKİYE'DE DEĞİŞİM,
SURİYE'DE YENİDEN İNŞA ÇALIŞTAYI**

ÇALIŞTAY RAPORU

ŞUBAT - 2026

**SURİYELİLERİN GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNİN EKONOMİK BOYUTLARI:
TÜRKİYE’DE DEĞİŞİM, SURİYE’DE YENİDEN İNŞA**

Tarih: 5 Kasım 2025

Yer: Gaziantep Üniversitesi Mâvera Kongre ve Sanat Merkezi

Düzenleyen Kurum: Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü

Rapor Editörü:

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil YILMAZ

Editör Yardımcıları:

Gen. Sek. Yrd. Mehmet Ali EMİNOĞLU

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Koordinatörler:

Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK

Prof. Dr. Derya SİLİBOLATLAZ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil YILMAZ

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Öğr. Gör. Hatice Kübra CANPOLAT

Gen. Sek. Yrd. Mehmet Ali EMİNOĞLU

Raporlama:

Prof. Dr. Derya SİLİBOLATLAZ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil YILMAZ

Gen. Sek. Yrd. Mehmet Ali EMİNOĞLU

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Öğr. Gör. Hatice Kübra CANPOLAT

Ses Kayıtlarını Deşifre Edenler:

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Öğr. Gör. Hatice Kübra CANPOLAT

Grafik Tasarım:

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

ISBN: 978-625-00-3336-4

2026 © Tüm Hakları Saklıdır

Bu raporda yer alan bilgiler, Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsünün izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Konuşmacıların kullanmış oldukları kaynaklar ve görsellerden kendileri sorumludur.

2026 © All Rights Reserved

The information contained in this report may not be copied or reproduced in any way without the permission of Gaziantep University Migration Institute. Speakers are responsible for the sources and images they use.

Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü

Adres: Üniversite Bulvarı 27310 Şehitkamil Gaziantep

Telefon: +90 360 12 00 / Dahili: 4501

E posta: gaungocenst@gmail.com

Web: <https://goc.gantep.edu.tr>

Atıf için: GAÜN Göç Enstitüsü. (2026). *Suriyelilerin Geri Dönüş Sürecinin Ekonomik Boyutları: Türkiye’de Değişim, Suriye’de Yeniden İnşa*. Çalıştay Raporu. Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü. DOI: 10.13140/RG.2.2.23220.10880

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ.....	iii
GENEL TANITIMI.....	v
KATILIMCI PROFİLİ VE YÖNTEM.....	vii
Yöntem.....	vii
Katılımcı Profili	vii
GENEL DEĞERLENDİRMELER.....	1
1. İş Gücü Piyasası ve İstihdam.....	1
2. Girişimcilik ve Yerel Ekonomi.....	3
3. Hibrit Girişimcilik ve Yerel Ekonomi	5
4. Kamu Harcamaları ve Sosyal Politikalar.....	7
5. Konut ve Gayrimenkul Yatırımlar.....	9
6. Suriye Diasporası ve Geri Dönüş Politikalarına Etkileri.....	12
7. Sınır Ötesi Ekonomi ve Kalkınma Perspektifi.....	13
Tartışma Bölümlerine Geçiş: Okuma Kılavuzu	15
TARTIŞMA BULGULARI VE KATILIMCI GÖRÜŞLERİ	16
1. İş Gücü Piyasası ve İstihdam.....	16
2. Hibrit Girişimcilik ve Yerel Ekonomi	55
3. Kamu Harcamaları ve Sosyal Politikalar.....	60
4. Konut ve Gayrimenkul Yatırımlar.....	76
5. Sınır Ötesi Ekonomi ve Kalkınma Perspektifi.....	86
SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	133
1. Güvenli ve Planlı Geri Dönüş Altyapısının Tesis Edilmesi	134
2. İstihdam, Üretim ve Geçim Kaynaklarının Oluşturulması	135
3. Girişimcilik ve Beşerî Sermayenin Değerlendirilmesi	135
4. Finansal Altyapı ve Para Transfer Mekanizmalarının Güçlendirilmesi	135
5. Bölgesel Ekonomik Planlama ve Pilot Uygulamalar.....	136
6. Kurumsal İş Birliği ve Çok Paydaşlı Yönetişim.....	136
POLİTİKA ÖZETİ.....	138
Suriyelilerin Gönüllü Geri Dönüşünde Ekonomik Sürdürülebilirlik	138
Bulgular ve Politika Önerileri	138

Arka Plan	138
Temel Bulgular	138
Politika Öncelikleri.....	139
EKLER	141

SURİYELİLERİN GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNİN EKONOMİK BOYUTLARI: TÜRKİYE’DE DEĞİŞİM, SURİYE’DE YENİDEN İNŞA ÇALIŞTAY RAPORU

YÖNETİCİ ÖZETİ

Suriye’de uzun yıllardır devam eden çatışma ortamı ve bunun sonucunda ortaya çıkan kitlesel göç hareketleri, gönüllü geri dönüş meselesini yalnızca insani veya güvenlik temelli bir konu olmaktan çıkararak çok boyutlu bir ekonomik ve kalkınma politikası alanına dönüştürmüştür. Bu rapor, geri dönüş sürecinin ekonomik boyutlarını bütüncül bir perspektifle ele almak; Türkiye ve Suriye bağlamında ortaya çıkan yapısal etkileri, fırsat alanlarını ve politika seçeneklerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalıştay kapsamında gerçekleştirilen masa tartışmaları, geri dönüşün sürdürülebilirliğinin doğrudan ekonomik koşullarla bağlantılı olduğunu açık biçimde göstermiştir. İstihdam olanakları, üretim kapasitesi, girişimcilik ekosistemi, finansal altyapı, konut ve gayrimenkul piyasaları ile sınır ötesi ekonomik ilişkiler, geri dönüş kararlarını şekillendiren temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Tartışmalarda, geri dönüşün ani ve plansız biçimde gerçekleşmesinin hem Türkiye’de hem de Suriye’de ekonomik kırılganlıkları artırabileceği; buna karşılık kademeli, veri temelli ve sektör odaklı politikaların daha dengeli bir geçiş süreci sağlayabileceği yönünde güçlü bir mutabakat oluşmuştur.

Raporda ayrıca, Türkiye’de uzun yıllar boyunca ekonomik hayata entegre olmuş Suriyelilerin edindikleri beşerî sermayenin, geri dönüş sürecinde kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda geri dönüş, pasif bir nüfus hareketi olarak değil; üretim, girişimcilik ve sınır ötesi ekonomik entegrasyon üzerinden yönetilmesi gereken stratejik bir süreç olarak ele alınmıştır. Özellikle “hibrit girişimcilik” ve sınır ötesi kalkınma modelleri, geri dönüşün ekonomik sürdürülebilirliğini destekleyen yenilikçi politika araçları olarak öne çıkmaktadır.

Rapor, çalıştayda ortaya çıkan bulguları iki düzeyde sunmaktadır. İlk bölümde, masa tartışmalarından derlenen ortak tespitler tematik başlıklar altında sentezlenerek Genel Değerlendirmeler çerçevesinde sunulmaktadır. İkinci bölümde ise bu değerlendirmelerin hangi gerekçelerle ve hangi örnekler üzerinden şekillendiğini gösteren Tartışma Bölümleri yer almaktadır. Bu yapı, okuyucuya hem öne çıkan ana eğilimleri hızlıca kavrama hem de bu sonuçların dayandığı argümanları ayrıntılı biçimde izleme imkânı sunmaktadır.

Çalıştayın son bölümünde, masa tartışmalarından elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilen politika önerileri sistematik bir çerçeve içinde ele alınmıştır. Bu öneriler; istihdam, girişimcilik, finansal altyapı, konut ve yeniden yapılanma, diaspora politikaları ile sınır ötesi kalkınma başlıklarında geri dönüşün ekonomik sürdürülebilirliğini güçlendirmeye yönelik somut yol haritaları sunmaktadır. Politika önerileri, katılımcıların değerlendirmelerinden süzülen ortak ihtiyaç ve risk alanlarına dayanmakta; kısa, orta ve uzun vadeli uygulama perspektifleri dikkate alınarak yapılandırılmaktadır.

Sonuç olarak bu rapor, gönüllü geri dönüşün ekonomik boyutunun, güvenlik ve sosyal uyum politikalarının tamamlayıcısı değil; sürecin kurucu unsurlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası paydaşlar arasında eşgüdüm içinde geliştirilecek uzun vadeli, bölgeye duyarlı ve üretim temelli politikaların hem geri dönüşlerin sürdürülebilirliği hem de bölgesel istikrar açısından kritik önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK
Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Müdürü

GENEL TANITIMI

8 Aralık Devrimi sonrasında Suriye'ye yönelik geri dönüş süreci belirgin biçimde hız kazanmıştır. Bununla birlikte bu süreç, yalnızca nüfus hareketliliği bağlamında değil; sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve hukuki boyutlarıyla ele alınması gereken son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Türkiye'nin uzun yıllardır geçici koruma altında barındırdığı yüksek sayıdaki Suriyeli nüfus dikkate alındığında, geri dönüş meselesi hem bireysel kararları hem de kamusal politika alanlarını doğrudan etkileyen kritik bir gündem hâline gelmiştir. Açık kapı politikası çerçevesinde görece kısa sürede gerçekleşen giriş sürecinin aksine, geri dönüşlerin aynı hız ve basitlikte yürütülemeyeceği; fiziksel altyapı, güvenlik koşulları ve hukuki düzenlemeler bakımından mevcut koşulların bu süreci sınırladığı yaygın biçimde kabul edilmektedir. Bu nedenle geri dönüşün dinamiklerinin doğru analiz edilmesi, risklerin ve fırsatların eşzamanlı değerlendirilmesi ve politika yapıcılara somut, uygulanabilir önerilerin sunulması önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalıştay serisi, söz konusu ihtiyaca analitik ve çok boyutlu bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda üçüncü masa tartışmalarının odağı, geri dönüş sürecinin ekonomik boyutları olarak belirlenmiştir. Ekonomi, domino etkisi yaratan yapısıyla istihdamdan üretime, ticaretten sosyal ilişkilere kadar pek çok alanı doğrudan etkileyen temel bir belirleyendir. Suriyelilerin yaklaşık on dört yıldır Türkiye'de bulunmaları, bu süre zarfında iş gücü piyasalarına entegrasyon, kayıtlı ve kayıt dışı istihdam, girişimcilik ve sermaye birikimi gibi alanlarda önemli bir deneyim ve birikim ortaya çıkarmıştır. Geri dönüş sürecine girilmiş olsa da bu uzun zaman diliminde Suriyelilerin yalnızca geçici bir konumda kalmadıkları; çeşitli sektörlerde yatırımlar gerçekleştirdikleri, işletmeler kurdukları ve üretim zincirlerine dâhil oldukları görülmektedir. Özellikle Gaziantep örneğinde ticaret ve sanayi odalarına kayıtlı yüzlerce büyük ölçekli şirket ve binlerce küçük işletme, Suriyeli girişimcilerin yerel ve ulusal ekonomiye sağladıkları katkıyı somut biçimde ortaya koymaktadır. İhracat hacmini artıran, istihdam yaratan ve üretim

kapasitesini genişleten bu yapılar, geri dönüş sürecinin ekonomi üzerindeki etkilerinin çok yönlü değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Geri dönüşün ekonomik boyutları ele alınırken, bu sürecin yalnızca bir “kayıp” ya da “azalma” çerçevesinde değil; aynı zamanda bir dönüşüm ve fırsat alanı olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Toplumsal hareketlilikler, doğru yönetildiğinde dezavantajlar kadar yeni imkânlar da üretebilmektedir. Ulus devletler açısından göç olgusu çoğu zaman risk ve maliyet üzerinden tartışılrsa da uygun politika araçlarıyla desteklendiğinde göçmen nüfusun sahip olduğu beşerî ve sosyal sermayenin ekonomik katma değere dönüştürülebileceği açıktır. Bu çerçevede, Suriyelilerin Türkiye’de edindikleri mesleki beceriler, ticari ağlar ve üretim tecrübeleri, geri dönüş sürecinde hem Suriye’nin yeniden yapılanması hem de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin sürekliliği açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Mevcut durumda tersine bir hareketlilik söz konusudur ve Suriyeliler kademeli biçimde ülkelerine dönmeye başlamaktadır. Çalıştay kapsamında yapılan değerlendirmeler ve saha temasları, Türkiye ile Suriye arasındaki ticari ilişkilerin sürdürülmesi ve daha da güçlendirilmesi yönünde hem kamu kurumları hem de sivil toplum ve iş dünyası aktörleri arasında geniş bir mutabakat bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu ilişkilerin kalıcı ve sürdürülebilir olabilmesi için açık, öngörülebilir ve güven tesis eden bir hukuki zemine oturtulması gerektiği de ortak bir görüş olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda geri dönüş sürecindeki iş insanlarının önemli bir bölümünün hibrit yatırımcı modeline yöneldiği gözlemlenmektedir. Söz konusu model, işletmelerin ve ticari faaliyetlerin bir bölümünün Türkiye’de, bir bölümünün ise Suriye’de sürdürülmesine dayanmakta; böylece iki ülkenin pazarlarının eşzamanlı değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Uzun yıllar Türkiye’de oluşturulan ekonomik birikimin tamamen terk edilmesi yerine, bu birikimin Suriye’de yeni yatırımlarla tamamlanması yönündeki yaklaşım giderek yaygınlaşmaktadır. Bu eğilim, yalnızca ekonomik entegrasyonu değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve insani bağların da korunmasına ve güçlenmesine katkı sunabilecek bir zemin oluşturmaktadır. Çalıştayın ekonomi odaklı üçüncü masası, tam da

bu çok katmanlı uzmanlıktan yararlanarak geri dönüş sürecinin ekonomik etkilerini bütüncül biçimde tartışmayı ve politika üretimine katkı sunmayı hedeflemiştir.

KATILIMCI PROFİLİ VE YÖNTEM

Yöntem

Bu çalıştay, moderatör eşliğinde yürütülen interaktif ve tematik bir panel tartışması formatında gerçekleştirilmiştir. Tartışmalar, önceden belirlenen beş ana başlık çerçevesinde yapılandırılmış; katılımcıların kurumsal deneyimleri, saha gözlemleri ve akademik birikimleri doğrultusunda değerlendirmelerini ve çözüm önerilerini paylaşımlarına imkân tanımıştır. Çalıştay yöntemi, geri dönüş sürecinin ekonomik boyutlarını tekil bir perspektiften ele almak yerine, farklı disiplinler ve uygulama alanları arasında etkileşim kurarak bütüncül bir analiz üretmeyi amaçlamıştır.

Tartışma sürecinde hem Türkiye’deki ekonomik yapıya ilişkin değerlendirmeler hem de Suriye’nin yeniden yapılanma sürecine dair öngörüler birlikte ele alınmıştır. Katılımcıların paylaştığı görüşler, istihdam, girişimcilik, kamu harcamaları, sınır ötesi ticaret ve yeniden yapılanma gibi başlıklar altında yoğunlaşmış; geri dönüş sürecinin kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik etkilerinin karşılaştırmalı biçimde tartışılmasına olanak sağlamıştır. Bu çerçevede çalıştay, saha temelli deneyimlerle akademik analizleri bir araya getirerek, politika üretimine katkı sunabilecek nitelikli bir tartışma zemini oluşturmuştur.

Çalıştay boyunca ortaya konulan görüş ve değerlendirmeler, raportör tarafından sistematik biçimde kayıt altına alınmış; tekrar eden temalar, ortak kanaatler ve farklılaşan yaklaşımlar ayırt edilerek analiz edilmiştir. Bu rapor, söz konusu tartışmaların tematik bir sentezini sunmakta olup, bireysel konuşma dökümlerinden ziyade ortak bulgulara ve çıkarımlara odaklanmaktadır.

Katılımcı Profili

Çalıştaya, geri dönüş sürecinin ekonomik boyutlarını farklı açılardan değerlendirebilecek kamu yöneticileri, akademisyenler, yerel yönetim temsilcileri, sivil toplum aktörleri ve iş dünyası temsilcileri katılım sağlamıştır. Katılımcı profili hem politika uygulayıcılarını hem de sahada aktif rol alan paydaşları kapsayacak biçimde

çeşitlendirilmiştir. Bu çok aktörlü yapı, geri dönüş sürecinin ekonomi üzerindeki etkilerinin yalnızca teorik düzeyde değil, uygulama ve deneyim boyutlarıyla da ele alınmasına imkân tanımıştır.

Çalıştayın moderatörlüğü, Gaziantep Üniversitesi Genel Sekreter Yardımcısı Mehmet Ali EMİNOĞLU tarafından yürütülmüş; raportörlük görevi ise Gaziantep Üniversitesi öğretim görevlisi Hatice Kübra Canpolat tarafından üstlenilmiştir. Katılımcıların kurumsal dağılımı, merkezi ve yerel kamu kurumları, üniversiteler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcilerini içerecek şekilde dengelenmiştir. Bu çeşitlilik, tartışmaların tek yönlü bir bakış açısıyla sınırlı kalmasını engelleyerek, geri dönüş sürecinin ekonomik boyutlarına ilişkin daha kapsayıcı ve gerçekçi değerlendirmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Çalıştaya katılan tüm paydaşların tam listesi ve kurumsal bilgileri, raporun ekler bölümünde sunulmuştur. Bu yaklaşım, raporun ana metninde analitik akışı korurken, şeffaflık ve izlenebilirlik açısından gerekli bilgilendirmenin de sağlanmasını amaçlamaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRMELER

Bu bölümde, çalıştay kapsamında üç masada gerçekleştirilen tartışmalardan elde edilen katkılar, ortaklaşan temalar ve öne çıkan değerlendirmeler doğrultusunda sentezlenmiştir. Amaç, katılımcı görüşlerini tek tek aktarmaktan ziyade; geri dönüşün ekonomik boyutlarına ilişkin temel eğilimleri, yapısal sorun alanlarını ve politika açısından belirleyici başlıkları bütüncül bir çerçeve içinde ortaya koymaktır. Bu nedenle aşağıda sunulan değerlendirmeler, farklı bakış açılarını yansıtan tartışmalardan süzülen ortak bulgulara odaklanmakta; katılımcı ifadelerinin ayrıntılı çözümlemesi ise izleyen tartışma bulguları ve katılımcı görüşleri bölümünde ele alınmaktadır.

1. İş Gücü Piyasası ve İstihdam

Çalıştay kapsamında yapılan tartışmalarda, Suriyelilerin geri dönüş sürecinin iş gücü piyasaları üzerindeki etkilerinin hem Türkiye hem de Suriye açısından çok boyutlu sonuçlar doğurduğu vurgulanmıştır. Katılımcılar, geri dönüşün yalnızca niceliksel bir nüfus azalması olarak değil; sektörler, üretim yapıları ve emek piyasası dengeleri üzerinden değerlendirilmesi gereken yapısal bir süreç olduğuna dikkat çekmiştir.

Türkiye’de özellikle inşaat, tekstil, ayakkabı, tarım ve belirli imalat sektörlerinin, son on yılda Suriyeli iş gücüyle belirgin biçimde güçlendiği ifade edilmiştir. Bu sektörlerde Suriyelilerin yoğunlaşmasının temel nedenleri arasında, düşük vasıf gereksinimi, dil bariyerinin sınırlı olması, ağır çalışma koşulları ve yerel iş gücünün bu alanlara yönelme eğiliminin zayıflaması öne çıkmaktadır. Tartışmalarda, bu durumun zaman içinde fiili bir sektörel iş bölümü yarattığı ve bazı iş kollarının pratikte “göçmen emeğine bağımlı” hâle geldiği yönünde ortak bir değerlendirme yapılmıştır.

Geri dönüş sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, söz konusu sektörlerde kısa vadeli iş gücü boşluklarının ortaya çıkabileceği kabul edilmekle birlikte, bu durumun otomatik olarak bir ekonomik kriz anlamına gelmediği vurgulanmıştır. Katılımcılar, iş gücü piyasalarının dinamik yapısına dikkat çekerek, geri dönüşlerin sektörlere etkisinin bölgesel, sektörel ve

zamansal farklılıklar göstereceğini belirtmiştir. Özellikle Gaziantep gibi sanayi ve ihracat odaklı şehirlerde, Suriyeli iş gücünün çekilmesinin bazı alanlarda üretim süreçlerini zorlayabileceği; ancak bu etkinin doğru planlama ve geçiş politikalarıyla yönetilebilir olduğu ifade edilmiştir.

Tartışmalarda öne çıkan önemli başlıklardan biri, yerli iş gücü ile göçmen iş gücü arasındaki yapısal uyumsuzluk olmuştur. Türkiye’de uzun yıllardır genç nüfusun büyük ölçüde üniversite eğitime yönlendirilmesi, buna karşın mesleki ve teknik alanların görece zayıflaması, emek yoğun sektörlerde nitelikli ara eleman açığını derinleştirmiştir. Bu bağlamda Suriyelilerin iş gücü piyasasında doldurduğu boşluk, geçici bir çözüm olmanın ötesinde, mevcut eğitim ve istihdam politikalarının yapısal sınırlarını da görünür kılmıştır.

Katılımcılar, geri dönüş sürecinin bu açıdan bir risk kadar politika penceresi sunduğu görüşünde birleşmiştir. Suriyeli iş gücünün kademeli biçimde azalmasının, mesleki eğitim sisteminin güçlendirilmesi, yerel iş gücünün belirli sektörlerle yönlendirilmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde uzun süredir ertelenen reformları zorunlu hâle getirebileceği ifade edilmiştir. Özellikle meslek liseleri, sektörel eğitim programları ve yerel istihdam teşviklerinin, bu geçiş sürecinde kritik araçlar olduğu vurgulanmıştır.

Bununla birlikte, uluslararası deneyimlere atıfla, kitlesel geri dönüş süreçlerinde geri dönüş oranlarının genellikle sınırlı kaldığı ve göçmen nüfusun tamamının kısa sürede ülkelerine dönmesinin nadiren gerçekleştiği hatırlatılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye’deki Suriyeli nüfusun önemli bir bölümünün orta ve uzun vadede ülkede kalmaya devam edeceği; dolayısıyla iş gücü piyasalarının “tam bir çekilme” senaryosuna göre değil, kısmi ve kademeli bir dönüş varsayımıyla ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Ayrıca, geri dönüş sürecinin Suriye tarafındaki istihdam koşullarıyla doğrudan bağlantılı olduğu da özellikle vurgulanmıştır. Güvenlik ortamı, temel altyapı, üretim kapasitesi ve düzenli gelir imkânları oluşturulmadığı sürece, geri dönüşlerin sürdürülebilir olmayacağı ve bireylerin yeniden göç etme riskinin yüksek kalacağı belirtilmiştir. Bu nedenle istihdam, geri dönüşün yalnızca bir sonucu değil; aynı zamanda en belirleyici ön koşullarından biri olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak çalıştayda, iş gücü piyasası ve istihdam başlığında ortaya çıkan ortak kanaat; geri dönüş sürecinin ani ve plansız biçimde yönetilmesinin hem Türkiye’de üretim ve istihdam kayıplarına hem de Suriye’de kırılan ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasına yol açabileceği yönündedir. Buna karşılık, veri temelli, sektörel farklılıkları gözeten ve mesleki eğitim ile istihdam politikalarıyla desteklenen bir yaklaşımın, geri dönüş sürecini her iki ülke açısından da daha dengeli ve sürdürülebilir bir zemine taşıyabileceği değerlendirilmiştir.

2. Girişimcilik ve Yerel Ekonomi

Çalıştay kapsamında yapılan tartışmalarda, Suriyelilerin Türkiye’de geliştirdikleri girişimcilik faaliyetlerinin ve yerel ekonomiye sundukları katkıların, geri dönüş sürecinin en kritik boyutlarından birini oluşturduğu vurgulanmıştır. Katılımcılar, geri dönüşün yalnızca iş gücü piyasası üzerinden değil; sermaye birikimi, ticari ağlar, girişimcilik deneyimi ve sınır ötesi ekonomik ilişkiler bağlamında da değerlendirilmesi gerektiği konusunda ortak görüş bildirmiştir.

Türkiye’de geçen uzun süre zarfında Suriyeli girişimciler tarafından kurulan işletmelerin, özellikle imalat, tekstil, ayakkabı, gıda, ticaret ve lojistik gibi sektörlerde yerel ekonomik ekosistemin önemli bir parçası hâline geldiği ifade edilmiştir. Bu işletmelerin bir bölümü doğrudan üretim yapmakta; bir bölümü ise ticaret ve aracılık faaliyetleri yoluyla Türkiye’nin ihracat kapasitesine dolaylı fakat anlamlı katkılar sunmaktadır. Tartışmalarda, Suriyeli girişimcilerin sahip oldukları dil becerileri, kültürel yakınlıklar ve bölgesel ticari bağlantılar sayesinde Türkiye ile Orta Doğu pazarları arasında görünmeyen ancak etkili ticaret köprüleri kurdukları özellikle vurgulanmıştır.

Geri dönüş sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, bu girişimcilik birikiminin nasıl değerlendirileceği temel bir politika sorusu olarak öne çıkmıştır. Katılımcılar, Suriyeli girişimcilerin Türkiye’den tamamen çekilmesi senaryosunun hem yerel ekonomiler hem de sınır ötesi ticaret açısından ciddi kayıplar doğurabileceğine dikkat çekmiştir. Buna karşılık, çalıştayda öne çıkan yaklaşım, geri dönüş sürecinin tam kopuş yerine çift yönlü ekonomik bağların korunması temelinde ele alınması gerektiği yönündedir.

Bu çerçevede tartışmalarda sıklıkla dile getirilen “hibrit girişimcilik” modeli, geri dönüş sürecinin ekonomik açıdan en işlevsel araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Hibrit girişimcilik; işletmelerin, yatırımların ve ticari faaliyetlerin bir bölümünün Türkiye’de, bir bölümünün ise Suriye’de sürdürülmesini ifade etmektedir. Bu model, Türkiye’de edinilen sermaye, bilgi ve pazar deneyiminin Suriye’de yeni yatırımlarla değerlendirilmesine olanak tanırken, aynı zamanda Türkiye ekonomisiyle bağların kopmamasını sağlamaktadır. Katılımcılar, bu yaklaşımın hem ekonomik sürekliliği desteklediğini hem de geri dönüş sürecini daha kademeli ve sürdürülebilir hâle getirdiğini belirtmiştir.

Tartışmalarda öne çıkan bir diğer önemli husus, girişimcilik faaliyetlerinin önündeki hukuki belirsizlikler olmuştur. Özellikle ortak yatırımlar, şirket ortaklıkları ve büyük ölçekli projeler söz konusu olduğunda, geçici koruma statüsüne bağlı hak ve güvencelerin net olmamasının yatırımcı güvenini zayıflattığı ifade edilmiştir. Hukuki çerçevenin öngörülebilir olmaması, yalnızca Suriyeli girişimcileri değil; Türk yatırımcıları da sınır ötesi ortaklıklara girmekten caydıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, girişimcilik ve yerel ekonomi bağlamında geri dönüş sürecinin sağlıklı yönetilebilmesi için açık, şeffaf ve uygulanabilir hukuki düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Katılımcılar ayrıca, girişimcilik faaliyetlerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve yerel düzeyde istikrar sağlayıcı bir rol oynadığına dikkat çekmiştir. Suriyeli girişimciler tarafından kurulan işletmelerin istihdam yaratması, yerel tedarik zincirlerine dâhil olması ve mahalle ölçeğinde ekonomik canlılık üretmesi, geri dönüş sürecinin yerel etkilerinin yönetilmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, girişimcilik kapasitesinin korunması ve desteklenmesi, geri dönüş sürecinin sosyal maliyetlerini azaltabilecek bir politika aracı olarak görülmektedir.

Sonuç olarak çalıştayda, girişimcilik ve yerel ekonomi başlığı altında ortaya çıkan ortak kanaat; geri dönüş sürecinin, mevcut girişimcilik birikimini dağıtan veya ortadan kaldıran bir süreç olarak değil, iki ülke arasında ekonomik entegrasyonu yeniden yapılandıran bir fırsat alanı olarak ele alınması gerektiği yönündedir. Hibrit girişimcilik modellerinin desteklenmesi, sınır ötesi ticaret ağlarının güçlendirilmesi ve yatırımcı güvenini tesis

edecek hukuki düzenlemelerin geliştirilmesi, geri dönüşün ekonomik sürdürülebilirliği açısından öncelikli politika alanları olarak öne çıkmıştır.

3. Hibrit Girişimcilik ve Yerel Ekonomi

Çalıştay tartışmalarında, Suriyelilerin geri dönüş sürecinin yalnızca bir nüfus hareketliliği olarak değil; nitelikli insan kaynağının yeniden dolaşıma girmesi bağlamında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Katılımcılar, savaş sürecinde Suriye'nin önemli bir beşerî sermaye kaybı yaşadığını; nitelikli iş gücünün Türkiye başta olmak üzere Avrupa ve farklı ülkelere dağıldığını ifade etmiştir. Bu durum, geri dönüş sürecinin yalnızca Türkiye açısından değil, Suriye'nin yeniden yapılanma kapasitesi açısından da stratejik bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Geri dönüş, bu yönüyle, iki ülke arasında insan kaynağının yeniden dengelenmesini sağlayabilecek çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, geri dönüş sürecinin Türkiye'nin göç yönetimi politikaları açısından yalnızca “yük azaltma” veya “nüfus boşaltma” şeklinde okunmasının eksik bir yaklaşım olacağı belirtilmiştir. Aksine, sürecin doğru yönetilmesi hâlinde, nitelikli Suriyeli aktörlerin hem Türkiye’de hem de Suriye’de eşzamanlı biçimde ekonomik faaliyetlerde bulunmasının mümkün olduğu; bunun da iki ülke arasında karşılıklı ekonomik etkileşimi ve üretkenliği artırabileceği vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, geri dönüşün sıfır toplam bir süreç değil, karşılıklı kazanım üretebilecek bir yeniden yapılanma fırsatı sunduğunu göstermektedir.

Tartışmalarda öne çıkan önemli kavramlardan biri, “hibrit girişimcilik” ya da “hibrit yatırımcı” modeli olmuştur. Bu model, girişimcilerin ve iş insanlarının yatırımlarını ve ticari faaliyetlerini tek bir ülkeye yoğunlaştırmak yerine, Türkiye ve Suriye arasında bölüştürerek sürdürmelerini ifade etmektedir. Katılımcılar, uzun yıllar Türkiye’de oluşturulan sermaye birikimi, üretim bilgisi ve ticari ağların tamamen terk edilmesinin hem bireysel hem de makroekonomik düzeyde kayıplara yol açabileceğini; buna karşılık hibrit modellerin ekonomik sürekliliği korurken geri dönüşü daha kademeli ve sürdürülebilir hâle getirebileceğini belirtmiştir. Bu yönüyle hibrit girişimcilik, geri dönüş

sürecinde öne çıkan en işlevsel ekonomik uyum mekanizmalarından biri olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte, hibrit girişimcilik ve ortak yatırımların önünde ciddi hukuki ve kurumsal engeller bulunduğu da tartışmalarda sıklıkla dile getirilmiştir. Özellikle geçici koruma statüsüne bağlı belirsizlikler, Suriyeli iş insanlarının sermaye güvencesi, ortaklık hakları ve uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına ilişkin kaygılarını artırmaktadır. Büyük ölçekli yatırımlar söz konusu olduğunda, hukuki öngörülebilirliğin zayıf olması hem Suriyeli hem de Türk yatırımcıların ortak girişimlere mesafeli yaklaşmasına neden olmaktadır. Mevcut mevzuatın uygulamada farklı kurumlar ve bölgeler arasında tutarsızlıklar göstermesi, yatırım ortamına duyulan güveni zedeleyen temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, girişimcilik ve yerel ekonomi bağlamında geri dönüş sürecinin sağlıklı biçimde yönetilebilmesi için açık, uygulanabilir ve yatırımcı güvenini tesis eden bir hukuki çerçevenin oluşturulmasının öncelikli olduğu vurgulanmıştır.

Tartışmalarda ayrıca, Türkiye ve Suriye arasındaki ortak yatırım potansiyelinin belirli sektörlerde yoğunlaştığına dikkat çekilmiştir. Özellikle inşaat, tarım, gıda işleme, petrol ve petrokimya sektörleri, iki ülke arasında iş birliği açısından öne çıkan alanlar olarak değerlendirilmiştir. Suriye’de savaş sürecinde büyük ölçüde tahrip olan fiziksel altyapının yeniden inşası, inşaat sektörünü stratejik bir yatırım alanı hâline getirmektedir. Türkiye’nin bu alandaki teknik bilgi, insan kaynağı ve üretim kapasitesi, Suriye’nin yeniden yapılanma sürecine önemli katkılar sunabilecek potansiyele sahiptir.

Tarım ve gıda sektörü ise coğrafi yakınlık, iklim benzerliği ve geniş tarım arazileri nedeniyle iki ülke arasında uzun vadeli iş birliği açısından kritik bir alan olarak öne çıkmıştır. Suriye topraklarının büyük bir bölümünün tarıma elverişli olması, buna karşılık sulama altyapısındaki yetersizlikler ve son yıllarda artan kuraklık, modern tarım yatırımlarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Katılımcılar, sulama projeleri, tarımsal teknoloji transferi, gıda işleme ve sınır ötesi tarımsal ticaretin geliştirilmesinin hem üretim kapasitesini artırabileceğini hem de istihdam yaratabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda tarım, yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı değil; aynı zamanda gıda güvenliği ve bölgesel istikrar açısından da stratejik bir sektör olarak değerlendirilmiştir.

Buna ek olarak, sağlık sekt6r6 de geri d6n6ř s6recinde 6ne çıkan yatırım alanlarından biri olarak tartışılmıştır. Suriye’de modern ve donanımlı sağlık altyapısının b6y6k 6l6de yetersiz olduğu; bu alanda yapılacak yatırımların hem temel insani ihtiyaçların karşılanmasına hem de ekonomik canlanmaya katkı sağlayabileceği ifade edilmiştir. T6rk yatırımcıların ve kurumların sağlık alanındaki deneyimlerinin, bu s6rete 6nemli bir tamamlayıcı rol 6stlenebileceği belirtilmiştir.

Sonuç olarak çalıştayda, hibrit girişimcilik ve yerel ekonomi başlığı altında ortaya çıkan ortak kanaat; geri d6n6ř s6recinin, mevcut ekonomik birikimi dağıtan ya da koparan bir s6re olarak değil, iki 6lke arasında yeni ve s6rd6r6lebilir bir ekonomik entegrasyon zemini kuran bir fırsat alanı olarak ele alınması gerektiği y6n6ndedir. Hibrit girişimcilik modellerinin desteklenmesi, hukuki belirsizliklerin giderilmesi, sekt6r bazlı ortak yatırım alanlarının netleştirilmesi ve kurumsal koordinasyonun g6lendirilmesi, geri d6n6ř6n ekonomik s6rd6r6lebilirliği açısından 6ncelikli politika alanları olarak 6ne çıkmıştır.

4. Kamu Harcamaları ve Sosyal Politikalar

alıştay tartışmalarında, Suriyelilerin T6rkiye’deki varlığının kamu harcamaları ve sosyal hizmetler 6zerindeki etkisinin uzun s6redir kamuoyunda yoğun biçimde tartışıldığı; ancak bu etkinin çoğu zaman algılar 6zerinden değerlendirildiği vurgulanmıştır. 6zellikle eğitim, sağlık, belediye hizmetleri ve altyapı yatırımları bağlamında g6men n6fusun kamu b6tesine ek bir maliyet oluşturduğu y6n6ndeki s6ylemlerin, geri d6n6ř s6reciyle birlikte yeniden g6ndeme geldiği ifade edilmiştir. Bu çerçevede, geri d6n6şlerin kamu harcamaları 6zerinde anlamlı bir “rahatlama” yaratıp yaratmayacağı sorusu, çalıştayın temel tartışma başlıklarından biri olmuştur.

Tartışmalarda 6ne çıkan ortak değerlendirme, g6men n6fusun yoğun olduğu şehirlerde kamu hizmetlerine y6nelik altyapı yatırımlarının b6y6k 6l6de 6nceden planlanmış ve hayata geçirilmiş olduğu y6n6ndedir. 6zellikle ulaşım, atık y6netimi, su ve kanalizasyon hizmetleri gibi alanlarda kapasite artışlarının, g6men n6fusun varlığı dikkate alınarak gerçekleştirildiği; bu nedenle geri d6n6şlerin kısa vadede kamu harcamalarında belirgin bir azalmaya yol açmasının beklenmediği ifade edilmiştir. Belediyelerin, 6lek ekonomisi

yaklaşımıyla “fazla kapasite” oluşturmayı tercih ettiği; bu kapasitenin yalnızca Suriyeliler için değil, aynı zamanda şehirlerin genel nüfus artışı ve iç göç dinamikleri için de kullanıldığı belirtilmiştir.

Yerel yönetimler açısından geri dönüş sürecinin etkilerinin, bütçesel bir rahatlama ziyade operasyonel iş yükünde sınırlı bir azalma şeklinde ortaya çıkabileceği değerlendirilmiştir. Temizlik, park ve bahçeler, su ve elektrik tüketimi gibi hizmet alanlarında nüfus azalmasına bağlı olarak belirli ölçülerde bir rahatlama yaşanabileceği; ancak bu durumun belediyelerin merkezi bütçeden aldıkları paylarda doğrudan bir artış ya da azalışa yol açmadığı ifade edilmiştir. Özellikle geçici koruma statüsüne bağlı nüfusun, İller Bankası payları ve merkezi bütçe dağılım mekanizmaları açısından kalıcı bir katkayı oluşturmadığına dikkat çekilmiştir.

Tartışmalarda ayrıca, kamu harcamalarının önemli bir bölümünün uluslararası fonlar ve proje bazlı destekler aracılığıyla dengelendiği vurgulanmıştır. Belediyeler ve yerel kurumların, IOM, UNHCR, Avrupa Birliği ve çeşitli uluslararası kuruluşlarla yürüttükleri projeler sayesinde, sosyal hizmetler ve uyum faaliyetlerinin önemli bir kısmının dış kaynaklarla finanse edildiği belirtilmiştir. Bu iş birliği modellerinin, yerel yönetimlerin üzerindeki mali baskıyı azaltırken aynı zamanda hizmetlerin sürdürülebilirliğini artırdığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, geri dönüş sürecinin kamu harcamaları üzerinde dramatik bir mali rahatlama yaratmasından ziyade, mevcut yatırım ve hizmet yapısının yeniden dengelenmesi şeklinde bir etki doğuracağı ortak bir kanaat olarak öne çıkmıştır.

Konut piyasası da kamu ve sosyal hizmetler bağlamında ele alınan önemli başlıklardan biri olmuştur. Geri dönüşlerle birlikte özellikle göçmen nüfusun yoğun olduğu şehirlerde kiralık konut arzının arttığı; bunun da konut piyasasında kısmi bir rahatlama yarattığı ifade edilmiştir. Katılımcılar, bu durumun yerel halk açısından kısa vadede avantaj sağlayabileceğini; ancak konut açığının tamamen ortadan kalkmadığını ve nüfus artışının orta vadede yeniden baskı oluşturabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle geri dönüşlerin konut piyasası üzerindeki etkilerinin geçici ve bölgesel farklılıklar gösteren bir nitelik taşıdığı vurgulanmıştır.

Suriye tarafına ilişkin değerlendirmelerde ise, geri dönüşlerin kamu hizmetleri ve sosyal altyapı açısından sürdürülebilir olabilmesinin, büyük ölçüde ülkenin uluslararası sisteme yeniden entegrasyonuna bağlı olduğu ifade edilmiştir. Özellikle uluslararası yaptırımların kaldırılması, bankacılık sisteminin yeniden işler hâle gelmesi ve dış sermaye girişinin başlaması, geri dönüş sürecini destekleyecek temel unsurlar olarak öne çıkmıştır. Yaptırımların fiilen sona ermesi hâlinde, altyapı yatırımlarının hızlanacağı, kamu hizmetlerinin kapasitesinin artacağı ve buna bağlı olarak geri dönüşlerin daha istikrarlı bir zemine oturacağı değerlendirilmiştir.

Tartışmalarda, geri dönüşlerin büyük ölçüde kademeli ve hazırlık temelli biçimde gerçekleştiği de vurgulanmıştır. Geri dönenlerin önemli bir kısmının, Türkiye’de istikrarlı bir iş bulamamış ya da ekonomik olarak tutunmakta zorlanan bireylerden oluştuğu; buna karşılık bazı ailelerin aşamalı dönüş planları yaptığı ifade edilmiştir. Bu durum, geri dönüş sürecinin ani bir kopuştan ziyade, ekonomik ve sosyal koşullara bağlı olarak şekillenen bir geçiş süreci olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak çalıştayda, kamu ve sosyal hizmet harcamaları bağlamında ortaya çıkan ortak kanaat; geri dönüş sürecinin Türkiye’de kamu bütçesi üzerinde kısa vadede belirgin bir mali rahatlatma yaratmayacağı, ancak yerel düzeyde sınırlı operasyonel rahatlamalar sağlayabileceği yönündedir. Buna karşılık, Suriye’de kamu hizmetlerinin yeniden inşası ve sosyal altyapının güçlendirilmesi, geri dönüşlerin kalıcı ve sürdürülebilir olabilmesi açısından kritik bir ön koşul olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, geri dönüş politikalarının yalnızca nüfus hareketlerine değil; kamu hizmetleri, uluslararası finansman, kurumsal kapasite ve uzun vadeli yeniden yapılanma süreçlerine entegre biçimde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

5. Konut ve Gayrimenkul Yatırımlar

Çalıştay tartışmalarında, Suriye’nin yeniden yapılanma sürecinde konut ve gayrimenkul yatırımlarının hem ekonomik toparlanma hem de geri dönüşlerin sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Savaş sürecinde büyük ölçüde tahrip olan şehirlerin yeniden inşası, yalnızca barınma ihtiyacının karşılanması açısından değil;

istihdam yaratılması, sermaye dolaşımı ve bölgesel ekonomik canlanma bakımından da stratejik bir alan olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcılar, Türkiye'nin özellikle üstyapı alanında sahip olduğu güçlü müteahhitlik kapasitesi, teknik bilgi birikimi ve uluslararası deneyimin, Suriye'nin yeniden yapılanma sürecinde önemli bir avantaj sunduğunu ifade etmiştir. Türk inşaat firmalarının Orta Doğu, Kuzey Afrika, Avrupa ve Orta Asya'da yürüttükleri büyük ölçekli projeler, bu kapasitenin küresel ölçekte kanıtlanmış olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Türkiye-Suriye arasında konut ve gayrimenkul yatırımları üzerinden geliştirilecek iş birliklerinin, yalnızca iki ülke ekonomisine değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve kalkınmaya da katkı sunabileceği değerlendirilmiştir.

Tartışmalarda öne çıkan önemli bir husus, yeniden yapılanma sürecinin aşamalı ve planlı biçimde ele alınması gerekliliğidir. Suriye'de savaş nedeniyle yıkılan yapıların oluşturduğu enkaz, hurda ve hafriyat sorunu, yeniden imar sürecinin önündeki temel engellerden biri olarak tanımlanmıştır. Mevcut yıkıntıların temizlenmesi, alanların güvenli hâle getirilmesi ve şehirlerin planlı biçimde yeniden imara açılması, altyapı ve üstyapı yatırımlarının ön koşulu olarak değerlendirilmiştir. Bu aşamalı yaklaşımın hem ekonomik verimlilik hem de uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından kritik olduğu vurgulanmıştır.

Yeniden yapılanma yalnızca konut üretimiyle sınırlı görülmemiş; sanayi tesisleri, sağlık ve eğitim yapıları gibi kamusal ve üretken altyapı yatırımlarıyla birlikte ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle sanayi sektöründe yaşanan nitelikli iş gücü ve teknik bilgi eksikliği, yatırım süreçlerinin önündeki temel sorunlardan biri olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, Türk yatırımcıların yalnızca sermaye değil; bilgi, tecrübe ve üretim know-how'ı aktarımı yoluyla Suriye'nin yeniden yapılanma sürecine katkı sunabilecekleri değerlendirilmiştir.

Tartışmalarda ayrıca, Suriye'de yürürlüğe giren yeni düzenlemelerin, gayrimenkul ve sanayi yatırımları açısından önemli teşvikler sunduğuna dikkat çekilmiştir. Temel hammaddelere uygulanan düşük vergi oranları ve işlenmiş ürünlere getirilen yüksek vergiler, yerinde üretimi teşvik eden bir yapı oluşturmaktadır. Bu durum, Türk firmaları

açısından Suriye’de üretim tesisleri kurmayı ve katma değeri ülkede yaratmayı ekonomik olarak daha cazip hâle getirmektedir. Yerinde üretim modeli, maliyet avantajı sağlamasının yanı sıra, istihdam yaratılması ve yerel ekonominin canlandırılması açısından da stratejik bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Konut ve gayrimenkul yatırımları bağlamında tarım ve gıda sektörleriyle kurulan bağlantılar da çalıştayda ele alınmıştır. Özellikle zeytin ve zeytinyağı üretimi, Suriye için stratejik bir tarımsal ve ticari potansiyel olarak öne çıkmıştır. Suriye’nin dünya zeytin üretiminde kayda değer bir paya sahip olması ve bu üretimin savaş sürecinde dahi devam etmiş olması, tarıma dayalı sanayi yatırımları için güçlü bir zemin sunmaktadır. Zeytin ve zeytinyağı gibi ürünlerin yerinde işlenmesi, depolanması ve ihraç edilmesi; konut ve sanayi yatırımlarıyla birlikte ele alındığında, bölgesel kalkınmayı destekleyen entegre bir ekonomik modelin oluşmasına katkı sağlayabilecektir.

Tartışmalarda ayrıca, küresel ölçekte ülkelerden ziyade şehirler arası rekabetin giderek belirleyici hâle geldiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede Gaziantep-Halep, İstanbul-Şam, Bursa-Humus gibi şehir eşleşmeleri üzerinden geliştirilecek ekonomik ve sektörel iş birliklerinin, yerel kapasitenin daha etkin kullanılmasına imkân tanıyacağı değerlendirilmiştir. Şehir temelli iş birliği modellerinin, konut ve gayrimenkul yatırımlarını yalnızca fiziksel yeniden inşa süreçleri olmaktan çıkararak, uzun vadeli ekonomik ve sosyal entegrasyon araçlarına dönüştürebileceği ifade edilmiştir.

Sonuç olarak çalıştayda, konut ve gayrimenkul yatırımlarının geri dönüş sürecinin en somut ve görünür bileşenlerinden biri olduğu konusunda ortak bir kanaat oluşmuştur. Planlı yeniden yapılanma, hukuki öngörülebilirlik, teknik bilgi transferi ve sektörler arası entegrasyonun sağlanması hâlinde, bu alanın hem Suriye’nin yeniden inşasına hem de Türkiye-Suriye ekonomik ilişkilerinin kurumsallaşmasına güçlü katkılar sunabileceği değerlendirilmiştir. Bu nedenle konut ve gayrimenkul yatırımlarının, geri dönüş politikalarının merkezî ve stratejik bileşenlerinden biri olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

6. Suriye Diasporası ve Geri Dönüş Politikalarına Etkileri

Suriye’de 2011 yılında başlayan çatışmalar, yalnızca kitlesel bir zorunlu göç hareketine yol açmamış; aynı zamanda kısa sayılabilecek bir zaman diliminde küresel ölçekte yayılmış, çok merkezli bir Suriye diasporasının oluşmasına neden olmuştur. Bugün Suriyeliler, Türkiye başta olmak üzere Avrupa ülkeleri, Orta Doğu, Kuzey Amerika ve Körfez bölgesine yayılmış durumdadır. Bu durum, ilk bakışta geri dönüş süreçleri açısından bir dağılma ve kopuş riski barındırıyor gibi görünse de uzun vadede ekonomik, ticari ve diplomatik açıdan önemli fırsatlar da sunmaktadır.

Çalıştay değerlendirmeleri, yaygın diaspora yapısının geri dönüş politikaları açısından **iki yönlü bir etki** yarattığını ortaya koymaktadır. Bir yandan diaspora, Suriye’ye yönelik kalıcı geri dönüşleri geciktirebilecek bir unsur olarak değerlendirilirken; diğer yandan doğru politikalarla yönlendirildiğinde, geri dönüş sürecini destekleyen tamamlayıcı bir kalkınma aktörüne dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Özellikle diaspora üyelerinin bulundukları ülkelerde edindikleri eğitim, mesleki deneyim, sermaye birikimi ve kurumsal ilişkiler, Suriye’nin yeniden yapılanma sürecinde önemli bir beşerî ve ekonomik kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Diasporanın geri dönüş süreçlerine katkı sunabilmesi, büyük ölçüde hukuki güvence, kurumsal öngörülebilirlik ve ekonomik istikrarın tesis edilmesine bağlıdır. Yurt dışında yaşayan Suriyelilerin yatırım yapma, işletme kurma veya ülkelere kademeli dönüş planları geliştirme konusundaki tereddütleri; mülkiyet haklarına ilişkin belirsizlikler, diplomaların ve mesleki yeterliliklerin tanınmaması, bürokratik süreçlerin karmaşıklığı ve hukukun uygulanmasına dair güven eksikliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle diaspora potansiyelinin etkin biçimde değerlendirilebilmesi için, yalnızca sembolik çağrılar değil, somut ve güven verici politika çerçevelerinin oluşturulması gerekmektedir.

Öte yandan diaspora, yalnızca bireysel geri dönüşler bağlamında değil; sınır ötesi ekonomi, ticari ağlar ve bölgesel kalkınma perspektifleri açısından da stratejik bir konumda yer almaktadır. Farklı ülkelerde yerleşik Suriyeli girişimciler, profesyoneller ve sivil toplum aktörleri arasında kurulabilecek ağlar, Suriye ile ev sahibi ülkeler arasında ticari köprüler

oluşturabilir. Bu ağlar hem doğrudan yatırımlar hem de bilgi ve teknoloji transferi yoluyla geri dönüş süreçlerini dolaylı biçimde destekleyebilir.

Türkiye açısından bakıldığında, Suriye diasporasının yaygınlığı, geri dönüş politikalarının tek yönlü bir nüfus hareketi olarak değil, çok katmanlı bir ekonomik ve sosyal etkileşim süreci olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye’de uzun süredir yaşayan ve bir kısmı vatandaşlık statüsü kazanmış Suriyeliler hem Türkiye hem de Suriye ile eş zamanlı ilişkiler kurabilen çift yönlü bir bağlayıcı aktör konumundadır. Bu durum, geri dönüş süreçlerinin keskin kopuşlar yerine, kademeli ve döngüsel modeller üzerinden planlanmasını daha gerçekçi kılmaktadır.

Sonuç olarak yaygın Suriye diasporası, geri dönüş politikaları açısından ne yalnızca bir engel ne de kendiliğinden bir çözüm kaynağıdır. Diasporanın sürece katkısı, hukuki güvenlik, ekonomik teşvikler, kurumsal koordinasyon ve uluslararası iş birliği gibi unsurların bir arada ele alınmasına bağlıdır. Bu çerçevede diaspora, doğru politika araçlarıyla desteklendiği takdirde, Suriye’nin yeniden yapılanma sürecinde geri dönüşü tamamlayan, ekonomik toparlanmayı hızlandıran ve bölgesel kalkınmayı besleyen stratejik bir aktör hâline gelebilecektir.

7. Sınır Ötesi Ekonomi ve Kalkınma Perspektifi

Çalıştay tartışmalarında, geri dönüş sürecinin yalnızca ulusal sınırlar içinde ele alınabilecek bir mesele olmadığı; aksine sınır ötesi ekonomik entegrasyon ve bölgesel kalkınma perspektifiyle değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Suriyelilerin son on dört yıl içinde dünyanın farklı bölgelerine dağılması, güçlü ve çok merkezli bir diaspora yapısının ortaya çıkmasına yol açmış; bu yapı, doğru yönlendirildiğinde sınır ötesi ekonomi için önemli bir kaldıraç potansiyeli sunmuştur.

Katılımcılar, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da yaşayan Suriyelilerin kendi aralarında kurdukları ticari, mesleki ve sivil ağların, ülkeler arası iş birliklerini kolaylaştıran bir network altyapısı oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Bu ağların Türkiye’deki Suriyeli topluluklar ve Türk diasporasıyla eşgüdüm içinde çalışması hâlinde hem ekonomik ilişkilerin derinleşebileceği hem de siyasi ve toplumsal etkileşimin güçlenebileceği

değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, sınır ötesi kalkınmanın yalnızca devletler arası anlaşmalarla değil, toplumlar arası ekonomik bağlar üzerinden de şekillendiğini göstermektedir.

Tartışmalarda öne çıkan önemli bir tema, geri dönüş politikalarının nasıl sonlandırılacağına ilişkin stratejik tercihler olmuştur. Katılımcılar, bir göç sürecinin nasıl başladığı kadar nasıl tamamlandığının da uzun vadeli sonuçlar doğurduğunu vurgulamıştır. Geri dönüş sürecinin aceleci, belirsiz veya dışlayıcı biçimde yürütülmesi hâlinde, bugün ekonomik ve toplumsal katkı sunan grupların ileride dışlanmış ve tepkisel aktörlere dönüşebileceği uyarısı yapılmıştır. Bu nedenle, geri dönüş politikalarının yalnızca kısa vadeli siyasi beklentilerle değil, uzun vadeli bölgesel istikrar ve kalkınma hedefleriyle uyumlu biçimde tasarlanması gerektiği ifade edilmiştir.

Bu bağlamda, geçici koruma rejiminin yarattığı belirsizlikler çalıştayda kapsamlı biçimde tartışılmıştır. Eğitim, ticaret, istihdam ve emeklilik planları yapan çok sayıda Suriyelinin, statü belirsizliği nedeniyle geleceğe ilişkin öngörü geliştiremediği belirtilmiştir. Katılımcılar, geçici koruma uygulamasının kademeli olarak sona erdirilmesi ve yerine kısa süreli ikamet izinlerinden uzun dönem ikamete uzanan aşamalı bir statü modeli geliştirilmesinin hem toplumsal huzuru hem de ekonomik entegrasyonu güçlendirebileceği görüşünde birleşmiştir. Bu sürecin, kriterleri açık biçimde tanımlanmış vatandaşlık politikalarıyla desteklenmesinin, normalleşmeyi hızlandıracağı ifade edilmiştir.

Tartışmalarda, ekonomik entegrasyonun sosyal uyumdan bağımsız düşünülemeyeceği de vurgulanmıştır. Türkiye’de uzun yıllardır yaşayan Suriyelilerin önemli bir bölümünün dil, eğitim ve gündelik yaşam açısından yüksek düzeyde uyum sağladığı; özellikle genç kuşakların Türkiye’yi birincil yaşam alanı olarak deneyimlediği ifade edilmiştir. Bu bireylerin geri dönüş sürecinde, Suriye’de yeniden bir “uyum” süreci yaşayacakları; dolayısıyla sosyal uyum politikalarının hem Türkiye’de kalmayı hem de geri dönüşü kapsayacak biçimde ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Sosyal uyumun güçlendirilmesi, ekonomik verimlilik ve istikrar açısından da tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Sınır ötesi kalkınma perspektifi çerçevesinde, mekânsal ve kurumsal ara modeller de tartışılmıştır. Özellikle sınır bölgelerinde kurulacak üretim, istihdam ve eğitim alanlarının, geri dönüş sürecini destekleyici geçiş mekanizmaları olarak işlev görebileceği ifade edilmiştir. Sınır hattında geliştirilecek sanayi bölgeleri, ortak üretim alanları ve esnek geçiş modellerinin hem Türkiye’deki istihdamı koruyabileceği hem de Suriye’ye kademeli ekonomik entegrasyonu mümkün kılabileceği değerlendirilmiştir.

Katılımcılar ayrıca, sınır ötesi kalkınmanın yalnızca ekonomik yatırımlarla sınırlı kalmaması gerektiğini; eğitim ve yükseköğretim alanındaki iş birliklerinin bu sürecin temel bileşenlerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Ortak üniversite modelleri, karşılıklı diploma tanıma mekanizmaları ve nitelikli eğitim altyapısının güçlendirilmesi hem insan kaynağının geliştirilmesi hem de uzun vadeli ekonomik iş birliklerinin sürdürülebilirliği açısından kritik görülmüştür. Eğitim alanındaki kurumsal zayıflıkların giderilmemesi hâlinde, ekonomik entegrasyonun da kırılgan kalacağı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak çalıştayda, sınır ötesi ekonomi ve kalkınma perspektifinin, geri dönüş politikalarının tamamlayıcı değil, kurucu bir unsuru olduğu konusunda ortak bir kanaat oluşmuştur. Türkiye ile Suriye arasında geliştirilecek hukuki, ekonomik, sosyal ve kurumsal iş birlikleri; yalnızca iki ülke açısından değil, bölgesel barış, güvenlik ve refah açısından da stratejik bir önem taşımaktadır. Bu nedenle geri dönüş sürecinin, sınırları ayıran değil; sınırları aşan, bağlantılar kuran ve ortak kalkınmayı hedefleyen bir yaklaşımla ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Tartışma Bölümlerine Geçiş: Okuma Kılavuzu

Genel değerlendirmeler bölümünde, üç masada gerçekleşen tartışmalarından derlenen bulgular tematik bir çerçevede sentezlenmiştir. Bu bölümde sunulan sonuçlar, katılımcıların ortaklaştığı tespitleri ve farklılaşan yaklaşımları içeren bir “bulgular haritası” niteliğindedir.

Aşağıdaki Tartışma Bulguları ve Katılımcı Görüşleri ise söz konusu bulguların hangi gerekçelerle desteklendiğini, hangi örneklerle temellendirildiğini ve hangi alanlarda görüş ayrışmaları oluştuğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle tartışma metni, doğrudan bir konuşma dökümü olarak değil; tematik başlıklar altında düzenlenmiş kanıtlayıcı ve

açıklayıcı katılımcı katkıları olarak okunmalıdır. Böylece rapor, önce “ne öne çıktı?” sorusuna yanıt vermekte; ardından “bu sonuçlar hangi argümanlarla desteklendi?” sorusunu, katılımcı görüşleri üzerinden ayrıntılandırmaktadır.

TARTIŞMA BULGULARI VE KATILIMCI GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde, çalıştay kapsamında gerçekleştirilen oturumlarda ortaya çıkan tartışma bulguları ve katılımcı görüşleri, yedi ana tematik başlık çerçevesinde ele alınmaktadır. Tartışmalar, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinin Türkiye ve Suriye bağlamında doğurabileceği çok boyutlu etkileri ortaya koymak amacıyla yapılandırılmıştır. Her bir tema altında, katılımcıların deneyim, gözlem ve değerlendirmelerine dayalı görüşleri sistematik biçimde analiz edilmiştir.

İlk tematik başlık iş gücü piyasası ve istihdam alanına odaklanmaktadır. Bu başlık altında, Suriyelilerin geri dönüş sürecinin Türkiye’deki iş gücü piyasası üzerindeki olası ekonomik ve sosyal etkileri ile geri dönen bireylerin Suriye’de karşılaşmaları muhtemel istihdam koşulları tartışılmıştır. Özellikle Suriyeli iş gücünün yoğunlaştığı sektörlerde zaman içinde oluşan yapısal dönüşümler, bu sektörlerin Suriyeli çalışanlarla nasıl güçlendiği ve geri dönüş sürecinde ortaya çıkabilecek olası iş gücü açıkları katılımcı görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Tartışmalar, geri dönüşün yalnızca bireysel bir hareketlilik değil, aynı zamanda sektörel dengeyi ve yerel iş gücü dinamiklerini etkileyen yapısal bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

1. İş Gücü Piyasası ve İstihdam

Rüstem YANAR

“Burada mutlaka bir planlama yapılması gerekiyor. Ancak belirttiğim gibi, bu süreçlerin önemli bir kısmı kayıtlı istihdamdan ziyade kayıt dışı istihdamı etkiliyor. Göç üzerine konuşurken çoğunlukla nitelikli iş gücü üzerinden değerlendirmeler yapıyoruz; nitelikli iş gücünün yaratacağı etkiler daha çok tartışılıyor.

Fakat teknik anlamda baktığımızda iş gücünün niteliksizleştiğini görüyoruz. Örneğin hayvancılık sektöründe bir köydeki çiftlikte çalışan iş gücünü düşünelim. Bu alanlarda işin sürekliliği yok; çoğu zaman iş güvencesi de yok. Buna rağmen göçün yarattığı koşullar nedeniyle buralarda çok kolay istihdam sağlanabiliyordu.

Zaman zaman ‘çoban maaşlarının 100-150 bin liraya çıktığı’ yönünde haberler görüyoruz. Bunun temel nedeni, özellikle göçmenlerin en kolay istihdam edilebildiği sektörlerin bu tür düşük vasıf gerektiren ve kayıt dışı çalışmaya uygun alanlar olmasıdır. Çünkü bu işlerde özel bir izin gerekmiyor ve işveren açısından kayıt dışı çalıştırmak çok daha kolay oluyor.

Bu nedenle, özellikle bu tür sektörler açısından bakıldığında, geri dönüşlerin uzun vadede olumsuz etkiler doğurabileceğini düşünüyorum. Planlamadan ziyade, bu piyasaların düzenlenmesi ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi bu süreci kısmen iyileştirebilir. Ancak genel olarak istihdamın ve iş gücü arzının azalması, özellikle düşük nitelikli iş gücü gerektiren sektörler için önemli bir risk oluşturacaktır.”

Mehmet ÇİÇEK

“Hocamızın bıraktığı yerden devam etmek isterim. Nitelikli ve niteliksiz iş gücü ayrımına değinildi. Hayvancılık ve tarım sektörlerinde çalışanlardan, oto sanayide 20-25 yaşlarında ekmeğinin peşinde koşan gençlerden söz ettik. Bu kişiler ‘elim tornavida tutuyor, anahtar tutuyor’ diyerek işe başlıyor, zamanla ustalaşıyor ve sektör içinde kendilerine yer edinebiliyorlar.

Bu bağlamda ‘niteliksiz iş gücü’ ifadesini, daha çok üst düzey eğitim veya diploma gerektirmeyen, işbaşında öğrenilebilen alanlar için kullanmak gerektiğini düşünüyorum.

Ancak madalyonun bir de diğer yüzü var: nitelikli iş gücü. Göçle birlikte Türkiye’ye gelenler arasında diş hekimleri, doktorlar, öğretim üyeleri ve mühendisler gibi yüksek vasıflı meslek gruplarından kişiler de vardı.

Bazı STK’larla yaptığımız görüşmelerde, özellikle Suriye’deki yönetim değişikliğinden hemen önce yürüttüğümüz çalışmalarda, tıp sektöründe 350 civarında nitelikli

profesyonelin Türkiye’de mesleklerini icra edemediklerini, burada kalmak istediklerini ancak Almanya gibi ülkelere gitmek istediklerinde daha kolay kabul gördüklerini ifade ettiklerini gördük. Bu bilgiler, elimizdeki saha verileriyle de örtüşmektedir.

Dolayısıyla konu nitelikli ve niteliksiz iş gücü ayırımına geldiğinde, yalnızca düşük vasıflı emek piyasasını değil, yüksek vasıflı insan kaynağını da birlikte düşünmemiz gerekiyor. Bu insanların Türkiye’de kalması mı, Suriye’ye dönmesi mi daha olasıdır? Her iki ihtimalin de hem Türkiye hem de Suriye açısından ne tür sonuçlar doğurabileceğini değerlendirmek gerekir.”

Rüstem YANAR

“Türkiye’ye gelen göçün iş gücü piyasası üzerindeki etkilerini daha önce yoğun biçimde tartıştık. Suriyeli göçmenlerin özellikle kayıt dışı ve düşük nitelikli işlerde istihdama önemli katkı sağladığı, bazı sektörlerde iş gücü arzında yaşanan tıkanıklıkları giderdiği birçok çalışmada ortaya kondu. Firmalar açısından maliyet avantajı yaratması ve iş gücü açığının bulunduğu sektörlerde hızlı istihdam sağlanması bu katkılara örnektir.

Geri dönüşlerle birlikte bu etkinin ters yönde bir sonuç doğurması beklenebilir. Özellikle tarım sektörü bunun en belirgin örneğidir. Suriyeli göçmenlerin tarımsal üretimde yoğun biçimde istihdam edilmesi, Türkiye’nin gıda maliyetlerinin kontrol altında tutulmasında önemli bir rol oynamıştı.

Geri dönüşlerin artmasıyla tarımsal iş gücü arzında yaşanacak daralma, işverenlerin nitelikli ya da düşük nitelikli iş gücüne erişimini zorlaştırabilir. Bu durum, tarım sektöründe hem daralma hem de işçilik maliyetlerinin yükselmesi şeklinde bir etki yaratabilir. Buna bağlı olarak tarımsal fiyatlarda artış yaşanması da olasıdır.”

Hülya ÖZTAŞ

“Sahada çok aktif çalışıyoruz ve sürekli veri topluyoruz. Projemiz Gaziantep’te istihdama yönelik olduğu için yoğun mülakatlar yapıyoruz. Görüştüğümüz kişilerin büyük bölümü vasıfsız işçilerden oluşuyor.

Hem Göç İdaresi'nin hem de Kalkınma Ajansı'nın paylaştığı bilgilere göre özellikle ayakkabı sektörü ciddi zarar görmüş durumda. Büyük bir fabrikanın yaklaşık 200 kişiyi işten çıkardığı bilgisi paylaşıldı. Tekstil sektörü ise daha da kötü durumda; bu alanda önemli bir kayma yaşandı ve sektörün büyük ölçüde Mısır'a taşındığı görülüyor.

Tekstilde uzun yıllar çalışan Suriyelilerin önemli bir kısmı kayıt dışı çalışmış. Bu nedenle geri dönüş sürecinde bize geldiklerinde 'vasıfsız işlerde çalışabiliriz' şeklinde beyanlarda bulunuyorlar. Yürüttüğümüz projenin temel amacı bu kişileri kayıt altına almak ve çalışma izni sürecine dâhil etmek.

Daha önce çalıştığım kurumda Suriye'ye geri dönüş sürecini çok yakından izledik. Suriye'de yürütülen projelerin niteliği değişmiş durumda. Önceden nakit yardımı, gıda ve temel ihtiyaçlar öne çıkarken; şimdi mesleki eğitim, beceri geliştirme ve cash-for-work projeleri ağırlık kazanıyor.”

Mohammed ELSEMELİ

“Suriye’de eski emniyet müdürüydüm, aynı zamanda hukukçuyum. Üç gün önce Suriye’deydim; yaklaşık bir ay boyunca orada kaldım. Çocuklarımı görmek için iki-üç günlüğüne buraya geldim.

Enver Bey çok önemli ve aynı zamanda hassas bir soru sordu. Tehlikeli bir soru olabilir ama bence mutlaka tartışılması gerekiyor. Az önce hanımefendiye de soruldu: Suriyeliler kimi tercih eder?

Bu soruya ‘daha çok para vereni tercih ederler’ şeklinde cevap vermek doğru değil; buna itiraz ederim. Bu tercihlere yüzdelik oranlar üzerinden bakmak gerekir: Ne kadarı Türkiye’yi seçer ne kadarı Batı’yı, Suudi Arabistan’ı ya da Katar’ı tercih eder?

Bana göre bugün çoğunluk Türkiye’yi tercih eder. Üç hafta önce Türkiye Büyükelçisi, Hama’ya bağlı Türkmen bir kasabada, bizim köyümüzde bir sağlık ocağı açılışı yaptı. Açılışı yaptık ama uzmanlarımız yoktu. Çünkü az önce de ifade edildiği gibi, eğitilmiş ve nitelikli olanların önemli bir kısmı Batı’ya gitti.”

Ersun ŞEN

“Zaman meselesi çok önemli; sahada bunu net biçimde görüyoruz. Ekonomiyle ilgili alanları ziyaret ettiğimizde, özellikle Kilis’te yeni fabrika kuranlar ve teşvik alan işletmelerin durumu dikkat çekiyor. Güneydoğu Anadolu’da hem yerel halk hem de Suriyeliler için sağlanan teşvikler sona erdi ve bu teşviklerin bitmesiyle birlikte işletmeler hızlı bir şekilde kapanmaya başladı.

Örneğin, geçtiğimiz yıl kapanan bir tekstil fabrikası nedeniyle yaklaşık 300 kişi işsiz kaldı. Kilis gibi bir şehirde bu çok ciddi bir ekonomik ve sosyal sonuç doğurdu.

Genel tabloya baktığımızda, Türkiye’de yaklaşık 3,5 milyon Suriyeli vardı; bunun yaklaşık 500 bini geri dönmüş olsa bile hâlâ 3 milyona yakın kişi burada yaşamaya devam ediyor. Bu kadar büyük bir nüfus hâlâ Türkiye’deyken fonların çekilmesi, teşviklerin bitmesi ve işletmelerin kapanması hem yerel ekonomi hem de Suriyelilerin uyum süreçleri açısından oldukça olumsuz etkiler yaratıyor.”

Abdulkadir ALKADUR

“Son dönemde Suriye’ye sık sık gidip gelme imkânım oldu. Bu ziyaretlerde geri dönen kişilerle hem çalışanlarla hem de işletme sahipleriyle çeşitli görüşmeler gerçekleştirdim. Bu görüşmelerde özellikle çalışma hayatına ve üretim süreçlerine ilişkin önemli gözlemler edindim.

Bazı sektörlerin Suriye’de şu aşamada neredeyse tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün. Tekstil sektörü bu durumun en açık örneğidir. Türkiye’de tekstil alanında faaliyet gösteren birçok Suriyeli gerek çalışan gerekse işletme sahibi olarak geri döndüklerinde Suriye’de aynı işi sürdüremiyor.

Bunun birden fazla nedeni var. En başta vergi sistemi, ticaret hukuku ve anayasal düzenlemeler henüz tam olarak oturmuş değil. Bu kurumsal eksiklikler hem yatırım hem de üretim açısından ciddi belirsizlikler yaratıyor.

Türkiye tarafında ise henüz geri dönüşlerin iş gücü piyasasında belirgin bir olumsuz etki yarattığını söylemek güç. Ancak özellikle tekstil sektörü açısından ilerleyen dönemde bazı yansımaların olabileceğini öngörmek mümkün. Çünkü bu alanda çalışan Suriyelilerin önemli bir kısmı, özellikle İstanbul’da yoğunlaşan kesim, hem Türkiye’de ekonomik daralma ve enflasyon koşullarıyla karşı karşıya hem de Suriye’de üretim faaliyetini sürdürememe sorunuyla karşılaşılıyor.

Dolayısıyla her iki ülkede de bu grubun ekonomik olarak sıkıştığı, çift yönlü bir kırılganlık yaşandığı söylenebilir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Tekstil sektörü gerçekten önemli bir örnek. Bu noktada şunu da merak ediyoruz: Başka hangi sektörler dikkatinizi çekiyor?

Türkiye’de Suriyelilerin gelişiyle birlikte hangi sektörler belirgin biçimde güç kazandı, hangi alanlarda ekonomik canlılık veya yeni iş alanları oluştu? Buna karşılık, geri dönüş süreci hızlandığında sizce hangi sektörler zayıflama eğilimine girebilir?

Yani hem Türkiye’deki iş gücü dağılımı açısından hem de Suriye’de yeniden yapılanma sürecine katkı potansiyeli bakımından nasıl bir tablo öngörüyorsunuz?”

Abdulkadir ALKADUR

“Birinci olarak tekstil sektörü dikkat çekiyor. İkinci sırada ise inşaat sektörü önemli bir örnek olarak karşımıza çıkıyor.

İnşaat sektörü, genellikle dil becerisi gerektirmeyen ya da nitelikli sertifika şartı aranmayan bir alan olduğu için Türkiye’ye gelen birçok Suriyeli göçmen bu sektörde istihdam edildi. Ancak son dönemde Suriye’de yeniden yapılanma sürecinin hız kazanması, bu alanda yüksek iş gücü talebi ve görece iyi kazanç fırsatları yaratmış durumda.

Dolayısıyla Suriye’de inşaat faaliyetlerinin artması, bu sektörde çalışan kişiler için geri dönüşü cazip hale getirdi. Öte yandan Türkiye’deki ekonomik daralma ve yüksek enflasyon koşulları, bu dönüş eğilimini daha da güçlendiriyor.

Kısacası, inşaat sektörü hem Türkiye’de Suriyeli iş gücünün önemli bir istihdam alanı olmuş hem de bugün geri dönüş dinamiklerinin merkezinde yer alan sektörlerden biri hâline gelmiştir.”

Nalan IŞIK

“Ekonomik açıdan Suriyeli göçmenlerin Türkiye’den ayrılışı hem iş gücü piyasası hem de genel ekonomik denge açısından çok katmanlı sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye’de Suriyeli göçmenler uzun süredir ucuz iş gücü olarak değerlendirilmektedir; ancak bu grubun istihdama katkısı sektörlerle göre farklılık göstermektedir.

Özellikle tekstil, gıda ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşan Suriyeli iş gücü, üretim maliyetlerini düşürmüştü; aynı zamanda kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasına da neden olmuştur. Bu nedenle Suriyeli işçilerin ayrılması yalnızca bir istihdam kaybı değil, aynı zamanda maliyetlerin yeniden düzenlenmesi anlamına gelecektir.

Sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmayan işçilerin varlığı, vergi gelirleri ve SGK primleri açısından da kayıplar yaratmaktadır. Suriyeli işçilerin ayrılması, bu eksiklikleri kısa vadede daha görünür hâle getirecek; yeni iş gücü istihdamı gerektirecek ve bu durum işverenlerin mali yükünü artıracaktır.

Suriye tarafında ise yeniden üretim kapasitesi oluşturma çabaları sürmektedir. Savaş öncesinde Türkiye’ye göç eden ve burada fabrika kuran bazı girişimcilerin, yeniden Suriye’ye dönmeleri için çeşitli teşviklerden söz edilmektedir. Ancak kimlik devri, sosyal hakların tanınması ve mülkiyet garantisi gibi temel konularda belirsizliklerin sürmesi, dönüşü cazip olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Sermaye sahipleri ile iş gücü sahipleri arasında bu noktada önemli bir fark bulunmaktadır. Sermaye sahipleri için geri dönüş kararı daha çok ekonomik hesaplamalara dayanırken, iş gücü açısından belirleyici unsur güvenlik, sosyal haklar ve öngörülebilirliktir.

Bu nedenle Suriyeli göçmenlerin geri dönüşü hem Türkiye’deki iş gücü arzını hem de Suriye’deki ekonomik toparlanmayı etkileyecek uzun soluklu bir süreçtir. Kısa vadede istihdam kaybı ve maliyet artışı yaşanabilir; ancak orta vadede üretim kapasitesinin iki ülke arasında yeniden dağıldığı daha dengeli bir ekonomik ilişkinin kurulması mümkündür.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Göçmenler, bulundukları ev sahibi toplumların yapısal sorunlarını çoğu zaman daha görünür hâle getiriyor. Kayıt dışı istihdam yalnızca göçmenlere özgü bir mesele değildir; Türkiye genelinde uzun süredir var olan bir sorundur.

2024 yılı TÜİK verilerine göre ülkede kayıt dışı istihdam oranı yaklaşık yüzde 50 civarındadır. Dolayısıyla göçmenlerin bu yapısal sorunun içine dâhil olmaları, mevcut ekonomik ve sosyal kırılanlıkları daha belirgin hâle getirmektedir.

Bu nedenle geliştirilecek her türlü müdahalenin, yalnızca göçmenleri hedefleyen bir düzenleme olarak değil, yapısal sorunları da dikkate alan bütüncül bir yaklaşımla tasarlanması gerekir.”

Muhammed ELHAMAM

“Şahinbey Belediyesi olarak kayıt dışı istihdamla mücadeleye yönelik bir proje yürütüyoruz. Bu proje kapsamında toplam 500 kişiye istihdam imkânı sağlıyoruz.

Bu istihdamın 355 kişilik kısmı yabancı uyruklu, özellikle Suriyeli bireylerden oluşuyor. Ayrıca proje kapsamında 150 kişiye Türkçe dil desteği de sağlanıyor.

İstihdam alanları değişkenlik gösterebiliyor. Marketlerde ya da tek stil üretim yapan farklı firmalarda istihdam sağlıyoruz. Çalışmalarımız Gaziantep ve Kilis illerinde yürütülüyor. Şu aşamada Suriye’de saha çalışmamız yok; ancak ilerleyen dönemde bu yönde planlamalar yapılabilir.”

Mahmut ÇINAR

“Kurumsallaşma sürecinde, bu alanda tecrübeli insan kaynağından mutlaka yararlanılması gerekiyor. Ancak bu konuda ciddi eksiklikler yaşandığını görüyoruz. Kurumsallaşmanın zayıf olması pek çok sorunu beraberinde getiriyor.

Bu aksaklıklar, geri dönen iş gücünün sahada karşılaşacağı koşulları doğrudan etkiliyor. Örneğin Halep’te dokuma üzerine fabrika açan girişimler, yerel istihdam açısından önemli olmakla birlikte, bu tür faaliyetlerin sürdürülebilir olabilmesi için gerekli destek mekanizmalarının sağlanması şarttır.

Ne yazık ki bu alanda yeterli vizyon ve destek mekanizmaları bulunmamaktadır. Bu eksikliğin fark edilmesi ve giderilmesi, sürecin sağlıklı ilerleyebilmesi açısından kritik önemdedir.”

Nuhal ÇELİK

“Ankara’dan bu toplantıya katılan bir araştırmacı olarak hem yerel halkla hem de Ankara’da yaşayan Suriyeli ve diğer mülteci bireylerle yakın temas hâlindeyiz. Aynı zamanda Suriye’ye geri dönen kişilerle de iletişimimiz sürmektedir.

Ankara özelinde değerlendirildiğinde, sanayi siteleri ile mobilya ve imalat sektörleri Suriyeli iş gücünün yoğun biçimde istihdam edildiği alanlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Siteler bölgesinde birçok işveren, Suriyeli çalışanlarla uzun süreli ve verimli ilişkiler kurduklarını; bu çalışanların geri dönüşüyle birlikte nitelikli iş gücü kaybı yaşadıklarını ifade etmektedir.

Benzer biçimde tarım sektöründe, özellikle Çubuk ve Eskişehir’in Alpu ilçesi çevresinde yaklaşık 1.500 kişilik bir Suriyeli iş gücü alanı bulunmaktadır. Her ne kadar bu bölgelerde çalışma koşulları oldukça zor olsa da emek gücüne yönelik talep devam etmektedir.

Bu nedenle Suriyeli işçilerin geri dönüş eğilimleri, Türkiye’de tarım ve imalat sektörleri açısından belirgin bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Bununla birlikte mevcut aşamada hangi sektörlerin bu süreçten en fazla etkilendiğini kesin biçimde belirlemek güçtür.

Kayıt dışı istihdamın yaygınlığı ve göçmen iş gücünün geçici ya da mevsimsel karakteri, bu alanda sistematik veri üretimini zorlaştırmaktadır.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Ankara özelinde mobilyacılık sektörünün önemli bir ağırlığı olduğu görülüyor. Bunun yanında tarım da dikkat çeken bir alan. Polatlı tarafında patates ve soğan üretimi; Çubuk tarafında ise domates üretimi öne çıkıyor ve bu alanlarda yoğun tarım iş gücü bulunuyor.

Bu çerçevede, geri dönüş süreci sonrasında Ankara'daki durumun nasıl şekillendiğini, özellikle Önder Mahallesi örneğinde demografik açıdan bir değişim olup olmadığını merak ediyoruz.”

Nuhal ÇELİK

“Bu konuda farklılaşma ihtimali yüksek; sahada böyle bir endişe var. Ancak henüz kesinleşmiş bir süreçten söz etmek mümkün değil. Suriye’de henüz tam anlamıyla istikrarlı bir sosyoekonomik yapı oluşmadığı için, düşük ücretler ve güvensiz sistem geri dönüşleri kısa vadede hızlandırmıyor.

Önder Mahallesi özelinde yaptığımız görüşmelerde, katılımcıların yaklaşık yüzde 70’inin Türkiye’de kalmayı tercih ettiğini görüyoruz. Görüştüğümüz kişiler, çocuklarının eğitiminin tamamlanması, Suriye’de ev yapımı gibi gerekçelerle kısa vadede kalmayı tercih ettiklerini ifade ediyor. Şu aşamada, en azından bizim gözlemlerimizde, bölgede çok büyük bir demografik değişim yaşandığını söylemek zor.

Ankara’daki göç ve istihdam dinamikleri değerlendirildiğinde, kentin başkent olması ve kurumsal imkânların görece fazla olması nedeniyle, Suriye’ye dönüş açısından daha az tercih edilecek bir şehir olduğu öngörülebilir. Ancak bu yalnızca bir tahmindir. Suriye’deki sosyoekonomik yapı tam olarak oturmadan kesin yargılara varmak doğru değildir.

Türkiye’de sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinde belirli beceriler kazanmış göçmenlerin geri dönüş eğilimlerinin, Suriye’deki yeniden yapılanma süreciyle nasıl örtüşeceği önemli bir araştırma alanıdır. Bu noktada, geri dönen bireylerin becerileriyle Suriye’deki ihtiyaçların eşleştirilebileceği kurumsal bir mekanizmaya ihtiyaç vardır.

Hâlihazırda yürüttüğümüz bir proje kapsamında, Türkiye’deki kamu, özel sektör ve sivil toplum aktörlerinin Suriye’nin yeniden inşa sürecinde nasıl bir rol üstlenmek istediklerini araştırıyoruz. Projenin son aşamasında bu iş birliği potansiyelini test etmeyi amaçlayan bir pilot uygulama hayata geçirilecektir. Gaziantep’e gelişimizin temel amacı da bu sürece katkı sunabilecek yerel paydaşlarla görüşmektir.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Tekstilciler hem Türkiye’de hem Suriye’de faaliyet göstermeye devam ediyor. Ancak bazıları buradaki iş yerlerini tamamen kapatarak Suriye’ye döndü. Özellikle ayakkabıcılık sektöründe ve Halep’in doğu bölgelerinde yaşayan Türkmenler arasında bu oldukça yaygın.

Yaklaşık yüzde 40-50 oranında Antep’ten giden esnaf bulunuyor. Çobanbey’de ve Halep’in doğusundaki eski atölyelerini yeniden faaliyete geçiren çok sayıda kişi var. Haydariye, Şeyh Hıdır ve Şeyh Faris gibi mahallelerde dönüşler yoğunlaştı; bu bölgeler yeniden kalabalıklaştı.

Resmî rakamlara göre Antep’ten dönenlerin sayısı 74 bine ulaşmış durumda. Gidenlerin çoğu ayakkabıcılık ve tekstil gibi alanlarda meslek sahibi. Ancak hâlâ Türkiye’deki fabrikalarda çalışan işçiler de var. Bu kişilerin önemli bir kısmı, çalışma izni ya da sigorta olmaksızın da olsa düzenli gelir elde ediyor.

Sahada sıkça şu ifadeyle karşılaşıyoruz: ‘Biz burada kazandık, ev aldık, araba aldık; oraya gidince ne iş yapacağız?’ Çünkü Suriye’de fabrikalar henüz tam anlamıyla faaliyete geçmiş değil. Bu nedenle, özellikle bedensel emekle çalışanların Türkiye’de kalma eğilimi daha güçlü. Buna karşılık, belirli bir beceriye sahip olan ustaların geri dönme ihtimali daha yüksek görünüyor.”

Burhan KAHRAMAN

“2011 yılından bu yana geçen süreci Gaziantep özelinde üç temel başlık altında değerlendirmek gerekir: 2011 öncesi ekonomik yapı, Suriyelilerin gelişiyi birlikte oluşan ekonomik değişim ve geri dönüş sürecinde ortaya çıkabilecek tablo. Bu üç dönem, sürecin bütüncül biçimde anlaşılması açısından önemlidir.

Suriyelilerin Gaziantep’e gelişiyi birlikte ekonomide bir artış ya da katkı olup olmadığı sürekli tartışılan bir konu olmuştur. ‘Hiç katkı sağlamadılar’ demek doğru değildir; ancak bu katkının düzeyi ve sektörel dağılımının daha sistematik biçimde incelenmesi gerekir.

Geri dönüşün sanayiciler, ticaret ve sanayi odasına kayıtlı işletmeler açısından ciddi bir istihdam kaybı yaratıp yaratmayacağı da dikkatle ele alınmalıdır. Kişisel kanaatim, bu alanda dramatik bir olumsuzluk yaşanmayacağı yönündedir.

Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta vardır: Türkiye’de genç kuşak uzun yıllar üniversite eğitime yönlendirilmiştir. Bugün Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında, üniversite mezunu işsiz oranının yüksek olduğu ülkelerden biri Türkiye’dir. Bu nedenle şu soruyu sormak gerekir: Uygun maliyetli iş gücü olarak Suriyeliler istihdam edilirken, kendi genç nüfusumuzu ihmal etmiş olabilir miyiz?

Ekonomik göstergeler açısından baktığımda, 2011 ile bugün arasında çok radikal bir değişim yaşandığını düşünmüyorum. Bu, yaklaşık on beş yıllık sürecin genel ekonomik tablosuna ilişkin kişisel gözlemimdir.

Gaziantep özelinde resmî kayıtlara göre yaklaşık 450 bin Suriyeli bulunuyordu. Sürecin hızlanmasıyla birlikte bu nüfusun yaklaşık 100 bini kentten ayrıldı. Kilis, Hatay ve Reyhanlı örneklerinde olduğu gibi bazı bölgelerde Suriyelilerin varlığı ticari faaliyetleri iki-üç kat artıran bir dinamizm yaratmıştır. Gaziantep’te bu katkının düzeyinin ise daha ayrıntılı araştırılması gerekmektedir.

İş insanlarıyla ve valilikte yapılan toplantılarda da şu husus sıkça gündeme geliyor: Bir dönem ‘Suriyeliler gitsin’ şeklinde yükselen tepkiler, bugün bazı sektörlerde ‘Suriyeliler gitmesin’ algısına dönüşmüş durumda. Bu durum, ekonomik bağımlılığın sektörlere göre farklılaştığını göstermektedir.

Gaziantep’te 3.769 şirket kurulmuş durumdadır ve bunların 193’ü üretim odaklı faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin hem Türkiye’de hem de Suriye’de eş zamanlı yatırım yaparak hibrit bir model geliştirmesi mümkündür ve bazı sektörlerde bu eğilim hâlihazırda gözlemlenmektedir.

Ancak Suriyelilerin geri dönüş sürecinin sürdürülebilir olabilmesi için Suriye tarafında asgari yaşam ve çalışma koşullarının sağlanması şarttır. Gerekli altyapı ve güvenlik ortamı

oluşturulmadığı sürece, insanların yıkılmış ya da işlevsiz hâle gelmiş bölgelere dönmelerini beklemek rasyonel değildir.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Sayın müdürüm, Suriyelilerin gelişyle birlikte hangi sektörlerin güçlendiğine ilişkin olarak, müdürlük olarak elinizde istatistiksel bir veri bulunuyor mu?”

Burhan KAHRAMAN

“Sektörel olarak değerlendirildiğinde, özellikle inşaat ve tekstil alanlarında Suriyeli çalışanların yoğun biçimde istihdam edildiği görülmektedir. Bu iki sektör hem iş gücü açısından hem de üretim kapasitesi bakımından en fazla talebin bulunduğu alanlardır.

Gaziantep özelinde bakıldığında, şu anda en fazla işçi ihtiyacı duyulan sektörlerin başında yine tekstil ve inşaat gelmektedir. Dolayısıyla Suriyeli çalışanların bu sektörlerle sağladığı katkıyı kabul etmek gerekir. Elbette farklı sektörlerde de Suriyelilerin etkisi ve katkısı bulunmaktadır; ancak özellikle bu iki sektör hem yerel ekonomi hem de üretim döngüsü açısından belirleyici bir role sahiptir.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Ayakkabı sektörüyle ilgili de çok sayıda araştırma yapıldı.”

Burhan KAHRAMAN

“Evet, özellikle ayakkabı sektöründe de belirgin bir durum söz konusudur. Geri dönüş süreci nedeniyle bazı sektörlerde zorluklar yaşanabilir; ancak bu boşlukların doğru şekilde yönetilmesi ve tolere edilmesi mümkündür.

Suriyeli çalışanlar gitmediği sürece mevcut üretim döngüsü devam eder; ancak gittikleri takdirde ortaya çıkacak iş gücü boşluğunu hızlı bir şekilde yerli iş gücüyle doldurmamız gerekecektir.

İhracatçıların sıkça dile getirdiği temel sorunlardan biri, döviz kurunun düşüklüğü nedeniyle rekabet gücünün zayıflamasıdır. Bu görüşün bazı haklı yönleri olsa da, makroekonomik açıdan döviz kurundaki yükselişlerin ciddi dalgalanmalara yol açtığını biliyoruz.

Şahsen döviz kurunun yükselmesini arzu etmiyorum; zira kurdaki küçük oynamaların bile piyasaya anında yansıdığı, fiyatların hızla yükseldiği piyasa gözetim ve denetim çalışmalarımızda açıkça görülmektedir. Bu nedenle ekonomik istikrarın korunması kritik önemdedir.

Öte yandan, Suriyelilerin ülkelerine dönmesi hâlinde oluşacak iş gücü boşluğunun başka gruplar tarafından doldurulabileceğine dair talepler de gündeme gelmektedir. Nitekim kısa süre önce Malezya Başkonsolosluğu, Sayın Valimize ‘Bu boşluğu biz doldurabiliriz’ şeklinde bir öneri sunmuştur. Bu durum, uluslararası iş gücü hareketliliğinin ne kadar dinamik olduğunu göstermektedir.

Buna rağmen uzun vadeli ve sürdürülebilir çözümün, kendi insan kaynağımızı yetiştirmekten geçtiğini düşünüyorum. Yerel iş gücünün niteliğinin artırılması, sektörel eğitimlerin güçlendirilmesi ve genç nüfusun belirli alanlara yönlendirilmesi, bu geçiş sürecini daha sağlıklı yönetmemizi sağlayacaktır.”

Mesut ŞÖHRET

“Avrupa’daki en yüksek genç işsizlik oranı, bildiğimiz kadarıyla Yunanistan’da bulunmaktadır; ardından İtalya ve İspanya gibi ülkeler gelmektedir. Dolayısıyla genç işsizliği yalnızca Türkiye’ye özgü bir mesele değildir; uluslararası düzeyde benzer eğilimler söz konusudur.

Bununla birlikte, Suriyelilerin iş gücü piyasasındaki konumuna ilişkin yapılan değerlendirmelerde haklılık payı vardır. Suriyeliler olmasaydı, bu sektörlerde çalışacak kişiler elbette yine bu ülkenin vatandaşları olacaktı. Ancak sahada ortaya çıkan tablo şunu göstermektedir:

Dil yetersizliği ve vasıf eksikliği gibi nedenlerle Suriyeliler daha çok inşaat, tekstil ve ayakkabı gibi düşük vasıf gerektiren sektörlerde istihdam edilmiştir. Bu alanlarda dil bilme şartının bulunmaması, bu işlere yönelmelerini kolaylaştırmış; yerel halkın tercih etmediği işlerde yoğunlaşmalarına yol açmıştır. Böylece belirgin bir kırılma ortaya çıkmıştır.

Saha gözlemlerimiz de bunu doğrulamaktadır. İnşaat sektöründe usta bulmak zorlaşmış, tekstilde çalışacak insan sayısı ciddi biçimde azalmıştır. Üstelik tekstil sektörü, son yıllarda

asgari ücretlerin daha düşük olması ve devlet teşvikleri nedeniyle Mısır'a doğru kaymaktadır. Bu durum, yerel iş gücü arzının daralmasını daha da hızlandırmaktadır.

Bu noktada mesleki eğitimin geleceği kritik önem taşımaktadır. Meslek liselerinde eğitim süresinin '2+2' modele dönüştürülmesi gibi adımlar, nitelikli ara eleman yetiştirilmesi açısından önemli bir fırsat olabilir. Önümüzdeki yıllarda bu alanda olumlu gelişmeler beklenmektedir.

Uluslararası literatüre baktığımızda, kitlesel geri dönüşlerde maksimum geri dönüş oranının genellikle yüzde 40-50 düzeyinde kaldığını görüyoruz. Dolayısıyla Türkiye'de yaklaşık 4 milyon Suriyeliden, en fazla 2 milyonunun geri dönmesi beklenebilir. Türkiye'nin, oluşacak iş gücü boşluğunu tolere edebilecek kapasiteye sahip olduğunu düşünüyorum.

Ancak burada temel sorunlardan biri geçim zorluğu ve düşük ücretlerdir. Asgari ücretin düşüklüğü ve bu işlerin fiziki olarak ağır olması, yerli nüfusun bu alanlara yönelmesini zorlaştırmaktadır. Bu yapısal sorun çözülmeden iş gücü açığının kalıcı biçimde kapatılması güç görünmektedir.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Avrupa ve Amerika’da bazı işler açıkça ‘göçmen işi’ olarak tanımlanıyor ve bu işlere yerel halk neredeyse hiç başvurmuyor. Türkiye’de de benzer bir kategorizasyon oluştu mu?”

Mesut ŞÖHRET

“Resmî olarak böyle bir tanım yok; ancak pratikte kesinlikle var. İnşaat, tekstil ve tarım gibi sektörlerde bu durum açıkça görülüyor. Yerel insanlar bu işleri tercih etmiyor.

Hava şartları da bunda etkili; örneğin güneş altında fıstık toplamak istenmiyor. Bu nedenle, yerel halkın yapmak istemediği işleri göçmenler üstlenmiş durumda. Resmî bir adı olmasa da pratikte bir ‘göçmen işi’ kategorizasyonu oluşmuş görünüyor.”

Remzi YILMAZ

“Türkiye’ye ciddi bir nüfus geldi ve bu nüfus ister istemez iş gücü piyasasına dâhil oldu. Kamu dışındaki sektörlerde de belirli alanlarda yoğunlaştılar.

2022-2023 verilerini ilgili kurumlardan talep ettiğimizde, Gaziantep’in yıl sonu ihracatının yaklaşık 11,5 milyar dolar olduğunu öğrendik. Bunun yaklaşık 1,5 milyar dolarlık kısmının, Suriye menşeli fabrikalar ve üreticiler tarafından gerçekleştirildiği ifade edildi. Bu, oldukça ciddi bir katkıya işaret etmektedir.

Yani Gaziantep ihracatının yaklaşık yüzde 10’u, Suriyeli iş insanlarının yönettiği ya da ortak olduğu işletmelerden gelmektedir. Bu katkı, üretim ve imalat sektöründeki istihdam etkisinden bağımsız olarak değerlendirilmesi gereken önemli bir göstergedir.

Geçtiğimiz aylarda Kent Konseyi ve Göç ve Mülteciler Çalışma Grubu olarak gerçekleştirdiğimiz bir çalıştayda da benzer değerlendirmeler yapıldı. İnşaat Mühendisleri Odası Başkanı’nın da ifade ettiği üzere, bazı sektörlerde Suriyelilerin yoğunlaştığı açık biçimde görülmektedir.

Bu nedenle Suriyelilerin tamamının geri döneceğini düşünmüyoruz. Belirli bir kısmının Türkiye’de kalacağı artık netleşmiş durumdadır. Türkiye’nin mevcut kamu politikaları dikkate alındığında, Suriyelilerin zorla geri gönderilmeyeceği öngörülmektedir.

Geri dönenler ise Suriye’deki istihdama doğrudan katkı sağlayacaktır. Bir ailenin Türkiye’den ayrılıp Suriye’ye dönmesi genellikle orada belirli imkân ve koşulların oluşmasıyla mümkündür. Bu nedenle geri dönüşler rastgele değil, büyük ölçüde planlı ve koşullara bağlı biçimde gerçekleşmektedir.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Yani istatistiklere baktığımızda, geri dönüş oranı en fazla yüzde 40 civarında görünüyor.”

Remzi YILMAZ

“Türkiye’nin mevcut kamu politikaları dikkate alındığında, Suriyelilerin zorla geri gönderilmeyeceği öngörülmektedir. Dolayısıyla bu nüfusun belirli bir kısmı Türkiye’de

kalmaya devam edecek ve hem ekonomik hem de toplumsal anlamda ülkeye katkı sunmayı sürdürecektir.

Geri dönenler ise Suriye'deki istihdama doğrudan katkı sağlayacaktır. Bir ailenin Türkiye'den ayrılıp Suriye'ye dönmesi, genellikle orada belirli imkân ve koşulların oluşmasıyla mümkündür. Bu nedenle geri dönüşler rastgele değil, planlı ve koşullara bağlı biçimde gerçekleşmektedir.

İnşaat Mühendisleri Odası Başkanı'nın da ifade ettiği gibi, Türkiye'de yerli iş gücü artık ağırlıklı olarak fabrikalarda istihdama yönelmiştir. Günümüzde kalıpcı, demirci veya boyacı gibi alanlarda Suriyeliler dışında işçi bulmak neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Yerli çalışanlar 08.00-17.00 mesai düzenine ve vardiya sistemine alışmış durumdadır.

Oysa inşaat gibi emek yoğun sektörlerde altı ay, bir yıl ya da üç yıl ara verilmesi, mesleki becerilerin hızla unutulmasına yol açmaktadır. Ayrıca mevcut piyasa koşulları nedeniyle inşaat sektörü bugün yaklaşık yüzde 10-20 kapasiteyle çalışmaktadır. Faiz oranlarının düşmesi ve konut kredilerinin genişlemesi hâlinde bu kapasitenin yüzde 50'ye çıkacağı öngörülmektedir.

Bu durumda ciddi bir iş gücü açığı yaşanması muhtemeldir. Özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde nitelikli iş gücü sorunu daha da büyüyebilir. Tekstil ve ayakkabı sektörleri bu açığı belirli ölçüde telafi edebilse de inşaat ve tarım alanlarında kamu kurumlarının önceden planlama yapması gerekmektedir.

Bununla birlikte, inşaat sektöründe teknolojik gelişmeler insan gücüne olan bağımlılığı azaltmaktadır. Makineleşmenin artmasıyla birlikte üretim süreçlerinde verimlilik yükselmekte ve sektörün yapısı kademeli olarak dönüşmektedir.”

Burhan KAHRAMAN

“Artık kalıp işleri makineyle yapılabiliyor; demir bağlama gibi işler de benzer şekilde yürütülüyor. Bu tür işleri, mesleki niteliği olmayan kişiler bile yapabilir.

Demek istediğim şudur: Bu alanlar tolere edilebilir işlerdir. Suriyeliler kendi ülkelerine geri döndüklerinde ‘biz bittik’ şeklinde bir algıya kapılmamak gerekir. Devlet bu konuda mutlaka gerekli tedbirleri alacaktır.

Ancak şahsi kanaatim, biz yıllar içinde kendi insan kaynağımızı bir ölçüde tembelleştirdik.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Elbette bu konular birbiriyle bağlantılı. Ancak şunu vurgulamak gerekir: Bir ülke ne göçmenin gelmesiyle çöker ne de göçmenin dönmesiyle ayakta kalır. Bizim tartıştığımız bağlam tam olarak bu değil.

Sizin işaret ettiğiniz nokta, önceki oturumda da ele aldığımız meslek edindirme meselesiyle doğrudan ilişkilidir. Türkiye’de gençlerin eğitim süreçlerinin daha fazla mesleki alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı’nın bu konuda yürüttüğü çalışmalar; liselerin üç yıla düşürülmesi veya iki yıl temel eğitimden sonra 2+2 modeline geçilmesi gibi öneriler bu çerçevede değerlendirilebilir.

Çalıştayın verimliliği açısından, mevcut istihdam alanları ve Suriyelilerin yoğunlaştığı sektörler bağlamında eklemek istediğiniz başka bir husus yoksa, ikinci başlığımıza geçebiliriz. Tarım, inşaat, ayakkabı ve tekstil sektörlerinde göçmenlerin önemli katkılar sunduğu, ancak geri dönüş sürecinde bazı aksaklıkların yaşanabileceği ifade edildi. Bu alanlara ilişkin alınacak tedbirler ise ayrı ve daha kapsamlı bir çalışmanın konusu olabilir.

Bu çerçevede eklemek istediğiniz başka bir değerlendirme var mı?”

Mehmet Uğur İziroğlu

“GİZ ve Şahinbey Belediyesi ile birlikte yürüttüğümüz ortak bir istihdam projesi bulunuyor. Sahada birebir çalışan biri olarak şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Firmalara gidiyor, taleplerini doğrudan alıyoruz.

Görüşme yaptığımız firmaların büyük çoğunluğunda Suriyeli çalışanların özellikle ayakkabı, tekstil ve halı sektörlerine yoğun ilgi gösterdiğini gözlemliyoruz. Aynı şekilde, firmaların da bu alanlarda Suriyeli çalışan istihdam etmeye istekli olduklarını görüyoruz.

Yani Suriyelilerin yoğunlaştığı sektörlerle firmaların iş gücü talepleri büyük ölçüde örtüşmektedir.

Geri dönüş konusuna gelince; yararlanıcılarla birebir temas hâlinde olduğumuz için şunu ifade edebilirim: Yaklaşık yüzde 10 civarında bir kesim, bize açıkça ‘geri döneceğim, çalışmak istemiyorum’ şeklinde yanıt veriyor. İstihdam teklifimizi reddedenlerin önemli bir bölümü bu gerekçeyi dile getiriyor.

Genel olarak değerlendirildiğinde, geri dönmeyi düşünenlerin oranı yüzde 10-15 bandında seyretmektedir.”

Hadi Alamlı:

“Zaman içerisinde, özellikle 8 Aralık’tan itibaren farklı dönemlerde çeşitli niyet anketleri yapıldı. Bu oranların periyodik olarak değişiklik gösterdiğini söylemek gerekir.

İlk dönemlerde gönüllü geri dönüş yapmak istemeyenlerin oranı daha yüksekti; zamanla bu eğilim değişti. Bu nedenle net bir yüzde vermek her zaman mümkün olmuyor.

Ancak en son gerçekleştirdiğimiz ‘topluluk nabızı’ anketinde, yakın zamanda geri dönmeyi planlayanların oranının yüzde 50 bandında olduğu görülmektedir. Bu raporun yaklaşık bir ay içerisinde yayımlanması planlanmaktadır.”

Mesut ŞÖHRET

“Dünya genelindeki geri dönüş deneyimlerine baktığımızda tablo genellikle benzerdir. Önceki kitlesel geri dönüş süreçleri analiz edildiğinde, maksimum geri dönüş oranının çoğunlukla yüzde 40-45 düzeyinde kaldığı görülmektedir.

Ben, sürecin görece daha yakın tarihli olması nedeniyle bu oranı yüzde 50 olarak ifade ettim. Yani yaklaşık olarak dört milyon kişi varsa, bunun iki milyonunun geri döneceği, iki milyonunun ise bulunduğu ülkede kalacağı öngörülebilir.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Ben de Ankara’da katıldığım bazı toplantılarda, kritik Suriyeli göçmen sayısının iki milyon ve altı olarak değerlendirildiğini duydum.

Buna göre, sayı iki milyonun altına indiğinde Türkiye'nin göçmenlikle ilgili bir kriz yaşamadığı kabul ediliyor. Hatta bazı uzmanlar, bu rakamın çok daha altına düşmesinin de arzu edilmediğini ifade ediyor.

Çünkü iki milyonun altına inilmesinin, özellikle iş gücü piyasası üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği yönünde değerlendirmeler bulunuyor.

Bu çerçevede, şimdi ikinci soruya geçebiliriz.”

Deniz Derya Demircioğlu:

“Söylenenlerle büyük ölçüde örtüşen bazı notlar aldım. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir: Niteliksiz olarak tanımlanan sektörlerde çalışanların daha hızlı geri döndüğü gözlemleniyor. Ancak ayakkabıcılık ve terzilik gibi, Suriyelilerin Türkiye’de yoğun biçimde istihdam edildiği bazı sektörler için ayrıca bir parantez açmak gerektiğini düşünüyorum. Bu alanlar daha detaylı değerlendirilmelidir.

İkinci olarak, Suriye tarafında ciddi bir yatırım potansiyeli bulunmaktadır. Yeni bir pazar ve yeni bir ekonomik alan olarak yatırımcılar açısından cazip görülebilir. Ancak bu noktada güvenlik meselesi birinci sıraya yerleşmektedir. Bunun yanı sıra, dış ticarete ne tür fırsatların sunulacağı, yatırımcının Türkiye ile yürüttüğü ticarete herhangi bir avantaj, imtiyaz veya kolaylık sağlayıp sağlamayacağı gibi hususlar da belirleyici olacaktır.

Dolayısıyla hem güvenlik boyutunun hem de dış ticaret politikalarının nasıl şekilleneceği, yatırımcıların yönelimini doğrudan etkileyecektir.

Türkiye açısından bakıldığında ise, bazı grupların geri dönmesi iş gücü arzını azaltabilir. Ancak Türkiye’de kalmayı düşünenler için bu süreç, kayıtlı çalışmaya yönelimi artırabilecek bir etki de yaratabilir. Kalıcı olmayı düşünen bireyler, daha düzenli, kurallara uygun ve güvenceli bir çalışma düzenine geçme eğilimi gösterebilir.

Bu durum, uzun süredir tartışılan kayıtsız istihdam sorununun kısmen kayıtlı istihdama dönüşmesine katkı sağlayabilir. Elbette bu süreç, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü tarafından, çalışma izinleri, muafiyetler ve ilgili mevzuat çerçevesinde izlenmeye devam

etmektedir. Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlıdır; yani çalışma izni süreçleri Göç İdaresi üzerinden değil, Bakanlık üzerinden yürütölmektedir.”

Mehmet ÇİÇEK

“Birçoğumuz Göç İdaresi'nin her şeyi bildiğini düşünebiliriz; ancak kayıtlarımızda bulunması gereken pek çok bilginin eksik olduğunu görüyoruz. Diğer katılımcıların katkılarıyla da ortaya çıktığı üzere, tartışmalar ister istemez benzer kavramlar etrafında dönüyor: güvenlik, hukuk ve sistem eksiklikleri.

Eğer bireyler Türkiye'den ayrılmayacak ve burada kalıcı olmayı düşünüyorsa, bu kişilerin kayıt altına alınması ve sistematik bir çerçeveye dâhil edilmesi gerekmektedir. Adaptasyon, entegrasyon ve uyum gibi kavramlar farklı şekillerde kullanılsa da, nihayetinde bu süreçlerin somut politika ve projelerle desteklenmesi gerektiği açıktır.

Sahada sıkça şu ifadelerle karşılaşıyoruz: ‘Ben gitmeyeceğim, çocuğum burada doğdu, 14 yaşında ve Türkçeyi benden daha iyi konuşuyor. Burada yaşarım, çocuğumla da burada yaşarım.’ Eğitim alanındaki tartışmalarda da benzer yansımalar görölüyor. Çocuklar geri dönmek istemiyor; gittiklerinde kendilerini yabancı hissettiklerini ifade ediyorlar. Bu tür örneklerle olduğa sık karşılaşıyoruz.”

Ersun şEN

“Ticaret perspektifinden bakıldığında, büyük yatırımcıların ve iş insanlarının geri dönüş eğiliminin daha yüksek olduğu görölmektedir. Bir ülkenin yeniden yapılanma sürecinde en çok ihtiyaç duyulan alanlar altyapı, konut, yerleşim alanları ve temel hizmetlerdir.

Bu süreci yöneten, fırsat olarak gören ve sermaye birikimine sahip olan aktörler geri dönüyor ve dönmeye devam edecek gibi görünüyor. Bununla birlikte, Türkiye’de kalmayı tercih edecek kişilerin sayısının da az olmayacağı kanaatindeyim.”

Mehmet ÇİÇEK

“Hocamızın değerlendirmelerinden hareketle birkaç noktayı daha vurgulamak isterim. Özellikle, Türkiye’ye geldiklerinde niteliksiz olarak değerlendirilen bazı kişilerin, geri dönüş sürecinde belirli beceriler kazanmış olarak ülkelerine döndükleri yönündeki tespit oldukça önemlidir.

Ayrıca, kadınların bir bölümünün Türkiye’de sosyal hayata uyum sağladığını; burada edindikleri özgüvenin ve yaşam pratiklerinin onlar için bir cazibe oluşturduğunu ifade ettiniz. Bu durum, bazı kadınların geri dönme konusunda isteksiz olabileceğini göstermektedir.

Benzer şekilde çocukların rolü de son derece belirleyicidir. Eğitim süreçleri, dil becerileri ve sosyal çevreleri nedeniyle çocuklar geri dönmek istemediğinde, ailelerin kararları da buna göre şekillenmektedir.

Dolayısıyla karşımızda tek tip bir kitle yoktur; farklı özelliklere, beklentilere ve koşullara sahip birden fazla grup bulunmaktadır. Bu da politika geliştirme sürecinde bu grupların aynı kategori altında ele alınamayacağını göstermektedir. Daha mikro düzeyde, daha esnek ve farklı ihtiyaçlara yanıt verebilen politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.”

Ersun ŞEN

“Gençler, kadınlar, genç erkekler, genç kadınlar, eğitilmişler; statü kaybedenler ve statü kazananlar gibi farklı gruplardan söz ediyoruz. Bu grupların her birinin deneyimi ve beklentisi farklı. Dolayısıyla bu dönemi anlamak için bu kesimleri ayrı ayrı kategorilerde değerlendirmek gerekir. Bana göre süreci okuma açısından bu yaklaşım çok daha sağlıklı olacaktır hocam.”

Mustafa ÜNVERDİ

“Gaziantep bu anlamda oldukça güçlü bir merkezdir; üretim ve sanayi konusunda ciddi bir deneyime sahiptir. Hâlihazırda tanıdığım pek çok kişi Suriye’ye ihracat yapmaktadır. Özellikle altyapı ve inşaat sektörlerinde önemli girişimler söz konusudur.

Ancak bu faaliyetlerin büyük bölümü kişisel ilişkiler üzerinden yürütülmektedir; devlet mekanizması henüz sürece tam anlamıyla dâhil olmuş değildir. Bu durum ciddi riskler barındırmaktadır. Yapılan bir yatırımın kısa sürede boşa çıkma ihtimali vardır. Özellikle Suriye'nin kuzeyine gönderilen ürünlerin bedelinin tahsil edilememesi önemli bir risk olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, hukuki ve kurumsal bir mekanizmanın oluşturulması zorunludur.

Dördüncü olarak, Suriye'de çok büyük bir yeniden inşa süreci yaşanmaktadır. Özellikle Sünni Arap bölgeleri ağır bir yıkıma uğramış; konutlar ve altyapı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bu nedenle Türkiye'den ciddi miktarda çimento, demir ve diğer inşaat malzemeleri gönderilmektedir. Bu durum Türkiye açısından önemli bir fırsat alanı oluşturmaktadır.

Doğru mekanizmalar kurulabilirse, bu süreç hem Suriyeli iş insanlarının geri dönüşünü teşvik edebilir hem de Türkiye'deki sektörlerin bu büyük pazardan pay almasını sağlayabilir. Nitekim Halep'te Fransız ve İtalyan aktörlerin kültürel, akademik ve ticari alanlarda aktif biçimde süreci takip ettiklerini biliyoruz.

Son olarak üniversitemizle ilgili bir hususa değinmek isterim. Gaziantep Üniversitesi'nin El Bab, Afrin, Azez ve Cerablus'ta yedi yıldır faaliyet gösteren birimleri bulunmaktadır ve üç dönemdir mezun vermektedir. İlahiyattan eğitime, iktisadi ve idari bilimlerden sağlık alanlarına kadar geniş bir yelpazede öğrenciler yetiştirilmektedir.

Bu mezunların Suriye'deki istihdam süreçlerine dâhil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'de okuyan Suriyeli öğrencilerin, Türkiye standartlarına yakın koşullarda Suriye'de de eğitim alabilmesi ve bu eğitimin Suriye devleti tarafından tanınabilir olması kritik bir meseledir.

Örneğin Türkiye'de eğitim görüp ülkesine dönmek isteyen bir öğrenci, El Bab'daki fakültede muadili bir bölüm olduğunu bilse dahi, denklik ve tanınırlık konularında belirsizlik yaşamaktadır. Bu sorunun acilen çözülmesi gerekmektedir.

Ayrıca öğrencilerimizin kendilerini ‘yabancı’ gibi hissetmemesi de önemlidir. Bu problemi aşmak için sertifika programları geliştirdik ve yerel standartları dikkate alan müfredatlar uyguladık. Mezunlarımız hem Türkiye standartlarında hem de Suriye’nin yerel koşullarına uygun biçimde yetişmektedir. Bu hususlar, öğrencilerin geri dönüşünü ve yerel sektörlerle uyumlu biçimde istihdama katılımlarını kolaylaştıracaktır.”

Yahya ŞİMŞEK:

“Üretim tarafında Suriyeliler özellikle ayakkabı ve tekstil sektörlerinde oldukça güçlü bir konuma sahiptir. Gaziantep yıllardır erkek ayakkabısında güçlüdür; Suriyeliler ise kadın ayakkabısında önemli bir uzmanlık getirmiştir.

Sahada yaptığımız gözlemlerde, ev atölyelerinde çalışan kadınların üretim zincirinin önemli bir parçası hâline geldiğini görüyoruz. Türkiye’de maliyetlerin artması nedeniyle bazı Türk tekstilciler üretimi Mısır’a taşımaktadır. Benzer şekilde, Suriyeli üreticilerin de maliyet avantajı nedeniyle Suriye’ye dönme ihtimali bulunmaktadır.

Türkiye’de kalmalarını sağlayan ekonomik motivasyon giderek zayıflamaktadır; buna karşılık çok güçlü diaspora ağlarına sahiptirler. Avrupa’daki Suriyeliler özellikle girişimcilik konusunda daha cesur davranabilmektedir.

Daha önce görüştüğümüz bir girişimcinin, ‘Suriye’ye yatırım yapsam mı?’ diye tereddüt ederken, elindeki sermayeyle Ukrayna-Libya hattında yolcu taşıyan bir uçak satın aldığını söylemesi bu duruma çarpıcı bir örnektir. Bizim girişimcilerimizin çoğu zaman aklına gelmeyecek ölçüde riskler alabilmektedirler.

Bu nedenle, geri dönüşler söz konusu olacaksa, diaspora bağlantılarının mutlaka stratejik biçimde kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Avrupa’da çok geniş bir Suriyeli iş ağı bulunmaktadır. Bu ağın Türkiye üzerinden Suriye’nin yeniden inşa sürecine kanalize edilmesi, hem Türkiye açısından önemli bir katkı sağlayacak hem de Suriye’nin toparlanma sürecini hızlandıracaktır.

Özetle bu süreç, çok aktörlü ve çok katmanlı bir yapı gerektirmektedir. Sahada atılacak her adım, güvenlik ve ekonomi boyutlarıyla karşılıklı bağımlılık içinde ilerleyecektir. Raporda vurgulamaya çalıştığımız temel mesele de şudur: Üst ölçekli ve kurumsal bir sistem kurulmadan, alt düzeyde yapılan çalışmalar kalıcı sonuçlar üretmeyecektir.

Buna karşın sahada hem ihtiyaç hem de fırsat büyüktür. Doğru mekanizmalar kurulduğu takdirde, sürecin çok daha yönetilebilir hâle geleceğini düşünüyorum.”

Abdulmalik ATASİ

“Öncelikle Suriye’deki durumu doğru değerlendirmek gerekiyor. Ülke henüz tam anlamıyla özgür ve bağımsız bir devlet yapısına kavuşamadı. Bu durum, doğrudan ticaretle uğraşan kesimleri ve onların ailelerini derinden etkiliyor.

Geçmişe dönersek, özellikle Covid-19 salgını sonrasında Mısır’a yönelim hızlandı. Buna ek olarak, Türkiye’de Göç İdaresi’nin uyguladığı idari baskılar ve ardından yaşanan deprem felaketi, tüccarların bölgeden çekilmesinde belirleyici faktörler oldu. Dolayısıyla üç unsur öne çıkıyor: siyasi belirsizlik, idari baskı ve doğal afetler. Bunlar, Suriye’den sermaye ve iş gücü çıkışını tetikleyen başlıca nedenlerdir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“İstanbul’daki Suriyelilerin deprem riski nedeniyle geri dönüşüne dair bir çalışma planlıyorum. Suriyeliler içerisinde İstanbul’daki deprem riskine bağlı bir geri dönüş eğilimi var mı?”

Abdulmalik ATASİ

“Suriye’de yaşadıklarımız, etkisi bakımından bir depremden çok daha yıkıcıydı. Koronavirüs süreci, ardından gelen deprem ve Türkiye’deki göç idaresinin uyguladığı idari baskılar, birçok tüccarın faaliyetlerini Mısır ve Afrika’ya taşımasına neden oldu. Bu baskı, Türkiye açısından stratejik bir hata olarak değerlendirilebilir.

Bugün Halep’te ticari yaşamın devamı iki unsura dayanıyor: sivil toplum kuruluşlarının (STK) sağladığı destekler ve yerel ölçekte kurulmaya başlayan bankacılık altyapısı. Ancak

bu iki unsur mevcut hâliyle yetersizdir. Süreç bu şekilde devam ederse, ticaretin toparlanması en az on yıl daha sürecektir.

Türkiye açısından atılabilecek en kritik adım, Halep’e yakın bir sanayi organize bölgesi kurmaktır. Bu yapı, transit ithalat ve ihracatın merkezî üssü olarak tasarlanmalı; hem yerel üretim kapasitesini canlandırmalı hem de Türk sanayicisinin bölgeye yeniden girmesini sağlamalıdır. Bu adım atılmazsa Türkiye, bölgedeki son stratejik fırsatını kaybetme riskiyle karşı karşıyadır.”

Nalan IŞIK

“Lojistik üssü olması daha doğru olmaz mı?”

Abdulmalik ATASİ

“Hayır, yalnızca ticari temas yetmez; üretim tesisi kurulmalı. Suriye tarafında bir sanayi limanı oluşturulmalı. Böyle bir yapının en büyük avantajı, sigorta maliyetlerinin ortadan kalkması ve çalışma izinleriyle ilgili bürokratik engellerin minimize edilmesidir. Yerinde üretim hem maliyetleri düşürür hem de yerel iş gücünü sürece dâhil ederek sürdürülebilir bir ekonomik zemin yaratır.”

Nalan IŞIK

“Depolar kurulması sonrasında organize sanayi kurulması daha doğru olur.”

MUSTAFA ELHÜSEYİN

“Diyorsun ki ‘devlet yok, bu yüzden olmaz.’ Oysa ikili anlaşma programları hâlihazırda yürürlükte. Görüşmeler devam ediyor ve özellikle Ticaret Bakanlığı’nın temsilcileri bu süreçlerde aktif rol alıyor. Yani fiilen bir devlet temsiliyeti var; Suriye tarafında da belli düzeyde kurumsal muhataplık oluşmuş durumda.”

İbrahim Halil YILMAZ

“O bölgede böyle bir organizasyonun olmaması bir eksiklik. Ancak muhatap Türkiye olduğu için Türkiye’nin zaten dâhil olduğu bazı sistemler ve yapılar var. Yine de mevcut

hâliyle bu yapı uzun vadede sürdürülebilir değil; daha kalıcı ve sistematik bir model kurulması gerekiyor.

Bu fikir, bu açıdan önemli ve kayda alınmalı. Bölgede hem Türkiye'nin hem yerel aktörlerin uzun vadeli etkileşimini sağlayacak sürdürülebilir bir mekanizmaya açık biçimde ihtiyaç var.”

Nalan IŞIK

“Pilot bir uygulama şart. Önce hedef sektörü belirleyip saha araştırmasıyla teyit ederiz; ardından ilgili bakanlıklarla koordinasyon kurulup hukuki-idari çerçeve netleştirilir. Lojistik planı, depolama noktaları ve ticaret akışları Orta Doğu-Afrika eksenine göre kurgulanır.

‘Nerede depo/merkez kurulacak, hangi firmalar ve alt-sektörler taşınacak?’ sorularına rasyonel çıktılarla adım adım cevap verilir; büyük organizasyon, pilotun performansına bağlı olarak kademeli genişletilir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Evet.”

Nalan IŞIK

“Bu biraz uzun bir konu. Gerçekçi, ayakları yere basan konuşmamız lazım.”

Abdulmalik ATASİ

“Bu süreç Türkiye'nin bölgedeki fırsatlarını zayıflatabilir, hatta etki gücünü sınırlayabilir. Türkiye'nin ekonomik düzlemde güçlü bir varlık göstermesi gerekiyor. Özellikle sanayi alanında büyük ölçekli organizasyonlar kurarak üretim kapasitesini sahaya taşırsa, Türk iş insanları da bölgeye yönelir.

Ancak bunun gerçekleşebilmesi için gerekli anlaşmaların yapılması ve hukuki-ekonomik zeminin netleştirilmesi şarttır.”

İbrahim Halil YILMAZ

“İki devlet arasında yürüyen bir süreçten söz ediyoruz. Türkiye’nin yapısal olarak ne kadar alan tanıdığı ve sürecin teknik boyutuna ne ölçüde müsaade ettiği önemli. Fikir düzeyinde ise bu gelişme kayda değer.”

Abdulkadir ALKADUR

“Yönetim değişmeden önce Suriye’de dört ayrı idari yapıdan söz edebiliyorduk: İdlib bölgesi, Güvenli Bölgeler, Esed rejiminin kontrol ettiği alanlar ve PKK/YPG’nin kontrolündeki bölgeler. Yönetim değiştikten sonra bu yapı büyük ölçüde daraldı; şu anda fiilen bir ya da iki yönetim bölgesi kaldığını söyleyebiliriz.

Bu durum yerel idareleri belirsizlik içinde bırakıyor; çünkü hangi yönetim sisteminin geçerli olacağı net değil. Örneğin bir nüfus kaydı işlemi için İdlib’de yarım saatte belge alınabiliyorken, Halep’te aynı belgeyi çıkarmak iki haftayı bulabiliyor. Bu fark idarecilerin yetersizliğinden değil, altyapı eksikliği ve sistematik bir yönetim mekanizmasının olmamasından kaynaklanıyor.

İkinci olarak ticaret ve markalaşma konusuna değinmek istiyorum. Suriye’de Türk malları çok tanınmıyor ve güvenilir bulunuyor. Buna rağmen, neredeyse hiçbir tüccarın Türkiye’den mal alıp Suriye’ye satmayı düşündüğünü görmedim. Çoğu, mallarını Çin, Mısır veya Avrupa kaynaklarından temin etmeyi tercih ediyor.

Bunun nedenini iyi analiz etmek gerekiyor. Çünkü hem Türk mallarına talep var, hem Türkiye ile doğrudan ilişkisi olan, Türkçe bilen Suriyeli tüccarlar var. Buna rağmen bu potansiyel ticari bağ tam olarak değerlendirilemiyor.

Bunun arkasında lojistik engeller, menşe kuralları, ödeme sistemleri ya da karşılıklı güven eksikliği gibi faktörler olabilir. Bu nedenlerin açık biçimde tespit edilmesi iki taraf için de yeni fırsat alanları yaratabilir. Tüccarların, Suriye’de kullanımına alışılmış Türk malı ürünleri neden götürmediğini merak ediyorum.”

Halil İbrahim TOPUZ

“Bunun başlıca sebeplerinden biri de yeni dönemde Suriye tarafından uygulanan vergiler olabilir.”

Abdulkadir ALKADUR

“Görüştüğümüz sanayiciler ve tüccarlar, mevcut durumda pazarın çok cazip olmadığını ifade ediyor. Özellikle fiyat politikaları açısından rekabet gücünün düşük olduğunu, bu nedenle şu anda o pazarı tercih etmekte zorlandıklarını söylüyorlar.

Ancak bunun tek nedeni fiyat değil. Bazı üreticiler ve ihracatçılar için alternatif pazarlar-örneğin Afrika veya Körfez ülkeleri-daha cazip hale gelmiş durumda. Bu da sermayenin ve üretim kapasitesinin kademeli olarak o yönlere kaymasına yol açıyor.

Dolayısıyla sanayicilerin yeniden Suriye pazarına yönelmesi için sadece fiyat değil; politik istikrar, lojistik kolaylık ve ticaret güvenliği gibi koşulların da iyileştirilmesi gerekiyor. Aksi takdirde, risk algısı ve belirsizlikler bu bölgeyi yatırım açısından ikinci plana iter.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Türkiye’nin kendi içinde yapısal ve prosedürel kısıtları fazla. Manevra alanı daraldığı için süreçler daha yavaş ilerliyor gibi görünüyor.

Örneğin Mısır benzer bir süreci daha hızlı yönetti ve burada ciddi bir ticari avantaj kaybı yaşadık. Yine de Türkiye’nin daha temkinli yaklaşımı uzun vadede doğru bir strateji olabilir.

Suriyelilerin aşına olduğu markalar Türkiye’de hâlâ aktif. Eğer bu markalar Suriye’de yeniden yapılanma sürecinde cazip teşviklerle desteklenirse ve yapısal engeller azaltılırsa, orada yeniden güçlü bir pazar oluşabilir.”

Halil İbrahim TOPUZ:

“Bakanlığımız bu konuda ilk günden beri çok ciddi anlamda çalışıyor; hem Suriye tarafından yeni dönemde uygulanan ve fahiş olarak nitelendirilebilecek vergilerin

düşürülmesi hem de ticari ilişkilerin geliştirilmesi bakımından Bakanlığımız çok ciddi mesai harcamaktadır.”

Abdulkadir ALKADUR “Türk ürünleri daha mı yüksek fiyatlar?”

Halil İbrahim Topuz: “Üretim maliyetleri Çin gibi diğer ülkelere nazaran burada daha yüksek olabilir. Bir de Suriye tarafından yüksek vergiler uygulanınca orada alıcısı bulunamayacak hale geliyor diye düşünüyorum.”

Abdulkadir ALKADUR “Bu nedenle Mısır ya da diğer ülkeler daha tercih edilir hale geliyor.”

Abdulkadir ALKADUR

“Bir örnek vermek istiyorum: Çobanbey Sanayi Bölgesi. Yönetim değişmeden önce burayı ziyaret etmiştim; gerçekten dikkat çekici bir yapı oluşmuştu. Bölge şirketler açısından cazip hale gelmişti.

Abdülmelik Bey’in de önerdiği gibi, burada üretilen ürünlere Türkiye tarafından sertifikasyon sağlanıyor ve ‘Made in Turkey’ etiketiyle ihracat yapılabiliyordu. Bu sayede daha önce Türkiye’de faaliyet gösteren birçok tüccar Çobanbey’de fabrika kurarak üretime geçti. Böylece hem üretim maliyetleri düştü hem de ihracat süreci kolaylaştı.

O dönemde Suriye’nin doğrudan bölgesel bir ihracat sistemi bulunmadığı için bu model fiilen Türkiye adına işleyen bir ihracat mekanizması olarak çalıştı.”

Halil İbrahim TOPUZ:

“Şu anda o tür uygulamalar mümkün değil; çünkü uluslararası alanda menşe ihlali ciddi bir sorun olarak görülüyor ve sıkça gündeme geliyor. Bu, Türkiye’yi de uluslararası ticaret hukukunda zor bir konuma düşürebilir. Mevcut koşullarda uluslararası menşe statülerine ve ticaret kurallarına tam uyum gerekiyor. Bu nedenle menşe rejimlerinin yeniden yapılandırılması önemli. Örneğin serbest bölgelerde üretim veya dahilde işleme-tamamlama faaliyetleriyle menşe kazandırıcı işlemler tasarlanabilir. Suriye tarafında da üretim süreçleri geliştirilerek ürünlerin ‘Made in Syria’ etiketiyle uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi gerekir. Menşe konusunun teknik, hukuki ve ekonomik boyutlarının birlikte ele alınması ve ortak standartlar üzerinde çalışılması gerekmektedir.”

Abdulkadir ALKADUR

“Bir örnek daha: İsviçre’den bir tüccar, Suriye’den mal almak istiyor. Ürün Şam menşeli ve fiyat avantajı var: Türkiye’de aynı ürün 3 dolar iken Suriye’de 80 cent.

Ancak Suriye’den İsviçre’ye doğrudan kargo hattı olmadığı için ticaret gerçekleşmiyor. Lojistik altyapı yetersizliği nedeniyle tüccar siparişi iptal ediyor ve Çin’den temin ediyor. Bu, lojistiğin ticaretin önündeki en büyük engellerden biri olduğunu gösteriyor. Türkiye ve Suriye arasında ara depolama, aktarma veya gümrükleme merkezleri kurulması bu tür fırsatların kaybını önleyebilir.”

Halil İbrahim TOPUZ:“Evet, zira şu anda Suriye ile ticaretle her şey sıkıntı olabiliyor; lojistik ve bankacılık sistemi başta olmak üzere...”

Nalan IŞIK

“Ticaret, birbiriyle tamamlayıcı unsurlardan oluşan bir sistemdir. Türkiye açısından bakıldığında, Avrupa Birliği standartlarına uyum kapsamında çok ciddi kurallar yürürlükte. Türkiye’nin Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) var; menşe kuralları, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) yükümlülükleri ve SWIFT gibi uluslararası finans sistemlerine bağlılık söz konusudur.

Bu nedenle sınır ötesinde atılacak adımların devletler hukuku çerçevesinde, karşı tarafın egemenlik alanına ve kurumsal süreçlerine saygı gösterilerek planlanması gerekir. Öte yandan, karşı tarafta sistem henüz tam anlamıyla kurumsallaşmış değildir. Güvenlikten hukuka, oradan dijital altyapıya uzanan katmanlı bir inşa süreci gerekecektir.

Söylenen bütün fikirler kıymetli; ancak önceliklendirme şart. Hangi adımlar kısa, orta ve uzun vadede atılabilir, planlı biçimde belirlemek gerekir. Bu noktada Göç Enstitüsü’nün ve benzeri kurumların rolü kritik: fikirleri sınıflandırmak, tematikleştirmek ve düzenli aralıklarla alt sektör çalıştayları/toplantılar düzenlemek.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Kesinlikle ihtiyaç var; konuştukça açılıyor.”

Nalan IŞIK

“Herkesin söylediklerinde yapılabilir şeyler var; ancak bunları uygulamaya geçirmek için önümüzdeki engelleri daha açık konuşmamız lazım.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Sırayla son sözleri alıp tamamlayalım. Eklemek istediğiniz bir husus var mı?”

Saeed ELDO (Somut öneriler)

Saeed ELDO:

“Fuar konusuna ağırlık vermemiz gerektiğini düşünüyorum. Üretim henüz tam başlamasa bile, devlet destekli bir fuarın düzenlenmesi çok önemli. Kısa süre önce Çin’de düzenlenen devlet destekli bir fuara katıldım; model örnek alınabilir.

Sabit sergi alanları veya küçük ofisler kurularak Türk mallarının sürekli sergilenebileceği bir mekân oluşturulabilir. Bunun yanında yılda bir kez düzenlenecek, dört günlük büyük ölçekli bir fuar hem ticari ilişkileri canlandırır hem de potansiyeli görünür kılar.

Bu tür bir fuar, tanıtımın yanı sıra sanayi yerleşimi ve üretim bölgelerinin planlanması açısından da yol gösterici olur. İhtiyaçları sahada görmeden kalıcı sanayi yapılanması kurmak mümkün değil. Dolayısıyla devlet destekli fuarlar stratejik bir başlangıç olabilir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Fuar fikri dışında somut öneriniz var mı?”

Saeed ELDO:

“Türkiye’nin medya kullanımını, hedefleri doğrultusunda daha etkin hale getirmesi gerekiyor. Örneğin Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Fatma Şahin’in Halep ziyareti önemliydi; ancak medyada yeterince yer bulmadı.

Türkiye’de sosyal medya üzerinden duyuluyor; fakat Halep’te yerel halk arasında ya da bölgesel sosyal medya ağlarında yeterli etki yaratmadığı görülüyor. Bu, Türkiye’nin Suriye’deki görünürlüğünün görece düşük olduğuna işaret ediyor.

Bu nedenle, özellikle Arapça mecralarda ve yerel dijital platformlarda etkili temsil sağlayacak iletişim stratejilerine ihtiyaç var.”

İbrahim Halil YILMAZ

“TRT Arapça izlenebiliyor mu? Elektrik de yok; internet pahalı olabiliyor sanırım.”

Saeed ELDO:

“TV kanalı değil; daha çok sosyal medya. Facebook çok yaygın.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Sosyal medya mecralarının oldukça etkili olduğu anlaşıyor. Özellikle Facebook hâlâ yoğun biçimde takip ediliyor.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Suriyeli girişimcilerin geri dönüşü, Türkiye-Suriye arasındaki sınır ötesi ticaret, yatırım ve ortak girişim fırsatlarını nasıl yeniden şekillendirebilir? Suriyeli girişimciler Türkiye’de hangi alanlarda ekosisteme katkı sağladılar?

Bu noktada Sn. Samer Shannat’ın görüşlerini almak istiyorum: Suriyeli iş insanları genelde hangi sektörlere yatırım yaptı? Bu yatırımlar belirli ortaklıklarla mı gerçekleşti?”

Samer SHANNAT

“Ben bir iş insanı olarak konuşacağım. Hem Suriye’yi hem Türkiye’yi çok seviyorum. Suriyeliler yaklaşık bir milyar doları aşan üretim yapmaktadır. Buna ek olarak ihracatın artmasına da önemli katkılar sağlıyoruz.

Biz doğrudan ihracatı gerçekleştirmesek bile buna vesile oluyoruz. Örneğin ben Irak’a makarna gönderiyorum. Ürün Türk malı; ancak ihracatın gerçekleşmesine aracılık eden benim. Bağdat’taki müşterim benimle iletişime geçiyor ve ‘Nereden alacağız, Mısır’dan

mı?’ diye soruyor. Ben Arapça dilini ve kültürel bağları kullanarak onu Türkiye’den almaya ikna ediyorum. Şu anda her ay yaklaşık 800 ton makarna Bağdat’a gönderiliyor. Bu ticaretin gerçekleşmesini biz sağlıyoruz; ancak bu katkı çoğu zaman görünmüyor.

Eskiden müşterilerim Bağdat’ta zeytinyağı ve zeytini Tunus’tan alırdı; artık Türkiye’den alıyorlar. Bu konuda kapsamlı bir araştırma yaptım. Bağdat’taki biri Aydın’da bir zeytin fabrikası bulamazdı ama ben buldum. Şimdi her ay milyonlarca dolarlık zeytin ve zeytinyağı Türkiye’den Bağdat’a gönderiliyor. Bu, görünmeyen ama çok önemli bir ticaret ağıdır.

Biz Suriyeliler burada olmasak, birçok ticari bağlantının sürmesi mümkün olmayacaktır. Çünkü kültürel, dilsel ve ticari köprü görevi görüyoruz. Ancak son dönemde birçok Suriyeli çeşitli sebeplerle ülkesine dönmek zorunda kaldı: bir kısmı gönüllü, bir kısmı mecburen gitti. Bu durum Türkiye ile Suriye arasındaki ticari ilişkilerde önemli bir fark yaratacaktır.

8 Aralık öncesinde hareket alanımız oldukça kısıtlanmıştı. Seyahat izinleri almak zordu; toplumda Suriyelilere yönelik bir baskı ortamı oluşmuştu. Oğlum okulda sürekli ‘Suriyeli’ denilerek alay edildiği için psikolojik olarak rahatsızlandı ve tedavi görmeye başladı. Bu, küçük bir sorun değil; ciddi bir sosyal problemdi.

İş dünyasında da benzer sıkıntılar yaşadık. Belediyeler Suriyeli şirketlere ruhsat vermekte zorluk çıkardı. Ben bunu bizzat yaşadım: Şirketim için gerekli izinleri almak istedim, ancak ‘ruhsat vermiyoruz’ denildi. Bu tür engeller hem iş insanlarını hem ticaretin gelişimini olumsuz etkiliyor.”

Remzi YILMAZ

“Tamamen kişisel ön yargılar. Açıkçası yabancı düşmanlığı... Merdiven altına ruhsat alıyoruz.”

Samer SHANNAT

“Eğer belediye ruhsat vermezse Ankara da çalışma izni vermiyor. Bu nedenle biz arada kalıyoruz. Belediye izin vermediğinde Ankara’daki yetkililer ‘çalışma izni yok’ diyor. Çalışma izni verilmezse bu durum fiilen ‘gidin’ anlamına geliyor.

Oysa biz burada ticareti son derece iyi yapıyoruz. Üretim ve ticaret konusunda önemli bir bilgi birikimimiz var. Ancak Suriyeliler farklı kesimlerden oluşuyor. ‘Göçmen’ ya da ‘mülteci’ kavramları her yerde farklı anlamlara geliyor. Biz Türkiye’ye mülteci olarak geldik, fakat herkes aynı değil. Aramızda iş insanları da var, işsiz insanlar da var.

Devlet bize tek bir gözle bakıyor; oysa toplumun içinde çok farklı profiller var. İş insanı olan Suriyeliler üretim yapıyor, istihdam sağlıyor, ekonomiye ülkeye katkıda bulunuyor. Fakat işsiz olanlar için durum farklı.

Yolda herkes bize ‘göçmen’ veya ‘mülteci’ diyor; ancak bu kavramlar birbirinin aynısı değildir. Her göç eden mülteci değildir. Bizim durumumuz da bu farkı yansıtıyor.”

Burhan KAHRAMAN

“Mülteci veya göçmen değil; ülkemiz onları ‘misafir’ olarak anıyor. Çünkü göçmenin hukuksal çerçevesi çok farklıdır. Bu nedenle biz onları ‘misafir’ olarak değerlendiriyoruz.”

Samer SHANNAT

“Biz ticaret üzerine konuşuyoruz. Ticaret sahipleri ve şirket yöneticileri farklı bir çaba gösteriyor. Bir anlamda ‘taşıyıcı’ diyebiliriz; yani destekleyici, yükü omuzlayan kişiler.

Türkiye’de gençlerin zor işlerde çalışmak istemediğini gözlemliyorum. Gençler daha kolay işler istiyor; masa başı ya da telefonla yürütülebilen işler tercih ediliyor. Gençler hevesli ama çoğu çalışmak yerine oturmayı seçiyor gibi. Televizyonda her gün yaklaşık bir saat haber izliyorum; bu konuda bir farkındalık görmüyorum.

Eskiden Kayseri’de gençlerin 12 saat çalıştığını görürdünüz; şimdi Gaziantep’te bu tabloyu görmek zor. Türkiye’de son yıllarda yeni bir eğilim ortaya çıktı; eskiden böyle değildi. Gençler artık zor işleri tercih etmiyor. Bu dengesiz ve tehlikeli bir durum.

İnşaat sektöründe neden Suriyeliler çok fazla çalışıyor? Çünkü bu alanda büyük bir boşluk var. Türkler bu işleri tercih etmediği için Suriyeliler bu boşluğu dolduruyor. Eğer Türkler bu işleri yapmak isterse Suriyeliler iş bulmakta zorlanabilir. Ancak şu anda boşluk var ve biz bu alanlarda çalışıyoruz; çalışmaktan da şikâyetçi değiliz.

Suriye Ticaret Bakanlığı’ndaki iş insanları da Suriye’ye dönüp orada iş kurmak istiyor. Biz de bunu destekliyoruz. Ülkemizi yeniden inşa etmek istiyoruz. Elbette Suriye’de iş açılmasını isteriz, ama tamamen Türkiye’den gitmek istemiyoruz.

Benim ailem şu anda Gaziantep’te. Her hafta Şam’a gidip geliyorum; bu oldukça zor. Ailemi Suriye’ye getirmek istemiyorum; çünkü orada güvenlik, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler yetersiz.

Çocuklarım burada, sınıflarında bir ya da iki Suriyeli öğrencinin olduğu okullarda eğitim görüyor. Suriye’deki eğitim koşullarıyla buradakiler arasında çok büyük fark var. Sağlık hizmetleri de aynı şekilde yok denecek kadar az.

Şirketimi Türkiye’de kapatmadım. Irak’la güçlü ticari ilişkilerim var; neden kapatayım? Bu benim geçim kaynağım. İşimi yakından takip ediyorum; Suriye’deyken bile telefonla yönetiyorum. Ticaretimiz bu şekilde devam ediyor.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Türkiye’de hangi alanlarda yatırım yaptılar? Türkiye’de mesela?”

Samer SHANNAT

“Ayakkabı, bebek bezi, tekstil.”

Burhan KAHRAMAN

“Bu konuda elimde tam bir istatistik yok. Ancak genel olarak, Suriye’de daha önce iş insanı olarak faaliyet yürütmüş kişiler buraya geldiklerinde yine bildikleri alanlara yöneldiler.

Sanayi ve üretim odaklı olarak kurulan firmaların yaklaşık 193 tanesi tamamen bu alana yöneliktir ve bunlar çoğunlukla büyük ölçekli işletmelerdir. Diğerleri ise, arkadaşımızın da belirttiği gibi, ya Suriye’de daha önce çalıştıkları sektörlerde faaliyet göstermeye devam ediyorlar ya da burada girişimcilik açısından boşluk gördükleri alanlara yönelerek şirketlerini bu doğrultuda kuruyorlar.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Ben bu konuda şunu da ekleyebilirim: Teknopark’ta yazılım alanında kurulan şirketler var ve bunlar Suriyeli genç yatırımcılar tarafından kurulmuş durumda.

Suriyeli gençler üniversitemizde hem Arapça hem İngilizce programlarda oldukça yoğun şekilde bulunuyor. Toplamda yaklaşık 8 bin öğrencimiz var; bunun 6 bin 500’ü Suriyeli Gaziantep Üniversitesi öğrencisi. Bu da gösteriyor ki, birçok nitelikli alanda Suriyeli gençleri önümüzdeki süreçte Türkiye ekonomisinde yatırımcı olarak daha fazla göreceğiz.”

Mahmut Ekin:

“Daha önceki çalıştaylara da katıldım; kanaatimce bu çalıştay en önemlisi. Çünkü ekonomi olmadan hiçbir konunun anlamlı biçimde tartışılması mümkün değildir. Ekonomi, son yüzyılda din, dil veya ırk gibi ayrımların ötesinde, dünyada belirleyici bir alan hâline gelmiştir.

Bu nedenle meseleye ‘Suriyeliler yaptı, Türkler yaptı’ şeklinde değil; Türkiye ekonomisi bütünlüğü içinde yaklaşmak gerekir. Suriyelilerin varlığı veya yokluğu üzerinden değil, ekonomiyi geniş ve bütüncül bir çerçevede değerlendirmek gereklidir.

Uzun süredir uluslararası öğrencilerle ilgilenen biri olarak gözlemim şudur: Bir uluslararası öğrencinin bulunduğu ülkeye tam uyum sağlaması ortalama 10 yıl sürmektedir. Türkiye’ye

gelen bir öğrenci için yalnızca dil öğrenme süreci bile en az iki yıl gerektirir. TÖMER üzerinden verilen bir yıllık dil eğitimi çoğu zaman yeterli olmaz; işlevsel düzeye ancak iki yılda ulaşılabilir. Ardından kültürel ve sosyolojik uyum süreçleri devam eder.

Suriye meselesine bu açıdan baktığımızda, 14-15 yıldır süren savaş süreci içinde Türkiye’ye gelen, burada doğup büyüyen ve eğitim alan bir kuşağın artık uyum sürecini tamamladığını görüyoruz. Bu kişilerin ani bir şekilde geri gönderilmesi doğru değildir.

Geri dönüşler ‘hadi gönderelim’ şeklinde değil, belirli standartlara uygun biçimde planlanmalıdır. Örneğin 50 yaş üstü veya 60 yaş üstü bireylerden başlanabilir; öncelikli ve kademeli bir dönüş politikası uygulanabilir.

Tıp fakültesinde okuyan bir öğrenciyi düşünelim: Altı yıl boyunca burada eğitim alıyor. Bu süreçte devlet binalar, laboratuvarlar kuruyor, öğretim üyeleri istihdam ediyor; önemli bir yatırım yapıyor. Altı yıl boyunca eğitilmiş, topluma entegre olmuş bu bireyi neden geri gönderelim? Bu hem ekonomik hem toplumsal açıdan kayıp olur. Yetişmiş insan gücünün korunması gerektiğini düşünüyorum.

‘4 milyon Suriyeli var, 5 oldu, 6 oldu’ gibi sayılara odaklanmak yerine sistemin niteliğini geliştirmeye yönelmek daha doğru olacaktır. Önemli olan bu insan gücünün nerelerde ve nasıl değerlendirileceğidir.

Dün yapılan bir konuşmada, Suriyeli nüfus 2 milyona düşerse Afganistan veya Pakistan’dan yeni iş gücü getirme gerekliliğinin tartışıldığını duyduk. Oysa mevcut nitelikli insan kaynağı varken neden dışarıdan yeniden iş gücü sağlamak isteyelim? Tarım, inşaat ve hayvancılık gibi alanlarda ciddi iş gücü açıkları var. Bu nedenle geri dönüşlerin nicelikten ziyade nitelik açısından planlanması gerektiğine inanıyorum.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Geri dönüş, yalnızca Türkiye’nin göçmenlerden ‘kurtulma’ operasyonu değildir; aynı zamanda Suriye’ye sahip çıkma meselesidir. Bu süreci ‘buradan göçmenleri gönderelim’

anlayışıyla ele almak doğru değildir. Türkiye, Suriyelileri 14 yıldır kabul etmiş; bu süreç için kurumsal bir sistem geliştirmiş ve belirli bir düzen oluşturmuştur.

Geri dönüş sürecinde izlenmesi gereken ilk ve temel politika, benim kanaatime göre, gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş esasına dayanmalıdır. Son yıllarda mikro düzeyde bazı toplumsal olaylar yaşandı; buna çokça şahit olduk. Ancak bunlar devlet politikası çerçevesinde göçmenlere yönelik bir uygulama değildir.

Son 2-3 yılda bazı siyasi figürlerin söylemleri önemli bir etki yarattı. Bazı siyasetçiler, kamu kurumlarını ve bu alanda çalışan tarafları rahatsız eden; iki toplumu karşı karşıya getirebilecek söylemler üretti. Bu propagandalar, devrim öncesindeki son bir yıllık süreçte ciddi bir gerilime yol açtı. Neyse ki Türkiye'nin ilgili kurumları gereken müdahaleyi yaptı ve bu söylemler bir anda kesildi.”

Mahmut Ekin:

“Son iki yıldaki uluslararası öğrenci başvurularına baktığımızda Türkiye Bursları kapsamında gelen öğrencilerin oranlarında belirgin bir düşüş var. Bu düşüşün üç temel nedeni olduğunu düşünüyorum:

Birincisi, yabancı karşıtlığının ve ırkçı söylemlerin artmasıdır. Türkiye’de son dönemde yükselen yabancı karşıtı söylemler ve toplumsal gerilimler, uluslararası öğrenciler açısından olumsuz bir algı yaratmıştır. Özellikle Kayseri olayı bu karşıtlığın somut örneği olarak görülmüştür.

İkincisi, depremler gibi doğal afetler Türkiye’nin güvenli eğitim ortamı imajını zedelemiştir. Üçüncü neden ise ekonomik koşulların hem Türkiye’de hem öğrencilerin geldikleri ülkelerde zorlaşmasıdır.

Kayseri ve Karabük’te yaşanan olayların rastlantısal değil, belli ölçüde planlı ve manipülatif bir zeminde geliştiği kanaatindeyim. Kayseri’deki olayların 14 Afrika ülkesinin ulusal basınında iki hafta boyunca sürekli işlendiğini gözlemledik. Bu, Türkiye’nin uluslararası imajını zedelemeye dönük bir medya stratejisine işaret ediyor.

Buna karşılık, Türkiye’de yetişmiş nitelikli insan kaynağının başka ülkelere göç etmesi de yeni bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.”

2. Hibrit Girişimcilik ve Yerel Ekonomi

Mehmet Ali EMİNOĞLU Tam geri gönderme meselesinde Türkiye’nin izlediği politikanın arka planında şu gerçek de bulunmaktadır: Suriye’nin nitelikli insanları hem Türkiye’ye hem Almanya’ya hem de dünyanın farklı ülkelerine göç etti. Bugün çok önemli Suriyeli aktörlerin yurt dışında yaşadığı, hatta bu süreçte uluslararası deneyim kazanarak kendilerini geliştirdikleri biliniyor. Suriye’nin yeniden kendi ayakları üzerinde durabilmesi için ise nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyduğu açıktır.

Dolayısıyla geri dönüş süreci, sadece Türkiye’nin göçmenlerden “kurtulma” veya onları “temizleme” operasyonu değildir. Aynı zamanda Suriye’nin yeniden nitelikli nüfusa erişmesi ve bu süreci hızlandırması açısından da kritik bir işlev taşımaktadır. Bu yönüyle geri dönüş, iki ülkede de insan kaynağının güçlenmesine katkı sağlayabilecek çok boyutlu bir süreçtir.

Bu süreci doğru yönettiğimiz takdirde, özellikle iş dünyasında, sektörel alanlarda ve ekonomik faaliyetlerde yer alan nitelikli Suriyelilerin her iki tarafta da görünür olması ve aktif rol üstlenmesi, Türkiye ile Suriye arasında karşılıklı ekonomik destek mekanizmalarının oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Bu bağlamda “hibrit yatırımcı” veya “hibrit iş insanı” modeli, önümüzdeki dönemde daha çok konuşulacak bir konu hâline gelebilir. Hatta muhtemelen bu kavramsallaştırma ilk kez bu çalıştay raporunda yer alacak ve Göç Enstitüsü’nün düzenlediği bu toplantı ile literatürde ifadesini bulacaktır.

Burhan KAHRAMAN Ben de bu konuyla ilgili bir katkı sunmak istiyorum. 2011 yılından itibaren ülkemize gelen Suriyeliler, ilk başlarda bize bir dezavantaj gibi görünmüştü. Ancak bugün, o dönemde gelenlerin çocukları burada büyüdü ve artık 15-16 yaşlarına ulaştılar. Bu yeni kuşakta hem Suriye’ye hem de Türkiye’ye karşı güçlü bir aidiyet duygusu oluşmuş durumda. Bu gençler ilerleyen yıllarda Suriye’ye döndüklerinde iki ülke arasında bir gönül köprüsü kuracaklardır. Hem oraya katkı sağlayacaklarına hem de Türkiye’ye

ekonomik anlamda önemli katkılar sunacaklarına inanıyorum. Çünkü insanlar doğdukları ve büyüdükları yerleri doğal olarak çok önemserler.

Nitekim Suriye'ye dönen bazı çocukların “Gitmek istemiyorum” demesi de bunun bir göstergesidir; çünkü burada doğmuş ve burayı vatan olarak görmektedirler. Bu durum, iki ülke arasında hem duygusal hem de sosyoekonomik açıdan güçlü bir bağ oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Suriyelilerin gelişi ilk zamanlarda bir “yük” olarak görülmüş olsa da uzun vadede bunun Türkiye için önemli bir avantaj sağlayacağı kanaatindeyim.

Sonuç olarak, yüz yıl önce Suriye Osmanlı topraklarının bir parçasıydı; bu tarihsel bağ şimdi yeniden güçlenmektedir. Burada kalanlar da geri dönenler de iki ülkeye hem ekonomik hem de toplumsal anlamda katkı sunacaktır.

Mehmet Ali EMİNOĞLU Hocam ben şöyle bir soruyu özelleştirmek istiyorum bu başlığı geçmeden önce. Türk iş adamlarıyla Suriyeli iş adamlarının ortak yatırım yapabilecekleri sektörler nelerdir, var mı?

Samer SHANNAT Suriyeli ve Türk iş insanlarının ortak yatırım yapması hukuki belirsizlikler nedeniyle güçleşmektedir. Gaziantep örneğinde bu sorun çok belirgindir. Kanunlar kapsamında “misafir” statüsündeki tarafların hak ve güvenceleri net değildir; bu belirsizlik yatırımcıda ciddi bir kaygı oluşturur. Örneğin büyük ölçekli bir fabrika yatırımı düşünüldüğünde (örneğin 20 milyon dolar değerinde bir tesis), Suriyeli ortağın koyduğu sermaye ve ortaklıktaki haklarının korunup korunmayacağı konusunda tereddütler yaşanmıştır. Yatırım sonrasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklarda hukuki mekanizmaların eşit ve öngörülebilir biçimde işleyeceğine dair güven eksikliği, girişimleri caydırmaktadır. Uygulamada kanun var görünse de uygulanmasındaki aksamalar ve özel (bölgesel/yerel) baskılar, yatırımcıların “dolandırıldım” kaygısıyla karşılaşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir ve rekabetçi bir ticaret ortamı oluşturmak istiyorsak önce açık, uygulanabilir ve yatırımcı güvenini tesis eden yasal çerçeveler oluşturulmalıdır; aksi takdirde yalnızca Suriye'den değil, Rusya, Mısır ve diğer pazarlardan gelebilecek potansiyel yatırımcıları çekmek mümkün olmayacaktır.

Şenay Leyla Kuzu: Geçici koruma yönetmeliğindeki durumdan mı bahsediyoruz? Çünkü bu statü vatandaşlık gibi değil, yasal anlamda mültecilik statüsü de değil; “misafirlik” ise

hukuken hiçbir karşılığı olmayan bir kavram. Toplumsal bir karşılığı olabilir ama bir iş insanının, bir mühendisin veya bir hukukçunun Türkiye’deki varlığı -yani çalışması, ticaret yapması, kendi mesleğini icra etmesi- açısından bakıldığında, çalışma izinlerinin ne kadar sınırlı olduğunu hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla hukuki çerçeve bakımından, geçici koruma statüsünün belirsizliklerle dolu olduğunu söyleyebiliriz. Ben açıkçası böyle düşünüyorum.

İkinci olarak, belki şu noktayı da gözden geçiriyoruz: Geri dönüş, Türkiye’de yaşayan Suriyeliler için ne vaat ediyor? Belki geri dönüşü sadece iş insanları ya da girişimciler açısından değil, bütün Suriyeliler açısından değerlendirmek gerekir. Orada onları nasıl bir gelecek bekliyor? Geri dönüşün bu yönü de tartışılmalıdır.

Beyefendinin de ifade ettiği gibi bazı sektörlerde ciddi açıklar var. Çalışma izinlerine baktığımızda tarımda çalışma için bakanlıktan izin almanıza gerek yok. Tekstilde çalışmak için de yok. İnşaatda çalışacaksanız Çalışma Bakanlığı’ndan izin almanıza gerek yok; çünkü çoğu faaliyet kayıt dışı yürütülüyor. Çalışabilir yaştaki 15-64 nüfus ile verilen çalışma izinleri arasındaki uçurum da bunun açık bir göstergesi.

Mahmut Ekin: Burada hocama katkı sunmak istediğim noktalardan biri de şu: Birimler arası koordinasyonda ciddi sıkıntımız var. Örneğin Çalışma Bakanlığı başka bir şey söylüyor, İçişleri Bakanlığı başka bir şey. Birbirine bağlı süreçlerde bile ortak bir yaklaşım yok.

Aynı durumun Suriye tarafında da yaşandığını daha önce defalarca konuşmuştuk Mehmet Hocam. Her birim Suriye’ye ayrı ayrı gidiyor ve her biri kendi işleyişini uyguluyor. Sağlık Bakanlığı ayrı gidiyor, Gençlik ve Spor Bakanlığı ayrı, Milli Eğitim ayrı, İçişleri Bakanlığı ayrı, Çalışma Bakanlığı ayrı; hatta TOKİ bile ayrı bir hat üzerinden gidiyor. Bu süreci yukarıdan koordine eden bir birim yok.

Aynı sorun burada da geçerli. Biz bir öğrenciyi Göç İdaresi’ne yönlendiriyoruz, çalışma izni için başka bir yere yönlendirmek zorunda kalıyoruz. Benzer ülkelere baktığımızda, özellikle göçmen veya mülteci öğrenciler için öğrenciler genellikle tek bir birimle muhatap olurken, bizde neredeyse on farklı kurumla muhatap oluyorlar. Uluslararası Öğrenci Birimi YÖK’te var, Göç İdaresi’nde var, Emniyet’te bile ayrı bir birim olarak bulunuyor.

Dolayısıyla bu birimsel koordinasyon eksikliğinden kaynaklanan sıkıntıları da belirtmek gerekir. Aynı sorun ticaret alanında da yaşanmaktadır.

Mehmet Ali EMİNOĞLU Burada yaşadığınız tecrübeden dolayı Türk-Suriye iş yatırım ortaklığı konusu biraz zor mu?

Samer SHANNAT Bana göre Suriye'nin şu anda en büyük ihtiyaçlarından biri inşaat sektörüdür. Ülkenin tamamında yeniden yapılanma gerekmektedir. Ben 14 yıl aradan sonra Suriye'ye gittiğimde adeta şok oldum. Ülke sanki uzun süre kapalı bir kutu içinde kalmış gibiydi. On dört yıldır neredeyse hiçbir yeni yapı inşa edilmemiş. Hâlâ eski yöntemlerle bina yapmayı düşünüyorlar. Oysa dünya ve özellikle Türkiye, bu süreçte çok ilerledi. Türkiye'de inşaat sektörü 2020'lerle kıyaslanamayacak ölçüde gelişmiş durumda. Suriye'nin bu alanda ciddi biçimde yenilenmeye ve modernleşmeye ihtiyacı var.

Mesut ŞÖHRET Ortak iş birliği açısından da üç temel sektör öne çıkmaktadır: inşaat, petrol ve tarım. İnşaat alanında Türk firmaları Suriye'de faaliyet gösterebilir hem teknik bilgi hem de sermaye desteği sağlayabilirler. İkinci olarak petrol ve petrokimya sektörü büyük bir potansiyel taşımaktadır. Şu anda bazı bölgeler kontrol altında olsa da özellikle petrol zengini alanlarda altyapının yeniden kurulması ve üretimin modern yöntemlerle işlenmesi mümkündür. Üçüncü olarak, coğrafi yakınlık ve iklim benzerliği nedeniyle tarım ve gıda işleme sektörleri iş birliği için oldukça uygundur. Örneğin zeytinyağı, ceviz veya incir gibi ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması konusunda ortak girişimler kurulabilir. Bu tür alanlarda iş birliği hem üretim hem de ihracat açısından iki ülke ekonomisine önemli katkı sağlayacaktır.

Mehmet Ali EMİNOĞLU Tarım konusuyla ilgili yaptığım hazırlığı, moderatörlük görevimin yanı sıra bu verilerin raporlara işlenmesi amacıyla sunmak istiyorum. Türkiye'nin toplam yüz ölçümü 784 bin kilometrekaredir. Bu alanın 23 milyon 363 bin hektarı orman, 14 milyon 616 bin 868 hektarı çayır ve mera, 23 milyon hektarı ise aktif olarak ekilen tarım arazisidir. Orman ve mera alanları çıkarıldığında, Türkiye'deki ekili ve dikili alanların toplam araziye oranı %57'dir; kalan %43'lük kısım ise yerleşim yerleri ve tarım dışı arazilerden oluşmaktadır. Tarım Bakanlığı yetkilileriyle yaptığımız

görüşmelerde, mevcut ekilebilir arazilerimizin ihtiyacımızı karşılamakta zorlandığı ve bu nedenle ithalata yönelindiği ifade edilmektedir.

Suriye'nin durumu incelendiğinde ise 18 milyon 500 bin hektarlık toplam yüz ölçümünün 14 milyon 830 bin hektarı tarım arazisidir. Orman varlığı 586 bin hektar ile oldukça düşükken, çayır ve mera alanları 8 milyon 185 bin hektardır. Rakamlar, Suriye topraklarının %62'sinin tarıma elverişli olduğunu ve ülkenin bir tarım ülkesi kimliği taşıdığını göstermektedir. %57'lik oranıyla Türkiye de teknik olarak bu kategoride yer almaktadır.

İki ülkenin iş gücü potansiyeli ve 300 kilometreyi aşan sınır hattı düşünüldüğünde; Lazkiye ve Hatay'dan başlayıp Kuzey Irak'a kadar uzanan Halep, Barak, Harran ve Mardin ovalarını kapsayan coğrafi bütünlük, modern tarım yatırımları için ciddi bir potansiyel barındırmaktadır. Türkiye ve Suriye'nin gerçekleştirebileceği en stratejik ortaklık alanı tarım ve hayvancılıktır. Nitekim %72'si tarım arazisi olan Ukrayna, doğru konumlandırma ile Avrupa'nın tahıl ambarı haline gelmiştir. Gelecekte gıda ve temiz suya erişim krizlerinin derinleşeceği öngörüldüğünde, Türkiye ile Suriye arasında modern ve organik tarım sistemlerinin inşa edilmesi en hayati adımlardan biri olacaktır.

Dünyada tarım sektöründe ön plana çıkan Hollanda, yaklaşık bir Konya kadar olan 4 milyon 186 bin 500 hektarlık kısıtlı arazisiyle büyük bir başarı sergilemektedir. Benzer şekilde 2 milyon 208 bin hektar tarım arazisine sahip olan İsrail, tohumculukta dünyayı domine etmektedir. Türkiye'nin 23 milyon hektarlık tarım arazisi göz önüne alındığında, bu rakamlar nitelikli tarımın ülkemiz için en az savunma sanayisi kadar stratejik bir alan olduğunu kanıtlamaktadır. Savunma sanayisindeki nitelikli ve stratejik ürün geliştirme başarısı, modern tarım sistemleriyle bu alana da taşınmalıdır. Suriye ile kurulacak bölgesel ortaklıklar ve ortak projeler bu süreci hızlandıracak temel unsurdur.

Mahmut Ekin: Tarımla ilerlemenin bir insan gücü, bir de makine gücü kısmı var. Tabi genelde böyle ülkelerde savunma sanayisi hep ön planda tutulur. Savunma sanayi küçük teşviklerle aynı sektörün içerisinde tarıma da geliştirilebilir. Birbirinden çok uzak sektörler değildir. Savunma sanayi yaptığın yatırımla, tarıma yaptığın makinesel yatırımla çok da birbirinden uzak sektörler değildir. Dronla istihbarat çalışması yaparken aynı zamanda

ilaçlama, izleme kısmı, haşere öldürme kısmı falan çok rahat yapılabilir. Aslında birbirine entegre yapılabilir. Koordinasyon ve rahatlıkla yapılabilecek şeyler. İnsan gücünü de bu noktada ona dönüştürülebilir. Biz yaklaşık 10 yıldır milli eğitim toplantılarında Suriyeli öğrencilerin imam hatipten ziyade mesleki eğitime yönlendirilmesi, belki buna özel tarım okullarına açılıp tarım okullarının üzerinden her zaman her toplantıda özel yönlendirilmemizdeki sebep buydu. İstihdamı biraz oralara kaydırmak. Mesela Avrupa modeline baktığımızda Almanya’da Türkleri incelediğimizde, genel olarak zaten göçmen yapısında bu vardır, yetişen öğrenciyi önce bir meslek sesini itmeye çalışma vardır. Normalde bu kanuni bir şey değildir, yazmaz kanunlarında göçmen öğrencileri önce birçok zeki değilse mesleki eğitime geçinip oradan direkt istihdama iş birine katlı sadece kayda getiriyorlar.

Samer SHANNAT Suriye’de son yıllarda ciddi bir kuraklık yaşanmaktadır. Yağış miktarı oldukça azalmış, bazı bölgelerde yıllardır yeterli yağmur görülmemektedir. Bu durum özellikle tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Suriye’de tarımın sürdürülebilmesi için sulama projelerine büyük ihtiyaç vardır. Özellikle Fırat Nehri üzerinden yeni sulama kanalları inşa edilip edilemeyeceği konusu değerlendirilebilir. Geçtiğimiz yıl, kuraklık nedeniyle Suriye’de birçok mahsul yetişmedi. Ancak bazı ürünlerde, örneğin patatesten, üretim fazlası yaşandı. Bu ürünlerin Türkiye’ye ihracı hem üreticilere gelir sağlayabilir hem de Türkiye açısından ekonomik bir fırsat oluşturabilir. Suriye patatesi sanayi tipi üretime uygun, kaliteli ve ucuz bir üründür; bu nedenle iki ülke arasında tarımsal ticaretin geliştirilmesi mümkündür. Bunun yanı sıra, Suriye’de sağlık sektörü de büyük bir yatırım potansiyeline sahiptir. Ülkede donanımlı ve modern hastaneler neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu alanda Türk yatırımcıların devreye girmesi, hem Suriye’nin sağlık altyapısına katkı sağlayacak hem de ekonomik iş birliği açısından karşılıklı fayda doğuracaktır.

3. Kamu Harcamaları ve Sosyal Politikalar

Muhammed Mur ELSİHABİ:

“Şu an burada Şafak Derneği adına değil, tamamen kendi kişisel gözlemlerim ve deneyimlerim üzerinden konuşacağım. Yaklaşık 12 yıldır Türkiye’de yaşıyorum ve hâlâ

her hafta Türkiye-Suriye arasında gidip gelen biri olarak sahadaki değişimleri yakından takip edebiliyorum.

Gözlemlerime göre Suriye'ye dönenler üç temel gruptan oluşuyor:

1) Kendi atölyesi veya mesleği olanlar: Özellikle Türkiye'de inşaat sektöründe çalışanların önemli bir kısmı, Suriye'de inşaat faaliyetlerinin yeniden başlamasıyla birlikte hızla geri döndü. Orada kendi atölyelerini kurdular ve işlerini yeniden yapılandırmaya başladılar.

2) 'Büyüme isteyen' grup: Türkiye'de maaşlı çalışan, bir miktar birikimi olan ve kendi işini kurmak isteyenler 'kendi ülkeme döneyim, küçük bir proje açayım, artık maaşlı çalışmak istemiyorum' diyerek geri dönüyor. Bu grup için Suriye'de iş kurmak, Türkiye'deki sınırlı ekonomik hareketlilikten daha cazip hâle gelmiş durumda.

3) Eğitim düzeyi düşük yaş grupları: Özellikle ilköğretim ve ortaokul çağındaki çocukları olan aileler daha hızlı dönüyor. Çünkü çocukların Arapçayı zaten bildiği, Türkçeyi de öğrenebildiği; yani eğitim uyumunun daha kolay olacağı düşünülüyor. Bu nedenle bu grup açısından dönüş daha az risk içeriyor.

Dönmeyenlere baktığımızda ise tablo farklı: Üniversite eğitimi devam eden gençler (mezuniyete az kalanlar veya Türkiye'de yükseköğrenime başlayanlar) dönüş konusunda daha isteksiz. Türkiye'de fabrikası olan iş insanları mevcut işletmesini kapatmak istemiyor; ekonomik bağlar güçlü. Hibrit girişimciler ise hem Türkiye'de kalmak hem Suriye'de ikinci bir iş kurmak isteyenlerden oluşuyor; bu 'çift yönlü girişimcilik modeli' son dönemde oldukça yaygın.

Herkesin ortak vurgu yaptığı bir mesele var: güvenlik ve hukuk. Ancak kendi deneyimlerime dayanarak şunu söyleyebilirim: Her geçen gün bu alanlarda ilerleme var. Sistemleşme adım adım güçleniyor. Eskiden olmayan bazı idari süreçler (örneğin araç feragat işlemleri) artık işliyor. Pasaport süreçleri daha düzenli ve işleyen bir sisteme dönüştü. Kademeli ama gözle görülür bir kurumsallaşma söz konusu."

Muhammed Mur ELSİHABİ:

“Hükümet göreve geldiğinde tablo gerçekten çok kötüydü ve büyük zorluklarla karşı karşıyaydı. İdlib ayrı bir yapı, güvenli bölge ayrı, Esed kontrolündeki bölgeler ayrıydı. Bunların bir araya gelmesi ve uyumlu bir sisteme oturması ciddi zaman isteyen bir süreçtir.

Veriden bahsettiniz; evet, veri eksiklikleri var. Ancak gözlemim, bu konuda çalışmalar yürütüldüğü yönünde. Bu nedenle asıl ihtiyaç zaman. Bu süreç ancak zamanla ve kademeli olarak ilerleyebilir.”

Mohammed ELSEMELİ

“Bir okulda yalnızca bir öğretmen kaldı. Daha önce öğretmenler vardı ama çoğunun yeterli niteliği yoktu; en yüksek diplomaları lise olduğundan yasal olarak öğretmen kabul edilmiyorlardı. Bu nedenle okulda tek bir öğretmen kaldı. Öğrenciler var ama öğretmen yok. Bu da geri dönüş süreciyle doğrudan ilgili bir mesele.

Ben Avrupa’da değilim; Suriye’ye dönmek istiyorum ama okul yok, sağlık ocağı yok. Çocukları nereye göndereceğim? Ben döndüğümde kendi hayatımı idare edebilirim; ancak çocuklarımı getirirsem eğitim ve sağlık hizmeti alamayacaklar.

Bu süreçte Büyükelçimize ve TİKA’ya teşekkür ediyorum; okullara ciddi destek sağlıyorlar. Üstelik sadece Türkmen köylerine değil; bölgede 2-3 köy Türkmen, fakat 10-15 köy Arap ve hepsine destek veriliyor.

Sorunuza dönersek: ‘Konfederasyon’ meselesi... Konfederasyonun iki anlamı var. Birincisi, yeni bir ülkenin bir araya gelerek yeniden kurulması. İkincisi ise hâlihazırda kurulmuş ülkelerin Avrupa Birliği benzeri bir birlik çatısı altında birleşmesi. Bence Suriye’de halka sorulsa, geniş bir kesim bu ikinci tür konfederasyon modeline sıcak bakar.

Suriye’de bu devrim neden başladı? Çünkü 60 yıldır özgürlük yoktu, adalet yoktu. Ülkeyi 60 yıl boyunca tek bir parti yönetti. Daha sonra birkaç parti varmış gibi gösterildi ama hepsi aynı çizgideydi ve hiçbirinin bağımsızlığı yoktu.

Şimdi bu süreçte parti yok; bir anayasa var fakat en büyük sorun parlamentonun oluşturulamaması. Parlamento kurulmadan yasalar işletilemiyor ve her defasında farklı geçiş sistemleri deneniyor. Kısacası şu an Suriye’de işleyen bir sistem yok.

Güvenlik meselesine gelirsek: Eski bir emniyet müdürü olarak söyleyebilirim ki Suriye’de güvenlik bugün geçmişe kıyasla çok daha iyi. Esed döneminde güvenlik yüzde 10-20 düzeyindeydi; şimdi ise güvenlik ortamı yüzde 90 oranında iyileşmiş durumda.”

Ersun ŞEN

“Zamana ihtiyaç var; gerçekçi olmak gerekir. Henüz çok yeni, yaklaşık bir yıllık bir süreçten bahsediyoruz. Bir devletin yeniden oluşması uzun yıllar ister.

Sorunlar elbette çözülecektir. Muhammed Bey’in de ifade ettiği gibi, sağlık ocağı açılmış olsa bile çalışacak personel yok. Ancak güçlü ve işleyen bir devlet yapısı ortaya çıktığında, denklik sorunları giderildiğinde, aslında çalışabilecek çok sayıda eğitimli insan var.

Çocuklar ve gençler geri dönecek; eğitim denklik sorunları ortadan kalktığında öğretmenler görev yapabilecek. Bu nedenle Türkiye’de alınan eğitimler gelecekte çok daha kıymetli hâle gelecek.

Çocuk yaşta Türkiye’ye gelmiş olanların çoğu vasıfsızdı; çünkü çok küçüktüler. Ancak bugün 200-250 binden başlayarak yaklaşık 800 bin civarında eğitim almış Suriyeli gençten söz ediyoruz. Bu 800 bin kişi bir ülkenin geleceği için muazzam bir potansiyel oluşturuyor.

Fakat bunun hayata geçebilmesi için zamana ihtiyaç var: denklik problemleri çözülecek, güven tesis edilecek, devlet yapısı güçlenecek. Ayrıca bazı bölgelerde barınma, bazı bölgelerde gıdaya erişim, bazı bölgelerde enerji gibi birbirinden farklı temel sorunlar var. Savaştan çıkmış, harap olmuş bir ülkeden söz ediyoruz; böylesi bir ülkenin toparlanması kaçınılmaz olarak zaman isteyen bir süreçtir. Yine de ben geleceğin daha iyi olacağına inanıyorum.”

Hasan ALTIN:

“Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’ndeyim ve Suriye üzerine çalışıyorum. Konuya uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıyoruz. Yakında İstanbul’da Orta Doğu Vakfı’nın düzenlediği bir konferans var; kalkınma yolu projesinin yıkım sonrası Suriye’nin yeniden inşasındaki rolünü tartışan bir bildiri sunacağız ve çalışma kitap bölümü olarak da yayımlanacak.

Bu perspektiften bakıldığında karşımızda hem fiziki hem de kurumsal olarak yıkılmış, literatürde ‘failed state’ olarak tanımlanan bir yapı var. Ancak son 11 aydır devlet rolünü üstlenmeye çalışan yeni bir yönetim bulunuyor.

Konuşmalardan ve okumalarımından edindiğim izlenimlerle birkaç noktayı dile getirmek istiyorum. Bunlar doğrudan Suriye’deki mevcut yönetime yönelik öneriler niteliğindedir. Mevcut yönetimin kendi içinde farklı gruplardan oluştuğu vurgulandı. Ben burada ‘dörtlü entegrasyon’ olarak ifade edebileceğim bir süreçten söz etmek istiyorum:

1) İç entegrasyon: Hükümet içindeki farklı grupların tek bir liderlik ya da ortak bir siyasi vizyon etrafında birleşerek yekpare bir yapı oluşturmaları gerekiyor. Bu sağlanmadan diğer aşamalara geçmek mümkün değil.

2) Suriye içi toplumsal entegrasyon: Esad sonrası dönemde Dürziler, Aleviler ve Kürtler gibi farklı toplulukların güvenlik ve temsil meseleleri kritik önemdedir. İsrail’in bölgede bu grupları kendi çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimi biliniyor. Yönetimin bu toplulukları kapsayıcı biçimde sisteme dâhil etmesi ve bütünlemesi gerekir.

3) Bölgesel entegrasyon: İç entegrasyon sağlandıktan sonra bölgesel entegrasyona geçilecektir. Kalkınma yolu projesi bu noktada önemli bir araçtır. Türkiye öncülüğünde yürütülüyor olması, Suriye’nin ekonomik ve kurumsal anlamda bölgeye yeniden entegre olması için fırsattır. İç güvenlik ve hukuki işleyiş oturmadan kalkınmadan bahsetmek mümkün olmadığı için bu proje aynı zamanda istikrarın da temelini oluşturabilir.

4) Uluslararası entegrasyon: Türkiye burada kritik rol oynuyor. Suriye’nin uluslararası alanda görünürlük kazanması ve yeniden tanınması konusunda Türkiye’nin katkıları var.

Türkiye’nin Suriye politikasında salt güvenlik ve terörle mücadele odağından çıkarak ekonomik, akademik ve sosyal alanlarda daha kapsamlı ilişkiler geliştirmesi gerekiyor. Gaziantep Üniversitesi’nin bölgede açtığı fakültelerin hâlâ tanınırlık ve denklik alamaması bunun bir örneği. Mevcut yerel yönetimin Esad döneminden kalan bürokratik uygulamaları aynen devralmış görüldüğünü düşünüyorum. Eğitim kurumlarının güçlendirilmesi bölgeyi yaşanabilir kılar ve genç nüfusun nitelik kazanmasını sağlar.

Son olarak hem mevcut yönetimin hem de bölgesel aktörlerin bu entegrasyon sürecini iç bütünleşme, toplumsal entegrasyon, bölgesel bağlanma ve uluslararası açılım şeklinde kademeli bir biçimde ele alması gerektiğini düşünüyorum. Teşekkür ederim.”

Mehmet ÇİÇEK

“Elbette bunların nasıl ilerlemesi gerektiğini biliyoruz; bunlar olması gereken şeyler. Ancak en sonunda aklıma şu soru geliyor: Nasıl?

Burada bir konfederasyon modelini düşünüyorum. ‘Ben Kürdüm, ben Türküm, ben Arap’ım, ben Çerkes’im, ben Laz’ım...’ Her birimiz kendi kimliğimiziz; ben benim, sen sensin. Ama asıl ulaşmamız gereken yer burası: farklılıklarımızla birlikte ortak bir yapının parçası olabilmek.

Ülke, birlik, beraberlik, hükümet gibi kavramlardan söz ediyoruz ama bunun için öyle bir konsept, öyle bir mantık ortaya koymalıyız ki, tıpkı Amerika örneğinde olduğu gibi. Bugün ‘Amerika’ demiyoruz; ‘Amerika Birleşik Devletleri’ diyoruz. İçinde farklı devletler var ama ortak hareket ediyorlar.

Eskiden ortaokulda devlet politikalarını işlerken imparatorluklardan örnek verilir ve şöyle denirdi: ‘İçeride halk kendi kimliğiyle bağımsızdır; dışarıya karşı ise tek ve birlik içindedir.’ Siz de aslında buna benzer bir modelden bahsediyorsunuz.

Eğer böyle bir sistem kurulabilirse, güvenlikten eğitime kadar pek çok alanın çözümünü de beraberinde getirir. Birlik ve beraberlik sağlanmadan, sadece yerel ya da kantonal düzeyde yapılanmaya çalışmak çok makul görünmüyor. Katkılarınız için teşekkür ederim.”

Mehmet ÇİÇEK

“Ben anladığımı şu şekilde ifade edeyim: Orada ciddi imkânsızlıklar var ve bu durum geri dönüşü zorlaştırıyor. Biz geri dönüş ekseninde ekonomik bazı verilerden bahsediyoruz; ancak geri dönüşün mümkün olmadığı bir yerde ekonomi tartışması ister istemez Türkiye içindeki koşullara sıkışıyor.

Çünkü orada barınma yok, kalacak yer yok; elektriğe ve suya erişim sıkıntılı; sağlıklı gıdaya ulaşım bile sorunlu. Eğitimde harçların yüksekliği de ayrı bir sorun. ‘Nasıl dönerim, nasıl devam ederim?’ sorusu insanların kafasında büyüyor.

Masada gördüğümüz temel meseleler bunlar: dönebilir miyim, dönmeli miyim? Gitsem orada karşılaşacağım imkânsızlıklar neler? Burada kalırsam hangi koşullar beni bekliyor? Bizim de üst düzeyde bu konulara yakından bakmamız gerekiyor. Gidenler için nasıl destek sağlanabilir? Kalanların burada entegrasyonuna nasıl katkı sunulabilir? Bugün biraz da bu başlıkları konuşmuş olduk.”

Ersun ŞEN

“Fonlar konusunda şunu söyleyebilirim: 3,5 milyon Suriyeli Türkiye’deydi, bunun yaklaşık 500 bini geri döndü; hâlâ 3 milyon kişi burada.

Yıllardır proje yöneten biri olarak Alman Kızılhaçı, Norveç, Yunan ve Türk kuruluşları, Japon kuruluşları, Katar ve benzeri birçok aktörle çalışma deneyimim oldu. Ancak Suriye’ye yaklaşık 300 bin kişilik geri dönüş yaşanıp çatışma ortamı nispeten durulunca, bu kuruluşların önemli bir kısmı bölgeden çekildi.

Oysa bu fonlar özellikle gençlerin istihdamı konusunda hem Suriye kökenli gençler hem de yereldeki gençler için çok önemli katkılar sağlıyordu. Bu aktörlerin sahadan çekilmesinin ekonomiye kayda değer bir etkisi olduğunu düşünüyorum.”

Mehmet ÇİÇEK

“Evet, biz de UNHCR’da bunu net biçimde görüyoruz. Basit bir sempozyumda, sıradan bir tanıtım etkinliğinde bile artık o fonlar yok. Bu durum doğal olarak ekonomik anlamda olumsuz etki yaratıyor.

Çünkü karşı taraf çok hızlı pozisyon alıyor: ‘Böyle bir gelişme olduysa kaynaklarımı çekerim, azaltırım, vermem.’ Batı daha proaktif; daha hızlı hareket ediyor.”

Deniz Derya DEMİRCİOĞLU

“Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğümüz bulunmaktadır. Bu genel müdürlüğün altında, kalıcı çözümler çerçevesinde üç temel başlık ele alınır: gönüllü geri dönüş, yeniden yerleştirme ve uyum. Yani gönüllü geri dönüş kadar uyum da yeniden yerleştirme de bu bütünlüğün bir parçasıdır.

Bu üç başlık, kalıcı çözümler yaklaşımının temel unsurları olarak ilgili daire başkanlığı tarafından yürütülür.”

Şafak Derneği (Katılımcı):

“Ufak bir ekleme yapmak istiyorum. Hanımefendinin söylediklerine paralel olarak şunu belirtmek isterim: Şam’da bir projede mühendis/proje müdürü olarak çalışıyorum ve altyapı projeleri yürütüyoruz.

İlginç bir durumla karşı karşıyayız. Daha önce dernek olarak altyapıya ilişkin yaklaşık beş projemiz varken, şu anda proje sayımız ona çıktı; fakat hepsi yılbaşına kadar tamamlanmak zorunda. Bunun nedenini biz de bilmiyoruz.

Örneğin 5 milyonluk bir projemiz var ve ‘Bunu mutlaka yılbaşına kadar harcayacaksınız’ deniyor. Yatırımlar adeta yılbaşına kadar sıkıştırılmış durumda. Bunu özellikle belirtmek istedim.”

Hülya ÖZTAŞ

“Geçen yıldan bu yana yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte birçok uluslararası kuruluş ve Suriyeli sivil toplum örgütü Suriye’ye geri döndü. Bu durum beni çok üzdü; çünkü çalıştığım kurumda çalışanların yaklaşık yüzde 70’i Suriyeliydi ve hepsi şu an Suriye’de. Üstelik hepsi nitelikli, üst düzey çalışma arkadaşlarımdı; benim için aile gibiydiler.

Kurumda bir geçiş süreci yaşandı; ben de Ağustos başına kadar oradaydım. Haziran-Ağustos arasında sık sık gidip geldiler; özellikle çocuklarının okulu ve yaşam koşulları açısından durumu gözlemlemek istediler. Sonunda gidenler gitti. Kalanların ise dönem ortasında gitmeyeceğini öngördük; çünkü çoğunun çocukları burada okuyor.”

Ersun ŞEN

“Türk Kızılay’ından katılıyorum. Türk Kızılay Eğitim Merkezi yöneticisiyim; bu yıla kadar ise Göç ve Uluslararası Göç Birimi’nde yöneticilik yapıyordum. Uzmanlık alanım Orta Doğu ve göç olduğu için bölgeyi yakından takip ediyorum.

Savaş başladığında Türkiye’ye gelenler kimlerdi ve bugün geri dönenler kimler? Bu soruya odaklanmamız gerekiyor. Yüksek lisans tezimi hazırlarken, Göç İdaresi Müdürümüz Fatih Bey’in desteğiyle yaklaşık 450 bin Suriyelinin mesleki yetkinlikleri ve yaş gruplarına ilişkin verilere ulaşmıştık. O dönemde Türkiye’de 200-250 bin civarında genç ve çocuk bulunuyordu.

Bugün, aradan geçen 12 yılın sonunda, bu çocuklar yetişkin hâle geldi ve Türkiye ekonomisine katkı sağlayan bireyler olarak toplumda yer edinmiş durumdalar.

Göçün ilk dönemine dönersek, Türkiye’ye kimlerin geldiğine yeniden bakmak gerekir: Maddi durumu iyi, güçlü iş insanları gelmişti. Avrupa’ya gidenler daha çok ‘beyin göçü’ olarak nitelendirilebilecek kesimdi; Türkiye’de kalanlar ise ekonomik olarak güçlü olanlardı. Özellikle Gaziantep bu anlamda öne çıkan bir şehirdi.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Teşekkür ederim; söyledikleriniz çok kıymetli. Sistemi bir bütün olarak görmek gerekiyor. Ekonomi konuşuyoruz ama ekonomi sosyal hayatın neredeyse her alanına temas ediyor; dolayısıyla tek başına açıklayıcı olmuyor.

Geri dönüşün eğitime etkisiyle ilgili bir makale çalışmam neredeyse tamamlandı; büyük ölçüde saha deneyimlerime dayanıyor. Sahada ailelerle konuştuğumuzda en sık duyduğumuz gerekçe şu oluyor: ‘Her şey uygun ama çocuğumun eğitim koşulları yeterli değil.’ Tek bir neden bile geri dönüş kararını tamamen değiştirebiliyor.”

Mahmut ÇINAR

“Evet; sadece işçi değil.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Hatta gidip orada okula devam etmiş; ama burada bulduğu ortamı bulamadığı için psikolojik destek alan, psikolojisi bozulan ama geri gelemeyen bir kitle var.”

Mahmut ÇINAR

“Bazı öğretmenlerin Arapça bilmeden Suriye’de Arapça eğitim vermek üzere görevlendirilmeleri ciddi bir soruna işaret ediyor. Bu durum, eğitim sürecinin niteliğini doğrudan etkileyen yapısal bir eksikliktir. Bu tür örnekler tekil vakalar değildir; benzer sorunlar farklı alanlarda da kendini gösteriyor.

Dolayısıyla meseleye parçalı biçimde değil, bütüncül bir perspektiften yaklaşmak ve çözüm önerilerini de bu bütünlük içinde geliştirmek gerekir. Gaziantep özelinde düşünüldüğünde, şehirde yaşayan Suriyelilerin büyük bir kısmı Halep ve çevresinden gelmektedir. Bu durum, Halep bölgesine ilişkin araştırmaları kolaylaştırır.

Suriye’deki geçici yönetim de bu süreçte belirli tedbirler almak zorundadır. Geçiş süreci tamamlanıncaya kadar, eğitim başta olmak üzere farklı alanlarda uygulanan standartlar ülkenin genel normlarıyla tam olarak örtüşmeyebilir. Bu geçici farklılıklar yeniden yapılanma sürecinin doğal bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Sahada karşılaşılan zorluklar bireysel değil, sistemattiktir; çoğu hem eğitim hem iş gücü piyasasını doğrudan etkiler. Bu sorunları anlamak ve çözmek, yalnızca yerel değil, bölgesel düzeyde koordinasyon gerektirir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Çocukların ‘vatan’ algısı yalnızca coğrafi bir yere aidiyet değildir; dil, kültür ve eğitim deneyimleriyle şekillenen çok katmanlı bir olgudur. Türkiye’de büyüyen Suriyeli çocuklar bir yandan ev sahibi ülkenin eğitim sisteminde sosyalleşirken, diğer yandan ailelerinin geldiği ülkeye dair yabancılaşma yaşayabiliyor.

Özellikle dil bu yabancılaşmanın belirgin göstergelerinden biridir. Bu çocuklar anadili Arapça olsa da Türkiye’de formal eğitimden geçtikleri için Arapçayı akıcı biçimde

konusamayabiliyor veya akademik düzeyde kullanamayabiliyor. Bu durum hem uyum süreçlerini hem olası geri dönüş senaryolarında yeniden uyum kapasitesini etkiliyor.

Dolayısıyla ‘vatan’ kavramı bu çocuklar için statik değil; iki ülke arasında salınan, çoklu aidiyet biçimlerini içeren bir deneyim alanına dönüşüyor.”

Mahmut ÇINAR

“Suriye’nin kuzeyinde, Türkiye’nin denetiminde bulunan ‘güvenli bölge’ olarak adlandırılan yerlerde kurulan eğitim kurumlarında Türkçe dersleri artık tüm liselerde zorunlu hâle getirilmiştir. Türkçe yardımcı dil olarak öğretiliyor; ana dil Arapçanın yerini almıyor. Eğitim dili temel olarak Arapça; Türkçe ikinci dil statüsündedir.

Dil politikaları pedagojik açıdan denge gerektirir. Türkçe eğitimi bir anda kesilirse öğrenciler iki dil arasında kurdukları bilişsel ve kültürel köprüyü kaybedebilir. Bu, öğrencilerin çok dilli kimliğini ve akademik ilerlemesini olumsuz etkiler. Ani geçişler, aidiyet duygusunu zayıflatabilir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Bu önemli bir not; buna dikkat etmek lazım.”

Gönüllü geri dönüş destekleri ve kamu harcamaları

MUSTAFA ELHÜSEYİN

“Şu anda sağlık alanındaki yardımlar hâlâ Avrupa Birliği fonları üzerinden yürütülüyor. Kızılay Kart sistemi kapsamında da destekler sürüyor.

Gönüllü geri dönüş programı kapsamında bazı illerde-örneğin üç pilot ilde-kişilere yaklaşık 200 Euro civarında bir ödeme yapılıyor. Aile bazında bakıldığında, beş kişilik bir aileye toplam 1.000 Euro destek sağlanıyor.

Bu uygulama Göç İdaresi tarafından geniş çapta ilan edilmedi; ancak dönüş sürecine katılan kişilere ‘haber edin, gidenlere verelim’ denilerek teşvik amaçlı sunuluyor.

Avrupa Birliği lkelerinde ise benzer modeller çok daha yüksek meblağlarla uygulanıyor. Örneğin Hollanda ve Danimarka, gönüllü geri dönen kişilere 5.000 ila 10.000 Euro arasında destek veriyor.

Buna rağmen geri dönüş oranı hâlâ düşük. Bu da maddi teşviklerin tek başına yeterli olmadığını; güvenlik, barınma altyapısı ve gelecek güvencesinin belirleyici olduğunu gösteriyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Tabii.”

MUSTAFA ELHÜSEYİN

“200 Euro civarında destek bazı aileler için dönüş kararını kolaylaştırıcı bir etki yaratmaya başlamış durumda. Özellikle kira bedellerinin aylık 100-150 dolar civarında olduğu bazı mahallelerde bu destek bir yıllık kira giderini neredeyse karşılayabiliyor. Yol masraflarının da karşılanması, ailelerin dönüşe daha güvenle adım atmasını sağlıyor.

Bu destek modeli srekliyet kazanırsa-örneğin 6 ay veya 1 yıl boyunca kademeli ödemelerle sürdürülürse-geri dönüşlerin istikrarlı hâle gelmesi mümkün olabilir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“En azından bir başlangıç açısından.”

MUSTAFA ELHÜSEYİN

“İçişleri Bakanlığı’nda gündeme gelen bir öneriden de bahsetmek isterim: Geri dönen kişilere yapılacak destek tek seferlik ödeme yerine düzenli bir maaş desteği şeklinde verilebilir.

Kişi Suriye’ye döndükten sonra PTT üzerinden, tıpkı Kızılay Kart sisteminde olduğu gibi, 6 ay ya da 1 yıl boyunca aylık demeler alabilir. Böylece aile ilk dönemde temel ihtiyaçlarını karşılayabilir ve ekonomik olarak kendine yeterli hâle gelene kadar süreci daha güvenli yönetebilir. Bu model hem geri dönüşün sürdürülebilirliğini artırır hem yardım bağımlılığını azaltır.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Güzel bir öneri. Bunu not alabiliriz.”

Dr. Nuh ÇELİK:

“Güney Kıbrıs bu konuda örnek gösterilebilecek uygulamalardan birine sahip. Ülkeye geri dönen vatandaşlara, en az bir yıl süreyle hem çocukların eğitimi hem konaklama ve istihdam uyumu için ciddi bir maddi destek sağlanıyor. Bu destek tek seferde yüksek meblağ olarak ya da aylık ödemeler hâlinde verilebiliyor.

Benzer bir uygulama sınırlı ölçekte Birleşmiş Milletler ve Göç İdaresi aracılığıyla yürütülüyor; ancak burada verilen destek genellikle 200 dolar civarında tek seferlik bir ödemeye sınırlı kalıyor. Bunun nedeni, desteklerin geri dönüşü teşvik eden bir ‘maddi ödül’ gibi algılanmaması; sembolik düzeyde tutulmasıdır.

Oysa Güney Kıbrıs örneğinde olduğu gibi uzun vadeli destek modelleri ekonomik sürdürülebilirliği ve toplumsal yeniden entegrasyonu kolaylaştırıyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Prosedüre girince tabii zor oluyor ulaşmak.”

Nalan IŞIK

“En önemli nokta, sahada yapılan bütün bu çalışmaların bir araya getirilip tasnif edilmesi. Çünkü esas olan, bu verilerden yola çıkarak doğru teşhis koyabilmek. Bir sorunu çözmenin ilk adımı, o sorunun ne olduğunu tespit etmektir.

Bu raporlardan çıkacak fikirlerin en büyük katkısı da bu olacaktır. Çalışmalar öncelikli sorunları net biçimde ortaya koyabilirse; devlet kurumları, merkezi ve yerel yönetimler ve Suriye’deki muhatap yapılar kısa, orta ve uzun vadeli planlamalar yapabilir.

Planlama şart. Planlama olmadan sistem kurulamaz; sistem olmadan kalıcı barış ve istikrar mümkün değildir.”

Halil İbrahim TOPUZ

“Bakanlık olarak, bölge müdürlüğümüz düzeyinde Suriye ile ticaretin gelişmesi noktasında gerek Suriye ile ticaret yapan yerli girişimcilerimizin ve dış ticaret erbabının gerekse de Suriyeli girişimcilerin hep yanında olduk; bundan sonra da desteğimizi artırarak sürdürmeye hazırız.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Burada konuşulanları sizin aracılığınızla bakanlığa ileteceğiz.”

Nalan IŞIK

“Çıktıları belli temalar altında tasnif edip ilgili kurumlara madde madde aktarmayı hedefliyoruz. STK’lar sürecin parçası; ancak kamusal düzeyde etki için verilerin ilgili kurumlara doğrudan ulaşması gerekiyor.

Raporda, örneğin gümrük mevzuatına ilişkin bulguların yer aldığı kısım ile ilgili birimlerle doğrudan görüşmeler yapılabilir. Böylece çıktıların paylaşılması ve derinleştirilmesi için yeni tematik çalıştaylar (örneğin yalnızca dış ticaret odaklı oturum) planlanabilir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Teşekkür ediyorum. Katkılarınız çok kıymetli.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Konuyu kamu harcamaları ve sosyal politikalara getirmek istiyorum. Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarında, Suriyeli göçmenlerin gelmesiyle birlikte kamu harcamalarının arttığı ve bunun bütçeye maliyet oluşturduğu yönünde bir gündem oluştu.

Geri dönüş süreçleri sizce bu konuyu etkiler mi? Kamu harcamalarının artması bir söylemden ibaret miydi?

Belediyeler açısından bakarsak: İller Bankası’ndan nüfusa göre ödenek geliyor. Siz 500 bin fazla kişinin çöpünü topluyorsunuz, 500 bin fazla kişiye su sağlıyorsunuz, toplu taşıma hizmeti sunuyorsunuz. Bu da maliyet oluşturuyor.

Geri dönüş süreci, bu anlamda ülke ekonomisi açısından bir rahatlama oluşturur mu? Yoksa hissedemeyeceğimiz bir etki mi olur?”

Mesut ŞÖHRET

“Zaten buna göre yatırımlar yapıldı. Ulaşımda-otobüsler, tramvaylar gibi-alınan araçlarda artık çok fazla Suriyeli görülmemeye başladı; çünkü bir kısmı geri döndü. Bu altyapı zaten oluşturulmuş durumda.

Ayrıca Gaziantep’in başka şehirlerden de göç aldığını düşünürsek, çok büyük bir etki yaratacağını sanmıyorum. Yatırım yapıldı ve planlama buna göre yapıldı; kapasite ‘fazla olsun, eksik olmasın’ mantığıyla artırılmıştı. Ölçek ekonomisine göre hareket edildi.

Ev sayısı da buna paralel artmıştı. Geri dönüşlerle birlikte kiralık ev sayısı yükseldi. Gaziantep gibi göçmen nüfusun yoğun olduğu şehirlerde bu süreç konsolide edilebilir. Boş kalan evlerin kiraya verilmesiyle yerel halk açısından bir sorun yaşanacağını düşünmüyorum; aksine ev fiyatları düşerse bu bir avantaja bile dönüşebilir.”

Remzi YILMAZ

“Problemlerden ziyade, belediyelerde bazı alanlarda spesifik iş yükünde azalma görülecektir. Temizlik hizmetleri, park-bahçe hizmetleri gibi alanlarda; ayrıca elektrik ve su tüketimi gibi kalemlerde...

Şehrin İller Bankası’ndan aldığı ödenekte, nüfus artışına rağmen bir kuruş artış olmamıştı; çünkü geçici mevzuat söz konusuydu. Yurt dışından-Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler veya Avrupa Birliği fonlarından-kısmen destekler gelmiş olabilir.

Ancak örneğin 2 milyonluk bir şehrin ya da 1 milyonluk bir merkez nüfusun 100 bin ya da 150 bin kişi azalması, belediyelerin iş yükünde belirgin bir rahatlama sağlayacaktır diye düşünüyorum.”

Mehmet Uğur İziroğlu

“Yurt dışından gelen-örneğin IOM veya UNHCR gibi kuruluşların sağladığı fonlar üzerinden-çalışmalar yürütülüyor. Özellikle Şahinbey Belediyesi bu konuda sürekli

faaliyet gösteriyor. Bildiğim kadarıyla Şahinbey, İstanbul'daki Esenler'den sonra en fazla mülteci nüfusunu barındıran ilçedir ve nüfus açısından büyük bir yerleşim alanıdır.

Projelerimizin çoğunda mutlaka bir yurt dışı paydaşımız, ortağımız veya iştirakçi kurumumuz oldu. Projeleri genelde IOM, UNHCR ya da CAIR gibi kuruluşlarla ortak yürüttük. Böylece hem finansal hem operasyonel açıdan sürdürülebilir bir iş birliği modeli oluşturuldu ve belediyeye fazladan iş yükü getirmemeye çalıştık.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Bu ortak yapılan projeler, buradaki kamu harcamalarına önemli ölçüde destek sağladı. Bu nedenle geri dönüş sürecinin kamu hizmetleri açısından çok olumlu bir etki sunmayacağını da söyleyebiliriz; çünkü yatırım zaten yapıldı.

Peki, Suriye’de geri dönüşü teşvik etmek için bu alanda ne tür çalışmalar yapılabilir? Kamu harcamaları ve kamu hizmetleri açısından hangi adımlar geri dönüş süreçlerini güçlendirir?”

Mesut ŞÖHRET

“Suriye açısından en önemli mesele ABD ve müttefiklerinin uyguladığı yaptırımlardır. Her ne kadar yaptırımların kaldırıldığı açıklansa da pratikte henüz değişiklik yaşanmamıştır. Özellikle Sezar Yasası hâlâ belirleyicidir. Bu yasa tamamen kaldırıldığında Suriye ekonomisinde ciddi bir hareketlenme beklenmektedir.

Ayın 10’unda Ahmet Eşşara’nın Beyaz Saray’a giderek bu konuyu görüşeceği belirtiliyor; muhtemelen yaptırımların kaldırılması gündemde olacaktır.

Ayrıca Suriye’de anayasa yazım aşamasına geçileceği ifade edilmektedir. Önümüzdeki dönemde siyasi ve ekonomik gelişmeler yaşanması öngörülmüyor. Doğrudan yabancı yatırımlarda hareketlilik beklenmektedir. Amerikan şirketlerinin özellikle petrol sektöründe yatırım yapmaya hazırlandığı belirtiliyor. Körfez ülkeleri ve Avrupa’dan, özellikle Almanya’dan sermaye akışı olabileceği düşünülüyor.

Dış yatırımlar arttıkça altyapı projelerinin hızlanması ve buna bağlı olarak geri dönüşlerin artması beklenmektedir. Bana göre kritik olan, yaptırımların kalkmasının ardından

gerçekleşecek sermaye akışıdır. Altyapıyı destekleyecek mali kaynak sağlandığı sürece Suriye'nin hızlı toparlanacağı öngörülmektedir.

Bugün birçok insan geri dönme konusunda tereddüt yaşıyor. Geri dönenlerin büyük çoğunluğu ise burada tutunamayan, istikrarlı iş bulamamış kişilerden oluşuyor. Buna karşın bazı aileler kademeli dönüş hazırlığı yapıyor. Örneğin komşularımızdan biri çocuklarından birini eşyalarıyla Suriye'ye gönderdi; '3-4 ay içinde biz de gideceğiz' dediler. Bu, dönüşlerin kopuş şeklinde değil, aşamalı biçimde gerçekleştiğini gösteriyor.

Bu nedenle sürecin kritik boyutu, Suriye'nin dışa açılması ve uluslararası sisteme yeniden entegre olmasıdır. Esad döneminde Suriye sivil sistemden ve bankacılık sisteminden kopmuştu. Bu alanlarda yeniden bağlantı kurulduğunda toparlanmanın çok hızlı olacağı düşünülmektedir.”

4. Konut ve Gayrimenkul Yatırımlar

Ersun ŞEN

“Sahada çalışırken iş insanlarıyla birebir tanışma fırsatımız oldu. Çok varlıklı, fabrika sahibi Suriyelilerin Türkiye’de iş kurduklarını ve burada üretime başladıklarını gördük. Bugün ise bu insanların bir bölümünün mal varlıklarıyla birlikte geri döndüklerine tanıklık ediyoruz.

Bunun göstergelerinden biri, çok sayıda evin boşaltılması ve satışa çıkarılmasıdır. Önceden kiralık ev bulmak zorken ve kiralara hızla artarken, bu yıl kiralara zam bile yapılmadı; çünkü gayrimenkul arzı ciddi şekilde arttı.

Sahada görüştüğümüz kişilerden aldığımız bilgilere göre, en üst gelir grubunun hemen altındaki kesim Türkiye’de kalıyor; buna karşılık çok varlıklı olanların Suriye’ye döndüğüne dair güçlü gözlemler var. Bu bilimsel bir veri değil; sahadan, tanıklıklardan ve yerel aktörlerden aldığımız bilgilere dayanıyor.

Peki bu insanlar nereye dönüyor? Deyrizor, Rakka ve Haseki gibi bölgelerde güvenlik sorunları ve hukuki belirsizlikler devam ettiği için bu şehirlere dönüş olmadığını biliyoruz.

En fazla dönüş Halep’e oluyor. Zira Halep tarihsel olarak ülkenin ticaret merkeziydi. Şam siyasi başkent olsa da, ekonominin ve ticaretin kalbi her zaman Halep oldu.

Şu anda Şam’ın da belirli ölçüde hareketlendiğini gözlemliyoruz. Bölgede gezen biri olarak yollarda çok sayıda kamyon görüyorum. Bir abimiz ‘Bir ülkenin gelişmişliğini görmek istiyorsanız kamyon giriş çıkışına bakın’ derdi. Kilis yolu üzerinde sürekli dolu kamyonlar görüyoruz. Bir valizle gelen insanların kamyonlar dolusu eşyayla geri döndüğüne de şahit oluyoruz.

Burada kalan kesim açısından önemli bir belirsizlik var. Eğer Suriye’de hukuki ve idari olarak güçlü bir devlet yapısı oluşursa, daha fazla kişinin geri döneceğini düşünüyorum. Çünkü herkes can ve mal güvenliği ister; özellikle çocuklu aileler için bu daha da önemlidir.

Türkiye’de eğitim hayatına başlayan çocukları olan aileler, denklik ve eğitimin tanınması gibi sorunlar nedeniyle geri dönüş konusunda tereddüt yaşıyor. Dolayısıyla ‘bekle-gör’ durumunda olan ciddi bir kitle var. Devlet yapısı güçlendikçe, Suriye’deki ekonomik canlılığın artacağı ve geri dönüşlerin hızlanacağı kanaatindeyim.

Türk Kızılay’ı bünyesinde birlikte çalıştığımız çok sayıda Suriyeli arkadaşımız vardı; tercüman olarak veya farklı birimlerde görev yaptılar. Bugün bu kişilerin önemli bir bölümü Suriye’ye geçti ve orada daha nitelikli pozisyonlarda çalışmaya başladı. Bu da ‘nitelikli dönüş’ün giderek arttığını gösteriyor.

Aynı şekilde, ilk yıllarda meslek edinme konusunda ciddi zorluklar yaşayan Suriyeli kadınların bugün ayaklarının üzerinde duran, kendini ifade eden, araç kullanan, eğitimini tamamlayan ve kariyer sahibi bireylere dönüştüğünü görüyoruz. Bu nedenle özellikle kadınlar arasında geri dönmek istemeyen büyük bir kitle oluştu. İlk geldiklerinde mesleklerini kaybedenler olmuştu; şimdi yeniden bir başlangıç yapmak istemeyen bir grup da var.”

Nur OZONAT

“Suriye genelinde ihtiyaçların şehirden şehre ciddi şekilde farklılaştığını görüyoruz. Halep’in üçte ikisi hâlâ yıkık durumda ve birçok alanda enkaz kaldırma çalışması bile tamamlanmamış. Buna karşılık Şam’da merkez daha iyi durumda; dolayısıyla ihtiyaçların niteliği de farklılaşıyor.

Halep’te inşaat, altyapı ve malzeme öncelikli ihtiyaken, Şam’da bu tablo aynı değil. Sektörel olarak bakıldığında öncelikle inşaat ve gıda sektörleri öne çıkıyor. Bununla birlikte tekstil, ilaç, tarım, turizm ve enerji gibi sektörlerde de potansiyel mevcut.

Sahada sıkça karşılaştığımız bir durum var: İş birliğini geliştirmek üzere Türkiye’den Suriye’ye çok sayıda heyet gidiyor; özellikle inşaat sektöründe yoğunluk göze çarpıyor. Ancak bu heyetlerin daha güçlü bir finansal modelle gitmelerinin, yani yalnızca ilişki kurmak için değil, finansman boyutunu da içeren somut bir modelle hareket etmelerinin süreci hızlandırıcı bir etkisi olacağını düşünüyoruz.”

Abdulmalik ATASİ

“Halep’te Şeyh Neccar’da tekstil firmam var; Gaziantep’te ikamet ediyorum ve Gaziantep’te de firmam var. Değınmek istediğim bazı sorunlar var: Güvensizlik, siyasi istikrarsızlık ve yaptırımlar; yani iktisadi yaptırımlar. İktisadi yaptırımlar olduğu için tam olarak oraya dönmek istemiyoruz.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Yeni yönetimden kaynaklı mı bu yaptırımlar?”

Abdulmalik ATASİ

“Hayır; kastettiğim uluslararası yaptırımlar.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Son dönemde esnetildiği söyleniyor. Uluslararası bankacılık sistemine dâhil edilmek, para akışı gibi konular ne durumda?”

Abdulmalik ATASİ

“Hiçbir gelişme yok. Sadece medyada kaldırıldığı söyleniyor ama somut sonuçlar göremiyoruz. Suriye kökenli tüccarlar geri dönüşe yönelik yavaş adımlar atıyor; hâlâ bir tedirginlik hâkim.

Benim vaktimin yüzde 90’ı Suriye’de geçiyor. Oraya gidip işim için altyapı düzenlemeleriyle ilgileniyorum; ancak hâlâ tüm yükümü ve güvenimi oraya tam olarak koyabilmiş değilim. Nasıl ilerleyeceğimi dikkatle planlamam gerekiyor.

Çalışmalarımı Halep’te yürüttüm; çünkü diğer bölgelere kıyasla daha güvenli bir alan. Yine de Türkiye’yi tamamen terk edemem; işleri buradan da yönetmeye devam ediyorum.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Suriye’ye ilk gönüllü dönüşlerin başladığı dönemde, özellikle iş insanları ve bazı STK temsilcileri öncülük etti. O dönemde Şam’da otellerde yer bulmak neredeyse imkânsızdı; lüks oteller haftalar öncesinden tamamen doluyordu.

Halep’e gidenlerin çoğu da yine bu kesimlerden oluşuyordu. Temel amaçları hem yatırım yapmak hem de uluslararası fonları bölgeye taşımaktı. Halep’in en lüks mahallesi olan-Gaziantep’te İbrahimli’ye benzetilebilecek-Şahva (Yeni Halep) bölgesinde kiralar o dönemde aylık 500 dolar civarındaydı; yani yıllık ortalama 6.000 dolar.

Bugün aynı bölgede kiralar aylık 1.100-1.200 dolar seviyesine çıktı. Hatta konut satış fiyatları açısından Halep’teki bazı bölgeler Gaziantep’i geçmiş durumda. Bu artış büyük ölçüde arz-talep dengesinden kaynaklanıyor.

Buna karşılık Türkiye tarafında, özellikle Gaziantep’te KÜSGET ve Ünaldı gibi sanayi bölgelerinde Suriyelilerin geri dönüşleriyle birlikte kira fiyatları düşmeye başladı.

Örneğin Ünaldı’da iş yerleri kiraları belirgin şekilde azaldı; konutlarda da benzer bir eğilim var. Karataş bölgesinde bir dairenin kirası kısa süre önce 22 bin TL civarındayken, şu anda aynı sitede 16-18 bin TL aralığına gerilemiş durumda.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Dönüşün hızına bağlı.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Evet, dönüşün hızına bağlı. Burada düşüyor, orada artıyor; Halep’te belli bölgelerde gerçekten artıyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“O zaman orada konut piyasasını ve inşaat sektörünü canlandıracak müdahalelere ihtiyaç var.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Müdahaleler olursa daha da artar; ama belki bir noktada iniş de olur.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Bu şekilde konut ve gayrimenkul yatırımları konusuna girmiş bulunuyoruz. Suriye’de şu anda inşaat sektöründe hem altyapı hem üstyapı açısından önemli fırsatlar bulunmaktadır. Türkiye ise bu fırsatların değerlendirilmesi noktasında ciddi bir hazır bulunuşluğa sahiptir.

Türkiye, dünyada özellikle üstyapı alanında güçlü bir inşaat kapasitesine sahip ülkelerden biridir. Türk müteahhitlik firmaları yalnızca Türkiye’de değil; Kuzey Afrika, Orta Doğu, Afrika, Avrupa ve Orta Asya’da da büyük ölçekli projelere imza atmaktadır.

Bu birikim, Suriye’nin yeniden yapılanma sürecinde bölgesel kalkınma açısından önemli bir fırsat yaratmaktadır. Türkiye ve Suriye’nin bu sektörlerde ortak iş birliği geliştirmesi, hem iki ülke ekonomileri hem de bölgesel istikrar açısından süreci kolaylaştıracaktır.

Daha önceki toplantılarda da ifade edildiği gibi, artık dünyada ülkelerden çok şehirler rekabet etmektedir. Bu açıdan Gaziantep-Halep, İstanbul-Şam, Bursa-Humus gibi şehir

eşleşmeleri üzerinden geliştirilecek ekonomik iş birlikleri; her şehrin insan kaynağını, altyapı kapasitesini ve ekonomik gücünü daha etkin biçimde harekete geçirebilir.

Sonuç olarak, gayrimenkul ve inşaat yatırımları bağlamında Suriye’de ciddi fırsatlar mevcuttur. Bu alanların teknik olarak doğru biçimde tanımlanması ve somutlaştırılması, iki ülke arasında stratejik, sektör temelli ortaklıkların önünü açacaktır.”

Samer SHANNAT

“Suriye’de altyapı ve üstyapı yatırımlarına büyük ihtiyaç vardır. İnşaat, sağlık, eğitim ve çeşitli sanayi alanlarında ciddi açıklar bulunmaktadır. Özellikle sanayi sektöründe nitelikli iş gücü sıkıntısı belirgindir; bazı alanlarda usta bulmak neredeyse imkânsız hâle gelmiştir.

Örneğin makarna üretimi üzerine bir fabrika kurmayı düşündük; ancak bu işte deneyimli usta bulmak büyük sorun oldu. Bu nedenle Mutlu Makarna sahiplerinden biri olan yakın bir arkadaşım ile görüşüm ve ‘Gel birlikte Halep’te bir fabrika kuralım’ dedim. Para değil, sadece tecrübe istedik; çünkü nasıl yapacağımızı gerçekten bilmiyoruz.

Bu örnek, Suriye’nin sanayi sektöründe hem teknik bilgi eksikliğini hem de insan kaynağı yetersizliğini açık biçimde göstermektedir. Bu nedenle Türk yatırımcıların bilgi ve tecrübe paylaşımı, Suriye’nin yeniden yapılanma sürecinde kritik rol oynayacaktır.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“İnşaat dediğimizde çok geniş bir alandan bahsediyoruz. Gördüklerimi paylaşmak isterim: Suriye’ye gittiğinizde şu anda en büyük sorunlardan biri hurda ve hafriyat problemidir. Savaş nedeniyle yıkılan binaların enkazı hâlâ olduğu gibi duruyor. Devrimin üzerinden bir yıl geçmiş olmasına rağmen bu alanlarda ciddi bir temizlik yapılmış değil.

Bu mesele doğrudan inşaat sektörünün bir parçasıdır. Öncelikle mevcut yıkıntıların kaldırılması, şehirlerin temizlenmesi ve yeniden imara açılması gerekir. Ancak bu aşamadan sonra altyapı ve üstyapı çalışmalarına başlanabilir.

Dolayısıyla Suriye’de yeniden yapılanma süreci kademeli ilerlemelidir: önce mevcut durumun temizlenmesi, ardından şehirlerin planlı biçimde yeniden inşa edilmesi. Bu aşamalı süreç ekonomik verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından kritiktir.”

Samer SHANNAT

“Suriye’de yeni bir kanun yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre temel hammaddelere neredeyse sıfır oranında vergi uygulanıyor; ancak işlenmiş ürünlere oldukça yüksek vergi getirildi.

Örneğin Türkiye’den Suriye’ye yağ veya makarna gibi ürünler ihraç edilirse, ton başına yaklaşık 300 dolar vergi ödenmesi gerekiyor. Bu durum aslında önemli bir yatırım fırsatı oluşturuyor. Türk firmaları Suriye’de üretim tesisleri kurarsa, hammaddeleri gümrüksüz sokabilir ve yerinde üretim yaparak ihracat avantajı elde edebilir. Böylece hem maliyetler düşer hem de Suriye’de yeni bir ekonomik canlılık sağlanabilir.”

Mesut ŞÖHRET

“Firmaların özellikle tekstil, sanayi ve tarım ürünleri alanlarında faaliyet göstermesi önemlidir. Bu sektörlerde iş birliği hem ekonomik kalkınmayı hızlandırabilir hem istihdamı artırabilir.

Örneğin zeytinyağı üretimi dikkat çekici bir fırsat sunuyor. Suriye’nin kuzey bölgelerinde zeytin oldukça fazla yetişiyor. Bu bölgelerde üretilen zeytinyağının işlenerek uluslararası pazarlara ihraç edilmesi hem Suriye ekonomisine katkı sağlar hem Türkiye için güçlü bir ticaret ağı oluşturur.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Dünya zeytin rekoltesinin yüzde 6’sı Suriye’dedir. Bu yüzde 6’lık üretimin yaklaşık yüzde 20’sinin ise ‘güvenli bölge’ olarak tanımladığımız Zeytin Dalı (Afrin) bölgesinde bulunduğu belirtiliyor. Üstelik bu üretim savaş sürecinde bile hiç durmamıştır.

Dolayısıyla zeytin, Suriye için son derece stratejik bir üründür. Bu yıl rekoltede bir miktar düşüş olsa da ülkede yaklaşık 20 milyon zeytin ağacının bulunduğu ifade edilmektedir.”

4. Suriye Diasporası ve Geri Dönüş Politikalarına Etkileri

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Diğer maddemize geldik. Şöyle bir gerçeklik var: Suriyeliler savaş nedeniyle yaşadıkları olumsuz süreçte dünyanın dört bir yanına dağıldılar. En fazla Türkiye’ye geldiler; bunun yanı sıra Ürdün’e, Mısır’a ve çok sayıda kişi Irak’a geçti. Ayrıca yaklaşık 1 milyon kişi Almanya’ya, bir o kadar da Avrupa’nın diğer ülkelerine yerleşti. Amerika’ya giden Suriyeliler de oldu.

İlk bakışta bu durum bir ülke için dezavantaj gibi görünebilir. Ancak devrim sonrası tabloya baktığımızda Suriye, kısa sayılabilecek bir sürede-14 yıl içinde-dünyanın en yaygın diasporalarından birine sahip ülke hâline gelmiştir. Bu yalnızca geri dönüş açısından değil; ticari koridor oluşturma, ticari ağ kurma ve uluslararası bir network geliştirme açısından da önemli fırsatlar barındırmaktadır.

Bu mevcut durumu dikkate aldığımızda, sizce Suriye diasporasının bu geniş yayılımı nasıl bir katkı sunabilir? Bu konuda değerlendirmeleriniz nedir?

Özellikle hem siyasi hem ticari açıdan baktığımızda, ‘diaspora’ kavramının dünyada ilk olarak Yahudilerle birlikte ortaya çıktığı; Avrupa’dan tecrit edilmeleri sonucunda dünyanın dört bir yanına dağıldıkları biliniyor. Bugün dünyanın en güçlü diasporasının Yahudilerle birlikte şekillendiği kabul edilmektedir. Yahudilerden sonra bu süreci en yakın yaşayan milletlerden biri de Suriyeliler oldu. Suriyeliler de dünyanın her tarafına dağıldılar.

Başlangıçta bu durum dezavantaj gibi değerlendirilebilir; ancak hem Türkiye hem de Suriye açısından fırsata dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Bu geniş coğrafi yayılım, ticari bağlantılar, siyasi etkileşim ve uluslararası iş birlikleri açısından önemli imkânlar sunabilir.

Bu tabloyu dikkate aldığımızda, sizce bu durum hem Türkiye için hem Suriye için bir fırsat olarak değerlendirilebilir mi?”

Önder YALÇIN

“Şüphesiz doğru kullanıldığında bu durum bir avantaja dönüşebilir. Ancak bununla ilgili çok değişken dinamikler söz konusudur. Öncelikle Suriye’deki durumun ne olacağı belirleyicidir.

Örneğin yurt dışında-Avrupa’da, Amerika’da veya Türkiye’de-eğitim almış, iş kurmuş, mesleğini icra eden kişiler Suriye’ye geri döndüklerinde diplomalarının denkliği sağlanacak mıdır? Türkiye’de işletmesi bulunan biri bunu Suriye’ye taşımak istediğinde oradaki bürokratik işleyiş nasıl işleyecektir? Vergi düzenlemeleri, teşvik politikaları, yasal çerçeve ve idari mekanizmalar nasıl şekillenecektir?

Bir yatırımcı başka bir ülkede belirli bir alanda yatırım yapmışsa, elindeki teçhizatı Suriye’ye taşımak isteyebilir. Ancak ürettiği ürünlerin Suriye’de ne kadar karşılık bulacağı ve hangi pazara ne ölçüde girebileceği belirsizdir. Bu nedenle tüm bu konular kritik önemdedir.

Az önce bahsedilen hususlarla da paralel olarak, Türkiye ile Suriye arasında bu noktada çok büyük farklar olmayacağını düşünüyorum. Kişi burada Yabancılar Kanunu’na göre ikamet ediyor; belirli haklara sahip; ancak yatırım yapabilmek için kendisini güvende hissetmiyor. Burada asıl mesele kanunlardan ziyade bu kanunların uygulanış biçimidir.

Benzer şekilde, Suriye yeniden yapılandırılırken ve anayasa hazırlanırken bu standartların ne ölçüde sağlanacağı belirleyici olacaktır. Amerika’da, Türkiye’de veya başka bir ülkede yatırım yapmış biri Suriye’ye döndüğünde kendisini güvende hissedebilecek midir?

Suriye’de bulunan çeşitli gruplar-hükümet unsurları, zengin aileler veya aşiret yapıları- karşısında kötüye kullanıma maruz kaldığında kanunlar onu ne ölçüde koruyacaktır? Bunlar Suriye’nin geleceğini belirleyecek temel etkenlerdir.

Ekonomi çok boyutlu ve çok değişkendir. Dünyanın en iyi kanunlarına sahip olsanız bile, ülkede yaşanacak bir patlama, büyük bir afet veya ticaretle ilgili alınan basit bir yerel mahkeme kararı bile yatırımcı davranışlarını etkiler. Yatırımcılar tüm riskleri takip eder.

Eğer kendilerini güvende hissetmezlerse, bugün Türkiye’de yaşanan sorunların benzerleri Suriye’de yaşandığında yatırımcı da Suriyeli girişimci de geri adım atacaktır. Bu durumda yalnızca Suriyeliler değil, onlarla ortaklık kurmuş Türk yatırımcılar da ülkeden çekilir;

Amerikalı yatırımcı bile gelmez. Çünkü piyasa kendi kendini regüle eder; kanun iyi olsa da uygulanamadığında yatırım o ülkeden kaçır.

Bu süreçte başka kritik unsurlar da var. Örneğin sanayi için suya erişim hayati önemdedir. Biz iki gün önce Suriye'deydik; vali ve devlet görevlileri dâhil herkes aynı konuya dikkat çekiyordu: 'Türkiye'de barajlar yapıldıktan sonra burada akan nehirler artık akıyor; tarım ve sanayi için suya ihtiyaç var.' Dolayısıyla sanayi ve ekonomik canlanma için altyapı koşullarının ne ölçüde sağlanacağı da bir diğer önemli faktördür.

Günün sonunda Türkiye de Suriye de egemen devletlerdir. Bugün iki ülke 'kardeş ülke' olarak görülüyor olabilir; ancak beş yıl sonra her iki ülkenin de uluslararası ilişkilerde kendi çıkarlarını önceleyeceği açıktır. Dolayısıyla Suriye'nin de Türkiye'nin de karşılıklı talepleri olacaktır.

Somut bir örnek vereyim: Türk sanayiciler ve kamu görevlilerinin katıldığı bir toplantıda belediye başkanımız insani bir yaklaşımla 'Türk sanayicilerin Suriye'ye yatırım yapma zamanı geldi' dedi. Ancak deneyimli sanayiciler şöyle yanıt verdi: 'Biz Mısır'da bunu yaşadık. Dolar düşük kaldığı için yatırımlarımızı Mısır'a taşıdık, büyük yatırımlar yaptık. Ancak bir kanun değişikliği sonrası Mısırlı ortaklar söz sahibi hâline geldi ve pazarlarımızı kaybettik. Aynı tehlikeyi Suriye'de de yaşayabiliriz. Eğer biz tüm yatırımlarımızı Suriye'ye taşır ve yarın bir düzenleme ile haklarımız sınırlanırsa, burada çalışan Türk işçilerimiz işsiz kalır.'

Bu nedenle doğrudan 'tüm yatırımları Suriye'ye götürelim' yaklaşımı doğru değildir. Bunun yerine her iki taraf açısından ortak yapılabilecek çalışmalar belirlenmelidir: Türkiye ne yapabilir? Suriye ne yapabilir? Her iki toplumun-Türklerin ve Suriyelilerin-birlikte kazanç sağlayacağı alanlar nasıl oluşturulabilir?

Bu çerçevede önerilen modellerden biri Polateli Organize Sanayi Bölgesi örneğidir. Sınır hattında sanayi tesisleri güçlendirilerek, Suriye'ye dönmek isteyen ancak orada iş bulamayan Suriyelilerin burada çalışması sağlanabilir. İnsan onuruna yakışır ücretlerle, sınır geçişleri kolaylaştırılarak-belki kimlik veya çalışma belgesiyle-düzenli geçiş imkânı oluşturulabilir. Kişi Suriye'de yaşayıp Türkiye'de çalışabilir; hafta içi Türkiye'de kalıp hafta sonu Suriye'ye dönebilir.

İki gün önce yaptığımız ziyarette özellikle inşaat alanında ciddi sorunlar olduğu görüldü. Kapalı çarşı 12 km uzunluğunda; ticaretin merkezidir ancak büyük bölümü yıkılmış durumda. Enkazın taşınması ve imar sürecinin nasıl yürütüleceği hâlâ belirsiz.

Ayrıca çok ciddi bir mülkiyet sorunu vardır: Suriyeliler göç ettikten sonra Esad rejimi onların taşınmazlarını başka kişilere satmış. Bugün birçok mülkün iki ayrı resmî tapusu bulunmaktadır. Bu ihtilafların çözümü uzun yıllar sürecektir, hukuki bir süreç gerektiriyor.

Bunun yanı sıra Türk vatandaşlarının Suriye’de mülk edinmesi yasaktır. Bu, tarihsel olarak 1927’ye dayanan bir yasağın sonucudur. Türkiye’de ise bir dönem Suriyelilerin mülk edinimini kolaylaştıracak düzenlemeler konuşulmuş olsa da, geniş ölçekte uygulanmamıştır.

Dolayısıyla bir yatırımcı Suriye’ye gittiğinde ev sahibi olma, şirket kurma ve mülkiyet edinme konularında güvence talep edecektir. Bu alanlarda ciddi yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir.”

5. Sınır Ötesi Ekonomi ve Kalkınma Perspektifi

Mehmet ÇİÇEK

Katılımcıların değerlendirmeleri sonucunda iki başlık öne çıkmıştır: *sınır ötesi ekonomi ve kalkınma perspektifi* ile *iş gücü piyasası ve istihdam*. Bu nedenle tartışma, sınır ötesi ekonomi ve kalkınma perspektifi başlığıyla başlatılmıştır. Bu kapsamda yanıt aranan temel soru şu şekilde çerçevelenmiştir:

Geri dönüşler Türkiye’nin sınır ekonomisini nasıl etkilemektedir? Avrupa’da yaşayan Suriyeli iş insanları ile Türk özel sektörünün iş birliği, bölgesel ekonomik canlanmaya hangi mekanizmalar üzerinden katkı sağlayabilir?

Rüstem YANAR

Konuşmasına katılımcılara teşekkür ederek başlayan Rüstem YANAR, daha önce Suriyelilerin Türkiye’ye geliş sürecinin yarattığı etkilerin kapsamlı biçimde tartışıldığını, mevcut aşamada ise Suriye’de kısmi istikrarın sağlanmasıyla birlikte gündeme gelen geri

dönüşlerin hem Türkiye hem de Suriye açısından doğurabileceği sonuçların ele alınmasının önemli olduğunu ifade etmiştir.

Kalkınma perspektifinden bakıldığında, insan hareketliliğinin dış ticaret üzerinde belirleyici etkileri olduğuna dikkat çeken Yanar, bu durumu destekleyen çok sayıda ampirik çalışmaya atıfta bulunmuştur. Türkiye-Almanya dış ticaret ilişkilerinin güçlenmesinde Almanya'daki Türk diasporasının önemli bir rol oynadığını belirten Yanar, diaspora ile ana ülke arasındaki etkileşimin ticaret kanallarını genişleten ve derinleştiren bir mekanizma ürettiğini vurgulamıştır.

Bu çerçevede, Suriye'ye geri dönüşler bağlamında da benzer bir dinamiğin ortaya çıkmasının mümkün olduğunu ifade eden Yanar, Türkiye'nin Suriye ile sınır komşusu olması ve uzun yıllar Türkiye'de yaşamış Suriyelilerin burada oluşturduğu sosyal sermaye ile iş bağlantılarının, geri dönüşlerle birlikte iki ülke arasında daha yoğun bir ekonomik etkileşim yaratabileceğini belirtmiştir. Bu süreçte altyapı yatırımlarının artması, ticari faaliyetlerin hızlanması ve Türkiye'de faaliyet gösteren bazı müteşebbislerin işlerini kısmen Suriye'ye kaydırmasının muhtemel gelişmeler arasında yer aldığı ifade edilmiştir.

Ayrıca Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay gibi sınır illerinde uzun süre yaşayan Suriyelilerin Türkiye ekonomisine ve iş yapma kültürüne aşina olmalarının, ticari ilişkilerin sürdürülmesini kolaylaştıran bir unsur olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, geri dönüş yapan Suriyeli iş insanlarının girişimleri ile Türk özel sektörünün bölgeye yönelik faaliyetleri arasında güçlü bir sinerji oluşabileceği ifade edilmiştir.

Mehmet ÇİÇEK

Bu noktada Mehmet ÇİÇEK, Suriyelilerin Türkiye'ye geldikten sonra bazı sektörlerde üç ila beş yıl içinde belirgin bir ivme yarattıklarını, bu etkinin her sektörde aynı ölçüde olmasa da bazı alanlarda daha güçlü hissedildiğini hatırlatmıştır. Geri dönüşlerin gündeme gelmesiyle birlikte bu kazanımların tersine dönme ihtimalini sorgulayan Çiçek, bu etkinin hangi ölçekte ortaya çıkabileceğini ve Türkiye'nin bu boşluğu kendi imkânlarıyla telafi edip edemeyeceğini tartışmaya açmıştır. Ayrıca geri dönüş sürecinde bazı sektörler açısından özel politika ve tasarruf alanlarının geliştirilip geliştirilemeyeceğini sormuştur.

Mustafa ÜNVERDİ

Ekonomist olmadığını, daha çok sahadaki deneyimlerine dayalı gözlemlerini paylaşmak istediğini belirten Mustafa ÜNVERDİ, yaklaşık üç yıldır haftanın iki günü Suriye’de görev yaptığını ve özellikle 8 Aralık sonrasında sahada oldukça farklı bir tabloyla karşılaştığını ifade etmiştir.

Sınır ötesi ekonomi ve kalkınma perspektifi bağlamında, Türkiye YÖK ile Suriye YÖK arasında yükseköğretimin planlanması ve yürütülmesine yönelik ortak bir platform kurulduğunu ve ortak üniversite kurulmasına yönelik çalışmaların yürütüldüğünü aktaran Ünverdi, süreç yönetiminde çeşitli sıkıntılar bulunsada benzer mekanizmaların ekonomik alan için de oluşturulmasının hem geri dönüşleri teşvik etmek hem de Türkiye’de yaşayan Suriyelileri merkeze almak açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

Avrupa ve Lübnan’daki Suriyeliler bu bağlamda farklı bir konumda değerlendirilebilse de özellikle Türkiye’de yaşayan nitelikli Suriyeliler açısından hukuki ve güvenlik teminatı içeren bir yapının zorunlu olduğuna dikkat çekilmiştir. Nitelikli iş gücünün ve yatırımın güven ortamı olmadan hareket etmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiş; Türkiye’de sekiz-on yıldır iş kurmuş, ailesini burada büyütmüş bireylerin hukuki güvenliği belirsiz bir ortamda Suriye’de yatırım yapmaya yönelmelerinin gerçekçi olmadığı belirtilmiştir.

Ünverdi, geri dönenlerin büyük kısmının Türkiye’de henüz ekonomik ve eğitimsel açıdan güçlü bir birikim oluşturamamış kişilerden oluştuğunu; “Türkiye pahalı, Suriye’de hayat daha kolay” düşüncesiyle hareket ettiklerini ifade etmiştir. Buna karşılık Türkiye’de belirli bir düzen kurmuş kişilerin kısa vadede geri dönmesini beklemenin gerçekçi olmadığı vurgulanmıştır.

Sürecin henüz çok başında olduğunu belirten Ünverdi, Suriye’de kurulan yeni devlet yapısının zamanla kurumsallaşmasını umut ettiğini; ancak mevcut yükseköğretim deneyimlerine bakıldığında işlerin oldukça yavaş ilerlediğini ifade etmiştir. Türkiye’de idari yapıların netliğine karşın, Suriye’de bu netliğin henüz sağlanamadığı; fakültelerin denkliği ve diploma tanınırlığı gibi konularda ciddi sorunların devam ettiği belirtilmiştir. Bu tespitlerin kötümserlik amacı taşımadığı, mevcut durumu gerçekçi biçimde yansıttığı özellikle vurgulanmıştır.

Bu nedenle ister sınır illerindeki valilikler düzeyinde ister Ankara-Şam merkezli bir yapılanmayla, ekonomik sürecin de yönetilebileceği ortak bir mekanizmanın kurulmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Ünverdi ayrıca, Suriye’de güvenlik sorununun hâlen devam ettiğini, Türkiye’nin askeri varlığının sürdüğünü ve yeni karakolların açıldığını hatırlatarak hem geri dönüşler hem de Türkiye’den yapılacak yatırımlar açısından can ve yatırım güvenliğine yönelik somut adımların atılmasının şart olduğunu belirtmiştir. Son olarak, yatırımın hukuki güvence olmadan mümkün olamayacağı vurgulanmıştır.

Mehmet ÇİÇEK

Mustafa ÜNVERDİ’nin değerlendirmelerinden hareketle kısa bir katkı sunan Mehmet ÇİÇEK, sahada ciddi fırsatlar bulunduğunu; ancak bu fırsatların somut çıktılara dönüşebilmesi için gerekli sistematik yapının henüz oluşturulmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle ister Ankara ister Şam düzeyinde olsun, güvenilir bir üst akıl tarafından bu mekanizmanın ivedilikle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu kapsamda hazırlanacak raporların kritik önemde olduğunu belirten Çiçek, sahadan gelen veri ve gözlemlerin bu raporlar aracılığıyla politika yapıcılara daha sağlıklı biçimde aktarılabilmesini ifade etmiştir. Aynı durumun yükseköğretim alanı için de geçerli olduğunu belirten Çiçek, öğrencilerin Suriye’de istihdama katkı sunabilmesi için diplomaların karşılıklı tanınması ve muadil kabul edilmesinin zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir.

Benzer bir sorunun hukuki süreçlerde de yaşandığını belirten Çiçek, Türkiye’den gönderilen mal ve hizmetlerin ödemesi yapılmadığında hangi hukuki mekanizmanın işletileceğine dair net ve işleyen bir sistemin bulunmamasının ticari faaliyetleri riskli hâle getirdiğini ve birçok aktörü atıl pozisyona ittiğini ifade etmiştir. Özetle sahada fırsatların ve potansiyelin güçlü olduğunu; ancak bunları düzenleyecek, güvence altına alacak ve sürdürülebilir kılacak sistematik altyapı eksikliği nedeniyle süreçlerin yavaş ve aksak ilerlediğini belirtmiştir.

Mustafa ÜNVERDİ

Bu noktada Ünverdi, Türkiye'nin Suriye'ye yalnızca terörle mücadele perspektifinden bakmasının artık yeterli olmadığını; güvenlik boyutunun önemini korumakla birlikte, Suriye'de yeni bir devlet yapılanmasının ortaya çıktığını ve bu gerçeklik dikkate alınarak kurumsal sistemlerin inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Enver BAKIRCI

Hukukun yatırım ve kalkınma süreçlerindeki merkezi rolüne dikkat çeken Enver BAKIRCI, can ve mal güvenliğinin hukuken teminat altına alınmadığı bir ortamda sürdürülebilir yatırımın mümkün olmadığını vurgulamıştır. Hukukun bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen temel çerçeve olduğunu belirten Bakırcı, bu çerçevenin yokluğunda ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerin sağlıklı işleminin mümkün olmayacağını ifade etmiştir.

Bu durumu somut bir örnekle açıklayan Bakırcı, Halep'te yatırım yapmak isteyen bir grubun, olası bir el koyma durumunda hukuki güvencenin bulunmadığını öğrenmesi üzerine yatırımdan vazgeçtiğini aktarmıştır. Bu örnek üzerinden, hukuki güvence olmadan risk alınamayacağını vurgulamış; yatırım kararlarının temel belirleyicisinin hukuk düzeni olduğunu ifade etmiştir.

Muhammed Mur ELSİHABİ

Son olarak Türkiye açısından önemli bir fırsata dikkat çeken Muhammed Mur ELSİHABİ, tarihsel olarak var olan Türkiye-Suriye-Körfez ticaret hattının yeniden canlanma potansiyeline sahip olduğunu belirtmiş; bu hattın hem Türkiye hem de Suriye için ciddi bir ekonomik fırsat sunduğunu ifade etmiştir.

Mehmet ÇİÇEK

Bu değerlendirmelerden hareketle Mehmet ÇİÇEK, Suriye'deki sistemin yakın dönemde daha hızlı biçimde oturup oturmayacağına ilişkin öngörüyü sormuştur.

Muhammed Mur ELSİHABİ

Elsihabi, sürecin ilerlediğini ancak oldukça yavaş işlediğini; buna rağmen kademeli de olsa bir ilerleme olduğunu söylemenin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Geri dönüşlerin artıp

artmayacağı sorusuna yanıt olarak ise, özellikle PYD kaynaklı sorunların çözülmesinin süreci ciddi ölçüde hızlandıracağını belirtmiş; kalıcı hareketlilik ve dönüş için temel anahtar kavramın güvenlik olduğunu vurgulamıştır.

Nur OZONAT

İpek Yolu Kalkınma Ajansı'nda uzman olarak görev yapan Nur OZONAT, Türkiye-Suriye iş birliğini güçlendirmeye yönelik politika önerileri içeren bir rapor hazırlamakla görevlendirildiklerini ifade etmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen saha ziyaretleri ve kurumsal görüşmeler sonucunda en temel zorluğun, Suriye'de güvenilir ve kapsamlı veri kaynaklarının yokluğu olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de bölge planlaması yapılırken geniş veri setleri ve kurumsallaşmış yapılar sayesinde güçlü bir analiz zemini bulunduğunu ifade eden Ozonat, Suriye için mevcut durumu ortaya koymanın oldukça zor olduğunu; veri eksikliği ve sınırlı kurumsal kapasitenin süreci güçleştirdiğini belirtmiştir. Halep'te muhatap alınabilecek kurumsal yapıların sanayi ve ticaret odalarıyla sınırlı olduğuna dikkat çekilmiş; il müdürlüklerinin veri üretme kapasitesinin henüz netleşmediği ifade edilmiştir.

Bu bağlamda, konuşmalarda sıkça vurgulanan “sistem ihtiyacı”nın sahada daha görünür hâle geldiğini belirten Ozonat, büyük bir fırsat alanı bulunmakla birlikte, bu fırsatların sağlıklı politika setlerine dönüşebilmesi için öncelikle sahadaki gerçekliğin güvenilir verilerle netleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bilgi eksikliği ve bilgi karmaşasının, süreci zorlaştıran temel unsurlar arasında yer aldığı ifade edilmiştir.

Mehmet ÇİÇEK

“Şunu şöyle anladık: Herkesin vurguladığı temel nokta, karşı tarafta işleyen bir sistemin olmaması. Halep ve Şam her ikisi de büyük kentler; ancak Şam inşaat açısından büyük bir yıkım yaşamazken Halep çok ciddi şekilde etkilendi.

Bu nedenle ihtiyaçlar şehirden şehre değişiyor; yatırım, fırsat ve istihdam planlanırken sahadaki farklı koşulların mutlaka dikkate alınması gerekiyor. Örneğin Şam'a bir kamyon

inşaat malzemesi götürmenin değeriyle Halep'e götürmenin değeri aynı değil. Bu tür farklar oldukça belirleyici.

Sonuç olarak sizin anlattıklarınızdan şunu çıkardık: Evet, yapılması gereken çok şey var; ancak karşı tarafta işleyen bir sistemin bulunması, bu süreci çok daha sağlam ve güvenli hâle getirirdi. Şu an işler daha çok heyetlerin bireysel temaslarıyla ilerliyor: 'Ben gittim, siz gittiniz, görüşüyoruz...' Ama bu yeterli değil.

Asıl gereksinim, devlet kurumlarının bu sistem sorununa ivedilikle eğilmesi; böylece bizim de aşağıdan yukarıya doğru güvenli bir şekilde ilerleyebilmemiz. Çünkü sahada bir uygulama yapmaya çalıştığımızda güvensizlik ve hukuki belirsizlikler ortaya çıkıyor. Karşı tarafta, bir kişinin kimi, nerede, nasıl şikâyet edebileceğini bile bilemediği; yapılan işin takip edilmesini sağlayacak hiçbir mekanizmanın olmadığı bir ortam var. Bu nedenle, mevcut koşullarda sağlam bir sistem altyapısı olmadan ilerlemek çok zor görünüyor."

Enver BAKIRCI

"Ben özür dilerim. Peki, sizin verilerinize göre: Suriyeliler bizimle sistem birliği kurmaya hazır mı? Böyle bir eğilimleri var mı; yoksa sistem kurmak konusunda başka aktörlere mi yönelmek istiyorlar? Anlatabildim mi?"

Nur OZONAT

"Yani şu an aslına bakarsanız çok da bir seçme şanslarının olduğunu düşünmüyorum. Gitmedim ama gördüklerim ve duyduklarım şöyle: Aslında yeniden bir şehir, yeniden bir ülke kuruluyor. Mevcut durumda kendi kaynaklarıyla çok fazla bir şey yapabilecek durumda değiller; ihtiyaçlar çok büyük.

Bu nedenle dışarıdan gelen her türlü desteğe ihtiyaç duyuyorlar. Dolayısıyla hangi aktörle sistem kuracaklarını seçme konusunda çok geniş bir alanları olduğunu sanmıyorum. Ama tabii yerelde durum nasıl, dinamikler nasıl işliyor; onu ayrıca değerlendirmek gerekir."

Enver BAKIRCI

“Peki bir Avrupa ülkesi gelirse kimi tercih ederler?”

Nur OZONAT

“Avrupa’yı tercih edecekleri açık. Çünkü şu da gözlemlenen bir durum: Buradaki nitelikli iş gücünün önemli bir kısmı Avrupa’ya gidiyor. Nitelikli iş gücünün bölgede tutulmadığını, kalıcı olarak burada kalmadığını biliyoruz. Bu da tercihlerin hangi yöne kaydığını zaten gösteriyor.”

Enver BAKIRCI

“Bizim avantajımız ne? Adamlarla ilişki kurarken din birlik mi, dil birlik mi, yoksa coğrafi yakınlık mı?”

Yahya ŞİMŞEK

“Sınır ötesi güvenlik temel önceliğimiz hocam; bizim asıl odaklandığımız konu bu. Ben de İpek Yolu Kalkınma Ajansı’nda uzman olarak görev yapıyorum. Nurhan Hanım da bahsetti.

Şu anda Türkiye-Suriye iş birliğini güçlendirmeye yönelik, özellikle ‘bu sistem nasıl kurulabilir’ sorusuna yanıt arayan bir rapor hazırlıyoruz. Bu çalışma bize Cumhurbaşkanlığı seviyesinde verilmiş bir görev; yerelde de Gaziantep Valiliği koordinasyon sağlıyor.

Bu kapsamda taraflarla kapsamlı görüşmeler yürütüyoruz. Dün başkonsoloslukla, bugün gümrük müdürüyle görüştük. Önümüzdeki hafta Çobanbey ve diğer gümrük noktalarındaki yetkililerle görüşeceğiz. Ardından Halep tarafındaki aktörlerle de bir araya geleceğiz.

Aslında biz 2019, 2020 ve 2021 yıllarında da sahaya çıktık; Cerablus, El Bab, Çobanbey gibi bölgelerde mesai usulü çalışarak yerinde gözlemler yapmıştık. O dönem güvenlik yine

ciddi bir sorun alanıydı. Bugün ise tablo tamamen mükemmel olmasa da bir iyileşme eğilimi olduğu hissediliyor.

Çünkü taraflar kötünün kötüsünü deneyimledi ve artık normalleşmeye ihtiyaç duyulduğu çok açık. Bu nedenle grupların bir araya gelmesi çok büyük bir gelişme. Biz sahadayken de görüyorduk: Özgür Suriye Ordusu birçok farklı bileşenden oluşuyordu ve bu yapıları bir araya getirmek gerçekten zor bir süreçti. Bir araya gelmeleri yalnızca Türkiye için değil, diğer aktörler açısından da önem taşıyor; çünkü Suriye'nin yeniden uluslararası meşruiyet kazanabilmesi için çok aktörlü bir destek mekanizmasına ihtiyaç var.

Türkiye'ye etkileri açısından bakarsak hem istihdam hem de üretim tarafında önemli yansımalar olacaktır. Zaten mevcut durumda nitelikli ve vasıflı iş gücü bulma sorunu var; sanayiciler de bunu sık sık dile getiriyor. Eğer dönüşler artarsa bu sıkıntı daha da derinleşebilir.

Bu nedenle 'karşılıklı geçiş modeli'-yani kişinin Suriye'de yaşayıp Türkiye'de çalışması gibi-bazı çevrelerde tartışılıyor. Resmî bir düzenleme yok ama ihtiyaç bazlı bir öneri olarak gündeme geliyor.”

Mehmet ÇİÇEK

“Sanki şöyle bir durum var: Enver Bey'in sorusunda ‘Neden bizi tercih ederler?’ sorusuna yanıt aranırken, iktisatçıların sıkça kullandığı bir ilke akla geliyor: Yatırım yaparken tüm yumurtaları aynı sepete koymamak; farklı alanlara yaymak gerekir.

Bu açıdan bakıldığında hem bizle çalışmaları hem de Avrupa'yla çalışmaları onlar için rasyonel. Bu durum aynı zamanda bizim için de avantajlı olabilir. Sonuçta biz sınır komşusuyuz; aramızda yıllara dayanan bir ilişki ve karşılıklı bir hukuk var. Halk arasında ‘tuz ekmeğimiz var’ denir ya; tam da böyle bir bağ söz konusu.

Diğer yandan Avrupa'nın kendine özgü uluslararasılaşma vizyonu ve sunduğu imkânlar da onlar için çekici. Tüm bunları alt alta koyduğumuzda yapılacak işin çok olduğu açık.

Fakat beni sevindiren Şu oldu: Sağ olun, geldiniz ve anlattıklarınız sayesinde sahadaki ayrıntıları daha iyi kavrama fırsatı buldum. Örneğin kadın ayakkabısı sektöründe Suriyelilerin güçlü olması, Gaziantep’te ise erkek ayakkabısında uzmanlık bulunması gibi... Bu bilgiler güçlerin birleştirilebileceğini gösteriyor: ‘Sen onda iyisin, ben bunda iyiyim; bunları birleştirelim.’ yaklaşımı gerçekten anlamlı.

Eğer mümkünse, bu alanların geliştirilmesi için yolların gösterilmesi, imkânların oluşturulması ve önayak olunması çok değerli olacaktır. Ayrıca sizlerden rapor istenmiş olması da çok hoşuma gitti. Bu, yukarıda birilerinin meseleyi dikkatle izlediğini ve önem verdiğini gösteriyor. Bu nedenle gerçekten mutlu oldum.”

Yahya şİMşEK

“Biz dediğim gibi 2019’da daha bu hükümet kurulmadan önce sahadaydık.”

Tuncay KÖLEOğLU

“şu anda yürüttüğümüz bir proje kapsamında 300 Suriyelinin istihdam düzeyinde desteklenmesini sağlıyoruz. Daha çok sahadayız ve özellikle vasıfsız işçilerle bir arada çalışıyoruz.

Sahada Suriyelilerden sürekli benzer geri bildirimler alıyoruz: Güvenlik, elektrik gibi konular hep tekrar ediyor. Görüştüğümüz kişilerin büyük kısmı için bu gündem artık sabit hâle gelmiş durumda.

Ayrıca kışı geçirip Suriye’ye dönmeyi planlayan çok kişiyle karşılaşıyoruz. Sohbetlerimizde bunu açıkça dile getiriyorlar. Zaten projemiz 6 aylık; konuştuğumuz birçok kişi ‘Bu 6 ay çalışırız, sonra Suriye’ye döneceğim’ diyor. Genel tablo bu şekilde.”

Enver BAKIRCI

“Neden 6 ay sonra?”

Tuncay KÖLEOğLU

“Kışı atlattıktan sonra...”

Enver BAKIRCI

“Orası daha rahat değil mi, sıcak iklim?”

Tuncay KÖLEOĞLU

“Orada ciddi bir elektrik sıkıntısı var; altyapı yetersiz. Mazot fiyatları çok yüksek. Halep’te şu anda günde yalnızca 6 saat elektrik verildiğini söylüyorlar. Önceden 2 saatti; 6’ya çıkmış ama bu da tamamen Türk tarafının sağladığı destekle mümkün olmuş.

Sahada Suriyelilerle konuştuğumuzda sohbetler sürekli aynı konular etrafında dönüyor: güvenlik, elektrik, altyapı... Hep bunlar anlatılıyor. Bir süre sonra ister istemez daha eleştirel bakmaya başlıyoruz. Çünkü herkes Suriye hükümetini eleştiriyor ama kimse onların perspektifinden durumu değerlendirmiyor. Sonuçta sıfırdan bir ülke yeniden kuruluyor; bunu da görmek gerekiyor.

‘Biz bu süreçte ne yapabiliriz?’ sorusu da gündeme geliyor. Örneğin Suriye hükümetinin özellikle iletişim ve kamuoyu alanında imajını iyileştirecek çalışmalar yapılabilir. Sosyal medya ya da farklı kanallar üzerinden doğru bilgilendirme yapılması önemli olabilir.

Bir de sürekli anlatılan insan kaçırma, tehdit gibi olaylar var. Elbette bunlar tamamen yok değil; ama çoğu zaman bir kişinin anlattığına bir başkası bir kat daha ekleyerek, abartarak aktarıyor. Bu da geri dönüş için olumsuz bir algı oluşturuyor. Bu algıyı nasıl kırabiliriz? Bunun üzerinde çalışılması gerektiğini düşünüyorum.”

Mehmet ÇİÇEK

“Ekonomiyi konuşuyoruz; hepimizin cebini, yaşam standartlarımızı doğrudan etkileyen konular bunlar. Ancak tüm bunların gerçekleşebilmesi için, eski ve yeni yapı arasında dönüp dolaşıp geldiğimiz temel nokta güvenlik ve işleyen bir sistem ihtiyacıdır.

Sizin söylediğiniz yerden devam edecek olursam; bunun sağlanabilmesi için dışarıdan izlemek yerine empati kurarak, sorumluluk alarak ‘biz ne yapabiliriz?’ sorusunu sormamız gerekiyor. Örneğin sosyal medyada oluşturulan olumsuz imajın ya da medyadaki çarpıtılmış haberlerin etkisini azaltmaya yönelik somut adımlar atılabilir.

Bu kapsamda medya okuryazarlığı çalışmaları, doğru bilgiyi güçlendirecek içerik üretimi, sahadan gerçek hikâyelerin paylaşılması gibi projeler hayata geçirilebilir. Bu tür girişimler olumsuz algının önüne geçilmesine ciddi katkı sağlayabilir. Bunların hepsi bir araya geldiğinde, ekonomik iş birliklerine ve geri dönüş süreçlerine umut verecek bir zemin oluşabilir. Böyle söylemem doğru olur mu?”

Mehmet ÇİÇEK

“Elbette hepimiz aynı niyet ve düşünceyle buradayız. Daha güzel günler göreceğimize inanıyoruz. Bugün burada bu tür toplantıları yapmamızın temel sebeplerinden biri şu: Zaman, geç kalanı affetmez. Zaman çok kıymetli.

Konuşmalarımızda kimi zaman yapısal değişikliklerden bahsediyoruz; hemen ardından da ‘zamana ihtiyacımız var’ diyoruz. Bu doğru; fakat zaman göreceli bir kavramdır. Bir yılda yapılabilecek bir işi beş yılda yaparsak, bu herkes için kayıp olur.

Bu nedenle bizler fikir üreticileri olarak sürecin zamanlamasına ve verimliliğine özellikle dikkat çekmeliyiz. Bu raporun çıktılarından biri de bence bu olmalı.

Güçlü bir Suriye’nin varlığı; istikrarlı, ticaret yapılabilir ve sistemin oturduğu bir Suriye’nin ortaya çıkması, Orta Doğu’daki parçalanmışlık düşünüldüğünde en çok Türkiye’nin lehine olacaktır. Bölgedeki İsrail gibi bir ‘kilit unsurun’ varlığını biliyorsunuz. Suriye’yi zayıf bırakmak isteyen aktörlerin hedeflerinden biri de bu.

Dolayısıyla biz bunların farkındayız. Tedbirimizi alacağız, proaktif davranacağız, fikir üreteceğiz, çalışacağız; alın teri ve gönülden bir emekle yola çıkacağız ve bu yolda kararlılıkla devam edeceğiz.

Bugün burada toplanmamızın nedeni de biraz bu. Hepiniz işinizi gücünüzü bırakıp geldiniz; hepinize özellikle teşekkür ediyorum. Paylaştığınız görüşlerden istifade ettim; çok değerli bilgiler öğrendim. Ve gördük ki, konuşmalar ne kadar farklı noktalardan başlarsa başlasın, hep aynı yere bağlanıyor: sistemin eksikliği ve sistem kurulsaydı bile zamana ihtiyaç duyulması...

Tüm bunlara rağmen güzel gelişmelerin olacağına inanıyorum. Ajanstan gelen arkadaşımızın söylemine ilişkin bir noktayı da yanlış anlaşılmasın diye açıklamak isterim. Ben meseleyi şöyle görüyorum: İngilizcede bir söz vardır; ‘money talks’, yani ‘para konuşur’. Paranın dili, ırkı olmaz; para neredeyse orası cazibe merkezine dönüşür.

İran örneğini hatırlayın: 80’ler ve 90’larda büyük skandallar yaşanırken, Amerika İran’ı ‘şeytan’ ilan ederken bile perde arkasında silah ticareti yürütülüyordu; çünkü para konuşuyordu. Sıcak para akışının kendine özgü bir çekiciliği ve etkisi vardır; bu her zaman ve her koşulda geçerlidir. Eğer bu dinamiği doğru yönetebilirsek, çok daha sağlam sonuçlar elde edebiliriz.”

Hasan ALTIN

“ ‘Nasıl?’ sorusuna kısa bir cevap vermek istiyorum. Bu süreçte ne dini ne mezhepsel ne de etnik bir perspektifle yaklaşılmaması gerektiğini düşünüyorum. Daha tarihsel bir okuma yaparak Türkiye’nin dış politikasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Osmanlı döneminde bu coğrafyada farklı topluluklar nasıl birlikte yaşayabildiyse, bugün kurulacak sistem de elbette aynı olmak zorunda değil; fakat benzer bir tarihsel mantıktan beslenebilir. Enver Bey’in ifade ettiği konfederalizm modeli de bu açıdan değerlendirilebilir; farklı yapılar arasında daha güçlü bir entegrasyon imkânı doğurabilir.

Bu nedenle meselelere tarihsel bir derinlikten bakmak gerektiğine inanıyorum. O dönemde bir bağ vardı; bugün de benzer bir bağın, ortak çıkarlar ve karşılıklı bağımlılık temelinde kurulabileceğini düşünüyorum.”

Mehmet ÇİÇEK

“Arkadaşlar, hocalar; köprülerin altından gerçekten çok sular aktı. Bizim orada akredite edilmememiz, birimler kurmamıza rağmen ‘ben bunu tanımıyorum’ denmesi, aslında yaşanan bazı gelişmelerin bir sonucu.

Bu süreçte bize ulaşan bilgilerden küçük bir örnek paylaşayım: ‘Siz buraya geldiniz, kurumlar kurdunuz; bizim bir boşluğumuzdan yararlandınız. Biz bunu kültürel emperyalizm olarak görüyoruz. Burada ne işiniz var? Ne zamana kadar, hangi saiklerle burada duracaksınız?’ şeklinde düşünen ve bunu açıkça dile getirenler oldu. Hatta ‘gitseniz bir sakıncası yok’ diyenler bile var.

Oysa bizim oraya gidiş niyetimiz, amacımız, yaptıklarımız ve somut çıktılarımız çok net: Eğitim-öğretim faaliyetleri yürütmek, orayı daha güvenli ve yaşanabilir hâle getirmek, insanların en azından birkaç gün nefes almasına katkı sunmak için oradaydık. Bu bilince sahip olanlar var; fakat olmayanlar da çok. Bu da doğal olarak bazı sorunlar çıkarıyor.

Tüm diğer konularda olduğu gibi burada da biraz zamana ihtiyaç duyduğumuz açık.”

Asıl ELABDULLAH

“Biraz geç kaldım, kusura bakmayın; konuşulanlara hâkim olmaya çalışıyorum. Öncelikle bir teşekkürle başlamak istiyorum. Ben bombaların altından kaçarak buraya geldim. On yıl önce eğitimime devam etmek istiyordum ve geçen yıl buradan mezun oldum. Bunun için gerçekten teşekkür ederim. Bölümüm Biyomedikal Mühendisliği.

Babam da yaralıydı ve geçmişte burada hastanelere girebildi, tedavi gördü. Bunun için de ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Peki biz neden şu an geri dönmeyi düşünüyoruz? Sizin söylediğiniz gibi, erkek kardeşim şu an üniversitede okuyor ve dönem harcı çok yüksek. Eğer geri dönersek bu harcı nasıl ödeyeceğiz?

Suriye’de ev sayısı çok az ve şehirden şehre durum çok farklı; bütün şehirler aynı değil. Ben Balmera’danım. Bilir misiniz, duydunuz mu Balmera’yı? Türkiye orada askerî bir üs

kurmak istiyor ve bölgedeki durum çok kötü. Ev yok denecek kadar az; varsa da en fazla 10 ev var. Şartlar gerçekten çok zor.

Ayrıca okullar da yetersiz. Dönen insan sayısı arttığı için mevcut okullar aşırı kalabalık. Sıralar var ama sandalye yok. Evler zaten yok; kiralık ev bulmak imkânsız hâle geldi.”

Ersun ŞEN

“Bence çatışmaların yoğun şekilde başladığı bölgelerde durum en kritik olan yerlerdir. Çünkü güvenlik güçleri bu bölgelere giremiyor. PKK’nın hâkimiyeti o kadar güçlü ki şu anda bu alanlara giriş mümkün değil. Dolayısıyla orada normalde varlık gösteren ve insanlara yardım edebilecek aktörler bile hâlâ etkili şekilde müdahale edemiyor.”

Mohammed ŞEMELİ

“Süveyda’da Dürzilerle Araplar arasında yaşanan gerilim de giderek artıyor; hatta yakın zamanda bölgede ciddi çatışmalar meydana geldi. Birkaç gün önce Fatma Şahin Hanım Halep’teydi ve orada önemli bir ifade kullandı. Halep’te geçirdikleri süre boyunca ‘Herkes burada Türkçe konuşuyor, konuşmayan da anlıyor’ dedi. Yani Halep’te sanki bir kardeş ülke atmosferi hâkim.”

Mehmet ÇİÇEK

“Onu burada ben de belirtmiş olayım: Göç Enstitümüze geçtiğimiz dönemde birkaç yabancı heyet gelmişti. Hocam çok iyi İngilizce bilir; ben o seviyede değilim ama Fransızca bilirim. Heyetlerle iletişim kurmaya çalışırken İngilizce ve Fransızca üzerinden anlaşmaya uğraşıyoruz.

Oysa burnumun dibindeki Suriye’den gelen kişi Arapça konuşuyor; ben Arapça öğrenmemişim, o da Türkçe bilmiyor. Sonuçta 13 bin kilometre ötedeki, ‘emperyalist-kapitalist’ dediğimiz Amerika’nın diliyle burada birbirimizi anlamaya çalışıyoruz.

Fransa’da yüksek lisans ve doktora yaptığım için sınır bölgelerini yakından biliyorum. Örneğin Almanya sınırındaki Strasbourg’da Almanca çok güçlüdür; eğitim ve kurumların önemli bir kısmına hâkimdir. Güneye, Bordeaux tarafına indiğinizde İspanyolca etkisini görürsünüz. Kuzeye, Aix-en-Provence’a çıktığınızda İngilizce hâkimdir.

Yani sınır bölgelerinde, ülkeler arası ilişkileri güçlendirmek amacıyla karşılıklı dillerin güçlendirildiğini görürsünüz. Bu çerçeveden baktığımda Türkiye-Suriye sınırında da benzer bir yaklaşımın olması gerektiğini düşünüyorum: Türkiye tarafında Arapça, Suriye tarafında Türkçe öğretilen merkezler olmalı. Aynı şekilde Van’da Farsça, İran tarafında Türkçe gibi karşılıklı dil öğrenimi desteklenmeli.

Bölge halkları birbirlerinin dilini ve kültürünü anlamadıkça; yan yana gelip ortak bir zeminde buluşmadıkça, 550 milyonluk İslam âlemi olarak 7-8 milyon nüfuslu İsrail’in karşısında parçalanmış hâlde bakıp duruyoruz. Konunun dışına çıkıyor gibi görünsem de bu da önemli bir sorun.

Sonuçta bu mesele eninde sonunda ekonomiye de bağlanıyor. Çünkü sahada yapamadığınızı dönüp ekonomik yaptırımlarla, boykotlarla ifade etmeye çalışıyorsunuz. Bunlar yanlış demiyorum; elbette olmalı. Ama bütün bunların temelinde kültürel yaklaşma, ortaklık, kardeşlik ve birbirimizi anlayabilmek yatıyor.

Az önce kendi kendime düşündüm: İngilizce veya Fransızca bilsek ne olur? Asıl mesele bu değil. Kötü de olsa ben Arapça konuşayım, kötü de olsa o Türkçe konuşsun. Önemli olan birbirimizi anlamaya çalışmak.”

Mohammed ELSEMELİ

“Bu eğitimle ilgili olarak son bir tavsiyemi de eklemek isterim. Bana göre, örneğin Mustafa Bey burada olsaydı ya da şu an bu konudan sorumlu olan Musa Budak Hocamız, aynı görüşü paylaşırdı.

Üniversiteler ve eğitim kurumları için Suriye’de yapılan belirli iş birlikleri ve anlaşmalar var. Bence bu anlaşmaları kaybetmemek, sürdürülebilir kılmak çok önemli. Hem Halep’te hem de Şam’da yürütülen bu iş birliklerinin devamı, iki ülke arasındaki eğitim ilişkileri açısından kritik bir değer taşıyor.”

Nalan IŞIK

“Bu tartışma, geri dönüş süreçlerinde ekonomik yeniden yapılanmanın yalnızca sanayiye değil, aynı zamanda tarıma da dayandırılması gerektiğini çok iyi vurguluyor. Tarımsal

kalkınma, Suriye gibi savaş sonrası yeniden yapılanan bir ülke için sürdürülebilir geçim stratejilerinin temelini oluşturabilir. Ancak sizin de belirttiğiniz gibi, bu dönüşüm ‘bir anda’ sanayileşme süreci olamayacağı için tarımsal üretimin ve kırsal kalkınmanın planlı, eğitim temelli ve yerel ihtiyaçlara duyarlı biçimde kurgulanması gerekir.

Tarımsal alanda Türkiye’nin rolü yalnızca teknik bilgi ve eğitim aktarımıyla sınırlı kalmamalı; üretim zincirlerinin düzenlenmesi, tohum-su kaynaklarının yönetimi, kooperatifleşme modelleri ve tarım politikalarının yeniden tasarımıyla da desteklenmelidir. Türkiye’de göçmenlerin tarım alanında edindiği deneyimler-örneğin mevsimlik işçilik, küçük ölçekli üretim, seracılık-Suriye’nin yeniden yapılanmasında bir ‘insan sermayesi’ olarak değerlendirilebilir.

Dr. İbrahim Halil Yılmaz’ın sorduğu ‘bölgesel etkiler’ meselesi de önemli. Evet, Türkiye’de tarım ve sanayi arasındaki ilişki bölgesel olarak farklılaşıyor. Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis gibi sınır illeri hem tarımsal üretim hem de sınır ticareti açısından Suriye’nin kuzey bölgeleriyle doğrudan bağlantılı. Bu bölgelerde tarımsal eğitimlerin ve üretim altyapısının güçlendirilmesi, geri dönüş sürecinde ‘tarım temelli ekonomik koridorlar’ yaratabilir. Buna karşılık İstanbul, Denizli veya Bursa gibi sanayi yoğun bölgelerde Suriyelilerin üretim ve ticaret deneyimi, tarım dışı sektörlerde bilgi transferi olarak değerlendirilebilir.

Bölgesel farklılıklar, geri dönüş politikalarında esnek modellerin gerekliliğini ortaya koyuyor. Gaziantep merkezli bir tarım ve sanayi iş birliği modeli, Ege veya Marmara’da imalat-ihracat odaklı dönüşüm modeliyle aynı şekilde işlemez. Bu nedenle Suriye’nin yeniden inşasında tarımsal üretim, ticaret ve sanayi politikalarının her biri için ayrı yasal statülerin ve sektör temelli iş birliği çerçevelerinin tanımlanması gerekir.

Bu bölge, geri dönüş süreci açısından pilot uygulamalar için uygun bir alan olarak değerlendirilebilir. Ekonomik açıdan bakıldığında, ticaret maliyetlerinin en düşük olduğu bölgeler genellikle sınıra en yakın olan yerlerdir. Teorik olarak üretim ve ticaret faaliyetleri mekânsal yakınlık arttıkça daha düşük maliyetle gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda sınır illerinde geliştirilecek pilot projeler hem ekonomik hem de lojistik açıdan daha uygulanabilir görünmektedir.

İstanbul, Kocaeli veya Gebze gibi sanayi bölgelerinde üretim altyapısı daha gelişmiş olsa da bu bölgelerdeki işletmelerin faaliyetlerini Suriye'ye taşımaları hem coğrafi uzaklık hem de maliyet açısından güçlük yaratmaktadır. Benzer şekilde Denizli'de tekstil sektörü güçlü bir şekilde varlık gösterse de buradan Suriye'ye doğrudan üretim transferi yapmak lojistik açıdan daha karmaşık ve maliyetlidir.

Buna karşın Kilis, Adıyaman ve Gaziantep gibi sınır illerinde yaşayan Suriyeli göçmenlerin hem coğrafi yakınlık hem de kültürel bağlar nedeniyle geri dönüş sürecine entegre edilmeleri daha gerçekçidir. Bu bölgelerde pilot projeler geliştirerek üretim, ticaret ve istihdam süreçleri küçük ölçekli örneklerle denenebilir; uygulamada ortaya çıkan aksaklıklar tespit edilip gerekli düzenlemeler yapılabilir. Süreç, yerel yönetimler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve işveren örgütleri gibi toplumsal paydaşların katılımıyla aşamalı biçimde yürütülmelidir.

Dolayısıyla geri dönüş sürecinin ekonomik boyutu yalnızca yol yapmak veya yatırım teşviki sağlamak gibi altyapısal adımlarla sınırlı kalmamalıdır. Bu sürecin başarılı olabilmesi için saha deneyimine dayalı, paydaşlarla birlikte tasarlanan, esnek ve yerel dinamiklere duyarlı bir model gereklidir. Aksi hâlde dönüş politikaları kısa vadeli ve gerçekçi olmayan beklentilerle sınırlı kalacaktır.”

Saeed ELDO

“Geçtiğimiz ay Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirdik. Bu kapsamda hem kamu kurumlarını hem de çeşitli sivil toplum kuruluşlarını ziyaret etme fırsatımız oldu. Ziyaretlerin önemli bir kısmı inşaat sektörüne odaklandı.

Biz genel olarak inşaat alanında faaliyet gösteren bir yapıyız ve sektördeki farklı firmalara çeşitli destekler sunuyoruz. Kurumumuzun adı zaman zaman ‘market’ çağrışımı yaratsa da aslında temel odağımız markalaşma süreçlerini destekleyen bir inşaat faaliyetidir; kısacası ‘marka inşası’ diyebileceğimiz bir yaklaşım izliyoruz.

Saha ziyaretleri sırasında farklı sektörlerden temsilcilerle görüşmeler gerçekleştirdik. Bu görüşmelerde hem önemli fırsat alanlarını hem de temel sorunları gözlemleme imkânı bulduk. En dikkat çekici sorunlardan biri, bölgede araştırma merkezlerinin yetersizliği.

Bilgiye erişim oldukça güçlü; güvenilir ve güncel verilere ulaşmakta zorlandık. Bu nedenle bölgedeki sektörlerin gerçek kapasitesi, çalışan sayısı ve potansiyel yatırım alanları hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün olmadı.

Görüşmelerde öne çıkan en önemli bulgu, bölgede araştırma merkezlerinin bulunmamasıdır. Bu eksiklik nedeniyle ilgili sektörlerde ne kadar faaliyetin yürütüldüğü, iş gücü kapasitesi veya ekonomik potansiyel hakkında güvenilir verilere ulaşmak mümkün olmamıştır.

Katılımcılar, araştırma merkezlerinin kurulmasının bölgesel kalkınma açısından kritik bir ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. Bu merkezler yatırımcıların bölgeye yönelik ilgisini artırmada temel bir rol oynayacaktır; çünkü yatırımcılar yatırım kararlarını alırken sağlam veriye ihtiyaç duymaktadır. Ancak mevcut durumda sektörlere ilişkin veri eksikliği yatırımcıları temkinli davranmaya itmekte ve karar süreçlerini yavaşlatmaktadır.

Biz Building Market olarak halihazırda Türkiye içinde analiz yapıyor ve şirketlere veri sağlıyoruz.”

Mahmut ÇINAR

“Bu konuda birebir tecrübem yok; arkadaşlarımızın yaşadıkları üzerinden konuşabiliyorum. Söyleyeceklerim yalnızca iş gücüyle sınırlı değil; genel olarak geri dönüş sürecine ilişkin bazı değerlendirmeler olacak.

Öncelikle hem Abdurrahman Bey’in hem de Salih Bey’in vurguladığı noktaya katılıyorum: Siyasi kararlar bu süreçte son derece belirleyici. Hem Türkiye hem Suriye açısından ciddi ve kapsamlı siyasi kararların alınması gerekiyor. Ben de şahsen bu kararların eksikliğinden, zamanında alınmamasından ve doğru anlaşılmamasından kaynaklı önemli sıkıntılar yaşıyorum.

Arkadaşlarımızın da değindiği gibi, bu tür sorunlar bireysel değil; yapısal düzeyde ortaya çıkıyor. Dolayısıyla Göç Enstitüsü gibi kurumların hem burada hem de Suriye tarafında siyasetçiler üzerinde farkındalık ve baskı oluşturmaları gerekiyor. Çünkü karar alma süreçleri çok yavaş işliyor. Siyasiler çoğu zaman bu sorunları yaşamamış oldukları için

yeterince anlayamıyorlar. Bu da alınması gereken kararların gecikmesine ve sahadaki sorunların büyümesine neden oluyor.

İkinci olarak, geri dönüş sürecine yalnızca iş gücü açısından bakmak eksik olur. Çünkü dönen kişi sadece işini değil; mahallesini, evini, çocuğunun okulunu, alışveriş yaptığı yerleri, yani bütün bir yaşam alanını geride bırakıyor. Dolayısıyla dönüş yalnızca ekonomik bir karar değil; sosyal ve kültürel bir yeniden yerleşim süreci. Bu nedenle oradaki koşulların çok iyi anlaşılması gerekiyor.

Özellikle ailelerin dönüşüyle ilgili ciddi problemler yaşanıyor ve bu problemlerin çözümü oldukça yavaş ilerliyor. Örneğin Şam'a girişin kolaylaştırılmasının üzerinden neredeyse bir yıl geçti; ancak geri dönüşü teşvik edecek adımlar hâlâ çok sınırlı.

Benim yaşadığım bölge, Türkiye'nin güvenli hâle getirdiği bölgelerden biri. Bu açıdan Suriye'nin geneline göre daha iyi koşullara sahip: altyapı, iletişim ve güvenlik açısından görece avantajlı. Buna rağmen orada bile çok ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Halep örneği bu açıdan dikkat çekici; görece güvenli ve yaşanabilir bir bölge olmasına rağmen orada da önemli sorunlar mevcut. Dolayısıyla sadece 'iş gücü' odağında değerlendirme yapmak, bu çok katmanlı dönüş sürecinin toplumsal boyutlarını göz ardı etmek anlamına gelir.

Ayrıca sahada güvenilir bilgi akışı eksikliği ciddi bir problem. Hem iş alanları hem eğitim, sosyal hayat, belediye hizmetleri ve altyapı konularında güncel ve sistematik veriler eksik. Bu nedenle araştırma merkezlerinin masa başında değil, doğrudan sahada çalışması gerekiyor. Gözlem yaparak, yerinde tespitlerle, insanların yaşadıkları sorunları doğrudan deneyimleyerek politika yapıcılara veri sunmaları şart. Aksi halde alınan kararlar gerçekliği yansıtmayacaktır.

Bir diğer mesele uluslararası yaptırımlar. ABD'nin sık sık 'yaptırımları kaldıracağız' açıklamalarına rağmen sahada bunun etkileri görülüyor. Bu konuda güçlü bir diplomatik çaba gerekiyor. Araştırma merkezleri, STK'lar ve enstitüler bu alanda aktif rol alabilir hem ulusal hem uluslararası düzeyde siyasal baskı oluşturabilirler. Bu süreçte uluslararası platformlarda güçlü bir temsil şart.

Son olarak, kurumsallaşma süreci Suriye’de çok yavaş ilerliyor. Yeni görevlendirilen yöneticilerin çoğu devlet tecrübesine sahip değil. Bu da yönetim hatalarına, karar süreçlerinde karmaşaya neden oluyor. Örneğin bir müdürün alan tecrübesi olmadan atanması, en basit idari süreçlerin bile karmaşık hâle gelmesine yol açıyor. Dolayısıyla yeni yönetimin, alanında deneyimli bürokratlardan yararlanması ve yönetim kapasitesini güçlendirmesi gerekiyor.”

Halil İbrahim TOPUZ

“Kurumumuzun doğrudan gündem maddeleriyle bire bir örtüşen alanları sınırlı olmakla birlikte, dolaylı biçimde kesişen bazı boyutları vurgulamak mümkündür.

Bu çerçevede yalnızca iş gücü hareketliliği değil; sermaye akışları ve dış ticaret dinamikleri de geri dönüş sürecinin anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Suriye, uluslararası yaptırımların etkisiyle uzun süredir ciddi ekonomik kısıtlılıklar yaşamaktadır. Buna karşılık Türkiye, Avrupa Birliği müktesebatını uygulayan bir ülke olarak, dış ticaret ve yatırım alanında oldukça gelişmiş bir yasal ve kurumsal çerçeveye sahiptir. Vergisel teşvikler, Dahilde İşleme Rejimi (DİR) gibi mekanizmalar ve serbest ticaret olanakları sayesinde Türkiye’de faaliyet gösteren firmalar özellikle ihracat açısından yüksek rekabet gücü kazanmıştır.

Bu bağlamda, özellikle Gaziantep merkezli sektörlerde-örneğin terlik ve ayakkabı Üretiminde yerel firmalarla birlikte Suriyeli girişimciler tarafından kurulmuş firmalar, Suriyeli girişimcilerin ve üreticilerin katkısıyla, Suriye pazarına kıyasla çok daha güçlü bir üretim ve ihracat kapasitesi geliştirmiştir.

Dolayısıyla mevcut koşullar altında sermaye sahiplerinin belirsizliklerle dolu Suriye ekonomisine tamamen geri dönmeleri olası görünmemektedir. On dört yılı aşkın ekonomik durgunluk, yaptırımların devamı ve kurumsal altyapının zayıflığı bu süreci daha da zorlaştırmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye ile Suriye arasındaki Doğu Akdeniz Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğünün bağlantı sınır gümrük kapıları gibi GAP Gümrük ve Dış Ticaret Bölge

Müdürlüğümüz sorumluluk alanındaki beş aktif gümrük kapısı da ekonomik ilişkilerin sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ticaret Bakanlığımız, yeni dönemde Suriye ile ticaretinin yeniden yapılandırılmasına hızla uyum sağlamış; geçişlerdeki mal türü sınırlamalarını kaldırarak ticari faaliyetlerin genişlemesini kolaylaştırmıştır.

Bu politika değişiklikleri, bölgesel ticaretin canlanmasına ve Suriyeli işletmelerin Türkiye merkezli tedarik zincirlerine entegrasyonuna katkı sunmuştur.

Sonuç olarak mevcut koşullar değerlendirildiğinde, Suriye’ye yönelik sermaye geri dönüşünün kısa vadede sınırlı kalacağı; buna karşılık sermaye ve üretim faaliyetlerinin Türkiye merkezli bölgesel bir yeniden yapılanma modeli etrafında şekillenmeye devam edeceği öngörülebilir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Biraz açabilir misiniz? Hangi ürünler? Gümrük vergileri falan orada bir değişim oldu mu?

Suriyelilerin şöyle bir şey yaptığını gördük. Geçen bir toplantıda söylediler: Türkiye’nin doğrudan Suriye’ye geçişte uygulamış olduğu vergi oranına dikkate alınca, özellikle Türkiye’den Kuzey Irak’a-bölgesel Kürt yönetimine-oradan da Suriye’ye nakletmek ürünü daha ucuza geliyor diye böyle bir yol açılmıştı. Sonra bununla ilgili bir öneride bulunduk; acaba o dikkate alındı mı?

Veya başka bir örnek: Birçok halıcı bu vergilerden dolayı Suriye’de olmadı; Gaziantep’ten Mısır’a gittiler. Mısır sıfır vergi uyguladığı için orayı daha uygun gördüler. Böyle kaçırdığımız iş adamları oldu. Bununla ilgili bir şey oldu mu? Önlem, müdahale?”

Halil İbrahim TOPUZ

“On dört yıllık süreç içerisinde Ticaret Bakanlığımız tarafından bazı eşya listeleri yayınlanıyor ve Suriye ile ticaret ile eşya sevkiyatı söz konusu eşya listelerine göre yapılmak durumundaydı: Bazı malların transiti, ithalatı, ihracatı izne tabiydi; bazıları ise

tamamen yasaktı. Bunun nedeni, güvenlik altına alınan bölgelerden çıkıp farklı şekillerde dolaşıma girebilecek ve güvenlik zafiyeti oluşturabilecek ürünlerin engellenmesiydi.

Elektrik düğmelerinden tutun bazı bileşenlere dek yasaklar vardı; çünkü bunlar bomba yapımında kullanılabiliyordu. Başlangıçta bu liste küçük çaplıydı; zamanla kapsamı genişledi ve aramızdaki ticaret hacmi çok sınırlı kaldı.

Yeni dönemde bakanlığımız duruma hızla müdahale ederek bu listeleri radikal biçimde sadeleştirdi: Metal hurda dışındaki tüm eşyalar için ithalat, ihracat ve transit serbest bırakıldı. Ancak karşı taraftaki yeni yönetim vergi politikasında ani ve yüksek artışlara gitti; bazı ürünlerde vergiler astronomik düzeye çıktı (yer yer binlerce kat artış iddiaları vardı). Bu uygulamalar kısmen eski arşivlerden rastgele seçilmiş rejim uygulamalarının yeniden hayata geçirilmesinden kaynaklandı; temel sorun, yeni kadroların ‘devlet tecrübesi’ eksikliğiydi.

Ticaret Bakanlığımız yeni dönemde hemen harekete geçti: Suriye Hükümet temsilcileri ile Ankara’da çalıştaylar ve toplantılar düzenlendi; Suriye tarafından uygulanan birçok mal grubunda vergiler makul düzeylere indirildi. Yine de bazı eşya gruplarında yüksek vergileme sürdüğü biliniyor.

Kurumsal kapasite eksikliği somut biçimde de ortaya çıktı: Karşı tarafta gümrük bilgisi olmayan müdürler, tarife-menşe kurallarının ne olduğunu bilmeyen görevliler vardı. Bu yüzden bakanlığımız doğrudan sahada eğitim programları başlattı. 14 yıllık dönemde zaten aylık olarak örneğin Karkamış’ta personel görevlendirip teknik destek veriyorduk; şimdi bu eğitimler daha yoğun ve hedefli bir biçimde yürütülüyor. Eğitimin içerikleri; tarife tespiti, vergilendirme prosedürleri, arama ve kontrol teknikleri (x-ray, dedektör köpekleri, el dedektörleri vb.) ile muhasebe-usul uygulamalarını kapsıyor. Bu destekler, sınır ötesi ticarete hem güvenlik hem de ticari işleyiş açısından kritik.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Orada şöyle bir şey, bilmiyorum hocam, denk geldi mi: Türkiye’deki e-devlet sistemi gibi bir sisteme dahil edilmesinin ihtiyaç olduğu söylendi. Bununla ilgili bir karar da alındı ama buna dair somut bir şey oldu mu, denk geldi mi?”

Abdulkadir ALKADUR

“Turkcell sanki başlattı çalışmaları. Orada çalışmalar başladı ama biraz zamanı var.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Belki o hızlandırabilir. Ekleyeceğiniz başka bir şey var mı?”

Halil İbrahim TOPUZ

“Son olarak şunu söyleyebilirim: Biz Ticaret Bakanlığı GAP Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü bağlantı gümrük idareleri olarak Suriye’nin yeni durumunu göz önünde bulundurarak artık 7/24 çalışma esasına geçtik. Ancak karşımızda bu tempoyu karşılayabilecek bir gümrük yapısı bulamıyoruz.

Ticaret hacmi hızla artıyor ama bu hacmi yönetebilecek, işlemleri aynı hızda yürütebilecek bir ekip karşı tarafta yok.

Dolayısıyla biz burada 7/24 esasına göre çalışma sistemine geçmiş olmamıza rağmen fiilen henüz o şekilde çalışmıyoruz; çünkü işlemler karşı tarafta yavaş ilerliyor, yoğunluk fazla ve idari beceri eksikliği de süreci aksatıyor. Bu da ticaretin akışını doğrudan etkiliyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Bunun altını çizmek gerekiyor.”

Halil İbrahim TOPUZ

“Hocam, eğer sözünüzü unutmazsanız, o konuyla ilgili bir husus daha var. Altyapı açısından karşı tarafta-yani güvenliği sağladığımız bölgelerde-durum nispeten biraz daha iyi diyebiliriz. Özellikle bizim gümrüğümüzün karşısındaki gümrük kapılarında işler bir

nebze daha düzenli yürütölüyor. Yine de orada da yeniden bir yapılanma süreci yaşanıyor. Örneğin şu anda Öncüpınar sınır kapısındaki yoğunluğun temel nedeni, karşı tarafta inşaat faaliyetlerinin yeniden başlaması. Bu yüzden ciddi bir yığılma oluştu ve biz karşı idaredeki inşaat faaliyetleri sebebiyle sahaları verimli şekilde kullanamıyoruz.

Normalde dünya genelinde Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütü'nün belirlediğı standartlara dayalı bir sistem işler. Ancak burada öyle bir yapı yok: ticari tanımlar net değil; hatta ilk dönemlerde hangi ürünün hangi kategoriye (GTİP) girdiğı bile belirsizdi. Bu nedenle başta yanlış vergi uygulamaları ortaya çıkmıştı.

şimdi ise bu konuda bakanlığımız oldukça iyi bir çalışma yürütüyor. Bu süreçte birkaç toplantı daha yapılacak; muhtemelen büyükelçilikler ve konsolosluklar da sürece dâhil edilecek. Çünkü başka türlü bu bölgeler uluslararası ticaret sistemine entegre olamazlar.

Nalan IşIK

“Uluslararası ticarete de 1000 dolar alıyorsa vergi olmaz; onun için anlamaya çalıştım. Hani neye göre koyuyorlar? Teoride de öyle. Uluslararası ticari sisteme uygun bir sistemi onların da yapmaları gerekecek; bu bir süreç.”

Halil İbrahim TOPUZ

“Bu da sizin dediğiniz gibi 5 yılda belki bir süreç. Zamanla ihtiyaç olacak gibi.”

Mahmut ÇINAR

“şimdi burada yine iş başa dönüyoruz. Bunu anlayacak, birbirine irtibat edecek eleman gerekiyor. Yani eğer bir şey yapılabilecekse, biz yapabileceksek, oralarda ilişkilerimizde devlet tecrübesine sahip elemanların aynı alanda istihdam edilmesi lazım.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Süreci hızlandırır.”

Mahmut ÇINAR

“Şimdi şöyle bir durum var: Siz evrakınızı teslim ediyorsunuz; oranın sorumlu yetkilisi yeni devlet tarafından atanmış biri. Fakat evrakın takibini yapmaya gittiğinizde çoğu zaman kaybolmuş oluyor. Çünkü o kişi evrakın önemini anlamıyor; ne işe yaradığını, hangi süreci etkilediğini bilmiyor. Bu tamamen tecrübesizlikten kaynaklanıyor.

Dolayısıyla eski elemanlardan faydalanmaları gerekiyor. Önceki rejim döneminde bu işlerde görev yapan kişiler, eğer gerçekten suça karışmamış veya ihanet etmemişse, onların deneyimlerinden yararlanmak lazım.

Yeni gelenler ise bu işlerin kolay olduğunu zannediyorlar ama öyle değil. Devlet yönetimi, idare, belge takibi; bunların hepsi birikim gerektiriyor. Bütün sorun da burada zaten. Her alanda aynı problem yaşanıyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Mahmut Hocam, eski hâli de... Eski rejimde nasıl yürüyordu? Eski hâli çok sağlıklı gidiyor muydu acaba?”

Halil İbrahim TOPUZ

“Evet. O zaman STA anlaşmaları vardı; serbest ticaret anlaşmalarımız. İlişkiler bir noktada oldukça iyi bir seviyeye gelmişti aslında. Şu anda onların hepsi rafa kaldırılmış olduğu için...”

Mahmut ÇINAR

“Benim söylediğim aslında ondan bağımsız. Evet, ilişkiler iyi durumdaydı; o problemle katılıyorum ama çok farklı bir şeyden bahsediyorum.

Mesela siz ‘göç enstitüsü nedir’ hiçbir bilginiz yok; bir sabah kalkıyorsunuz, sizi göç enstitüsünden müdür yapmışlar.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Evet.”

Mahmut ÇINAR

“Burada aslında bir avantajımız vardı. Daha önce de söyledim, ben yedi yıldır oradayım. O dönemde ‘milli danışman’ dediğimiz kişiler vardı; bunlar Türkiye’den gelen, farklı konularda danışmanlık yapan tecrübeli insanlardı. Her alanda destek veriyor, işleri kolaylaştırıyorlardı.

Fakat şimdi durum değişti. Bu danışmanların tamamı görevlerinden ayrıldı ve yerlerine devlet tecrübesi olmayan kişiler geldi. Üstelik sadece üst düzeyde değil; bakandan en alt kademedeki memura kadar her yerde aynı durum var. Bu da yönetim açısından ciddi bir sorun oluşturuyor: Kim kimden istifade edecek?

Basit bir örnek vereyim: Diyelim ki bir gümrük müdürü çok tecrübeli biridir; personeline yol gösterir, işin nasıl yapılacağını öğretir. Kısa zamanda herkes işi öğrenir. Ama eğer müdürün kendisinde bilgi yoksa, sistem tıkanır. Sorun tam da burada.

Bu durum üniversitelerdeki idari yapıya da benziyor. Siz bir yere yeni bir dekan atarsınız; belki orayı hiç tanıımıyordur. Ama fakülte sekreteri yıllardır oradadır, tüm işleyişi bilir. Dekan onun tecrübesinden faydalananarak işini yürütür. Oradaki sistemin de böyle çalışması gerekirken, şu an bu tecrübe zinciri kopmuş durumda.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Hocam, ‘alanda değilim’ dediniz ama alanın kalbindesiniz.”

Mahmut ÇINAR

“Ya ekonomi olarak dedim. Ben niye ekonomi masasına getirmişler... Ben maaşımın hesabını bilmiyorum.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Estağfurullah. Çok kıymetliydi söyledikleriniz. Mustafa Bey, hoş geldiniz.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Hoş bulduk. Gaziantep Suriye Topluluğu başkanıyım.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Sizin de fikrinizi alarak ikinci tura devam edelim. Aslında pek çok soruyu bu arada konuşmuş olduk; daha hızlı geçeceğiz diye düşünüyorum.

Suriyelilerin geri dönüşünün Türkiye’deki iş gücü piyasasına ve istihdama etkileri neler olur? Hangi sektörlere etkiler? Suriye buna hazır mı? Suriye’deki durum nedir? Geri dönüş süreçleri Suriye’yi nasıl etkiler-olumlu ve olumsuz? Bu konuyla ilgili fikirleriniz nedir?”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, biz on dört yıldır Suriyelilere yardım ediyoruz. Göç İdaresi ve Valilik ile her ay düzenli toplantılar yapıyoruz. Diğer Suriyelilere destek sağlamak için mahallelerde temsilcilerimiz bulunuyor. Bu çalışmalarını on iki yıldır hem Türk hem Suriyeli STK’larla iş birliği içinde yürütüyoruz.

Özellikle Kayseri olaylarından sonra önemli bir rol üstlendik. O gergin dönemde hem Türk vatandaşlarımızı hem de Suriyeli toplulukları sakinleştirmek için sahada aktif olduk. Sonuçta oldukça olumlu gelişmeler elde ettik; toplumun iki tarafında da bir nebze güven ve diyalog zemini oluştu.

Ancak aynı dönemde Mısır’daki siyasi gelişmeler de Suriye kökenli iş insanları üzerinde etkili oldu. O gerginlik ortamında pek çok Suriyeli iş insanı ve sanayici Mısır’a geçti. Özellikle Ünaldı bölgesinden çok sayıda sanayici Mısır’a gitti. Mısır yönetimi, Sisi döneminde bu kişileri doğrudan karşıladı; vatandaşlık verdi, teşvikler sundu. Örneğin Şerabati ailesinden Kâmil Şerabati gibi büyük fabrikatörler oraya taşındı; milyar dolarlık sermaye Mısır’a kaydı.

Ticarette uğraşan insanlar istikrarı sever. Onlar için en önemli şey ‘kanuni güvenlik’tir: Kendini güvende hissettiği yerde üretir, yatırım yapar. Türkiye’de vatandaşlık ve uzun

sürekli ikamet konusunda netlik bulamayan birçok Suriyeli, Mısır'ın 'gelin, biz veriz' yaklaşımını cazip buldu. Biz bu iş insanlarına Türkiye'de kalmaları için destek olmaya çalıştık ama çoğu sonunda gitti.

Devrim sonrası dönemde ise tablo yeniden değişti. Suriye'nin kuzeyindeki 'güvenli bölgeler' ilan edilince bazı iş insanları yeniden dönmeye başladı. Özellikle Halep, Humus, Hisya ve Şeyh Neccar bölgelerinde fabrikalar, atölyeler ve üretim tesisleri yeniden satın alındı. Ticari ve valilik izinleri çıktıktan sonra birçok kişi geri döndü; fakat bu sefer 'geç kaldık, her şey pahalandı' diyorlardı.

Son yıllarda uluslararası toplantılar çok yapılıyor ama sahada fiilî bir ilerleme olmadı. Bu nedenle bazı tüccarlar yeniden tereddüt etmeye başladı. Şu anda da çoğu 'bir ayağı Türkiye'de, bir ayağı Suriye'de' olacak şekilde temkinli davranıyor. 'Acaba bu hükümete güven olur mu? Uluslararası sistem işler mi? SWIFT yeniden açılır mı, para transferleri kolaylaşır mı?' gibi sorular hâlâ belirsizliğini koruyor."

İbrahim Halil YILMAZ

"SWIFT hâlâ kapalı mı bu arada?"

Mustafa ELHÜSEYİN

"Hâlâ kapalı. Şimdiye kadar PTT üzerinden hem dernekler hem de bazı kurumlar faaliyet yürüttüler. Halep'te şu anda 507 dernek ruhsatlandırıldı; bunların arasında ben de yer alıyorum. Bu bilgi önemli; mutlaka kayda geçmeli.

Türkiye'deki büyük dernekler ve STK'ların bir kısmı ise tamamen çekilmek yerine burada küçük bir ofis bıraktılar. Bunu iki nedenle yaptılar: Birincisi, ruhsatlarının kapanmaması için; ikincisi, PTT üzerinden yürüyen proje desteklerinin ve maddi yardımların kesilmemesi için. Ancak hâlâ bir bekleme durumu söz konusu; çünkü SWIFT sistemi henüz işler durumda değil. Bu da Suriyelileri ve tüm ekonomik çevreyi olumsuz etkiliyor.

Şu ana kadar Halep'e 1290, Şam'a ise 290 fabrikatör döndü. Organize sanayi bölgelerine geri dönüşler başladı; örneğin Hisya'ya yaklaşık 170 fabrikatör geri döndü. Ekonomik

canlanma üç merkezde yoğunlaşıyor: Halep, Şam ve Humus. Bu gelişmeler içinde en önde Halep gidiyor; ardından Şam geliyor, sonra Humus. İdlib ise bambaşka bir yapı; neredeyse kendi içinde küçük bir ‘devlet’ düzenine sahip.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Şam başkent. Oranın öyle olma nedeni Halep’ten kalmazdı. Türkiye’deki dinamiklerle açıklanabilir mi? Benim bildiğim kadarıyla Şamlılar yoğunlukla İstanbul’da bulunuyor. Acaba İstanbul’da o kök salmanın verdiği bir şey olabilir mi? Veya Antep’in burada sınırda olması bu durumda etkili olabilir mi?”

Mahmut ÇINAR

“Halep’in Türkiye’ye yakın olması; bir de güvenli bölgelerin Halep’in kırsalı olması.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Devlet memurlarıyla ilgili söyledikleriniz çok doğru. Bu hükümetin Allah bir daha başımıza gelmesine izin vermesin. Şimdi durum farklı; Suriye artık bizim elimizde, buna gerçekten seviniyoruz.

Güvenlik anlamında eski Muhabarat düzeni tamamen çöktü. Beşar Esad’ın kurduğu korku sistemi artık yok. İnsanlar artık gözlerinde o korkuyu taşıyor; rahatça gidip gelebiliyorlar.

Ama öte yandan İdlib’ten yaklaşık yedi-sekiz bin kişilik bir emniyet gücü oluşturuldu. Bunlar eğitilmiş insanlar; fakat bu sayı bütün Suriye için yetersiz. Haseke, Kamışlı ve Rakka gibi bölgeleri de dahil edince asayiş sağlaması için bu kadro yetmiyor.

Bu açığı kapatmak için 80 bin kadar kişi alındı; bunların arasında eski Şebbihalar, PYD’liler ve farklı gruplardan insanlar da var. Hepsi şu anda ‘emniyet gücü’ adı altında görev yapıyor. Bu da ciddi bir güvenlik riski oluşturuyor.

Bir diğerk sorun, Mahmut Hocam'ın da dediğı gibi, eski sistemin hâlâ yürütölüyor olması. Her bakanlıkta, her resmî kurumda yönetime eski dönemin adamları atanıyor. Genellikle de bu kişiler İdlib'ten getiriliyor. Neden? Çünkü yeni yönetim güvendiğı kişileri başa getirmek istiyor. Ama bu insanlar çoğı zaman iş bilmez, tecrübesiz kişiler oluyor.

Bazen biz bile Öncüpınar'dan geçerken bunun sonuçlarını görüyoruz. Mesela bir evrak için araç kayıt defteri istiyorlar ama görevliler ne yazdıklarını bile bilmiyorlar. Sistem işlemiyor; herkes kendi bildiğini yapıyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Yani burada deneyim ve tecrübe için güvenlik mevzusu var.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Güvenlik meselesi burada en tepeye çıkıyor; birinciye çıkıyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Aslında bu geçiş süreci mümkün mertebe hızlı olmalı.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Hızlı olmalı. Bu konuda İdari Kalkınma Bakanlığı'yla dört kez görüşme yaptık. Şu anda bu atamalardan sorumlu kurum onlar.

Görüşmelerin sonunda TİKA üzerinden Türkiye'nin e-devlet tecrübesinin ve dijitalleşme altyapısının oraya aktarılması hedefleniyor. Biz de bu süreçte aracı olduk. Planlanan program kapsamında üç düzeyde eğitim ve danışmanlık verilmesi öngörölüyor: Birinci düzeyde tüm memurlar, ikinci düzeyde lider konumundaki yöneticiler, üçüncü düzeyde ise valiler ve üst düzey idareciler yer alacak. Bu yapı şu anda şekilleniyor.

Başta Estonya gibi başka ölkelerden gelen bazı öneriler olmuş ama kabul edilmemiş. Çünkü UNDP aracılığıyla gelen uluslararası kuruluşlar, desteğın dışarıdan alınması yönünde baskı yapıyor. Biz ise sürecin Türkiye üzerinden yürütölmesi için ısrarcıyız.

Nihayetinde UNDP de bu projeyi maddi olarak desteklemek zorunda kalacak gibi görünüyor. Eğer bu iş tamamlanırsa, dijitalleşme altyapısının yerel kapasiteyle uyumlu biçimde kurulması açısından önemli bir örnek teşkil edecek.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Bu süreci fonlayan UNDP mi?”

Nalan IŞIK

“Estonya’ya neden işaret ediyorlar?”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Orada dijitalizasyon süreci daha iyiymiş; Amerika ‘onlardan alın’ diyor.”

Nalan IŞIK

“Güvenli değil ama orası.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Güvenli değil işte. Biz kabul etmedik diyor; o bakan yardımcısı diyor. ‘Sizleri bekliyoruz’ diyor inşallah.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Türkiye’yi biraz sistemin dışına itmek gibi bir şey olabilir mi?”

Mustafa ELHÜSEYİN

“O Körfez ülkeleri arasında bazen iki devlet var; onlar çalışıyor Türkiye’ye... Önemli bilinmesin. Şimdi Amerika bilmem nereyi...”

İbrahim Halil YILMAZ

“Çok teşekkür ederiz. Aydınlandık; sahadan doğrudan bilgiler, çok kıymetliydi.”

Mahmut ÇINAR

“Sizin orada görüşüne yakın olmanız bence çok büyük bir avantaj. Çünkü bilen bir devletin desteklenmesi önemli; ne kadar etkilenir o farklı bir durum.

Devrimden sonra kendisinin güvendiği insanı ĞI insanları kurumların başına getirmesi çok normal. Bunu kimse yadırgamaz; bu gereklidir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Evet.”

Mahmut ÇINAR

“Sadık ve tanıdık kişileri yönetimin başına getirme eğilimi doğaldır. Örneğin İdlib kökenli bir gümrük müdürünün atanmasını anlayışla karşılarım; tecrübesiz olsa bile yanındaki deneyimli personel onu yönlendirebilir.

Ancak müdürün çevresindeki herkes yeni ise, en alt kademe çalışanlardan odacıya kadar işler aksar. Bunu güzel gösteren bir örnek Afrin’de yaşandı: Bölgeye bir kaymakam atandı; kaymakam İdlib’ten gelmiş olsa da yardımcılığına yerel meclis başkanını koydular. Yerel aktörün bölge bilgisi ve tecrübesi sayesinde işler daha düzgün ilerledi. Her yerde böyle bir denge sağlanamıyor; mesele tam da bu.

Sonuç olarak ‘kendi insanlarını’ yönetime getirme pratiği devrimci bir refleks olarak anlaşılabilir; ama başarılı yönetim için yerel bilgi ve tecrübenin korunması gerekiyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Evet, spontane; işin doğasına doğru.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Ben kendi deneyimimden bir örnek vereyim. Bana ‘bu kişi size yardımcı olabilir’ diyerek referans olmuşlar. Ardından beni aradılar; Dışışleri Bakanlığı adına mülakat için bir e-posta gönderdiler. Gittim; komisyonda beş kişi vardı. Dikkat ettim, hepsi İdlib’liydi.

Mülakat başkanının ilk sorusu şuydu: ‘Senin burada ne işin var, kendinden bahset.’ Ben de dedim ki: ‘Mezarlık üzerine doktora yapıyorum. Eğer Dışışleri bana böyle bir fırsat önerdiyse; ne yapabileceğimi soruyorsanız Türkiye’deki ilişkilerim, tecrübem ve birikimimle katkı sunabilirim.’

Sonra sorular peş peşe geldi: ‘Devrimden önce İdlib’e geldin mi?’ - ‘Hayır.’ ‘Devrimden sonra?’ - ‘Hayır.’ ‘Peki bu devrime ne kattın? 2017’deki kitap fuarına katıldın mı?’ - ‘Hayır.’

Yani tüm değerlendirme bu minvaldeydi. Niteliklerime ya da birikimime değil; kimliğime, aidiyetime, hatta bölgesel kökenime baktılar. Anladım ki orada asıl ölçüt liyakat değil, güven... ‘Sen İdlibli misin, değil misin?’ Bütün mesele buydu.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Tamamen güvenlikleştirici.”

Mahmut ÇINAR

“Güvenlik kaygısı normal; ama güvenlik kaygısı sadece bu sorularla telakki edilmez. Devlet mekanizması tam oturmamış. Bu getirdikleri kişiler daha önce farklı işler yapıyorlardı; şimdi devlet mekanizmasına getiriliyor.”

Mahmut ÇINAR

“Ben şimdi bir iki şey söyleyeyim. Soruların dördü de benimle çok doğrudan ilgili değil; ama genel bir perspektif vererek, izin verirseniz gitmem de lazım.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Estağfurullah.”

Mahmut ÇINAR

“Sözlerimi bitirmeden önce şunu vurgulamak istiyorum: Bu konu yalnızca Suriye’nin değil, doğrudan Türkiye’nin de dâhil olduğu bir meseledir. Çünkü bölgede yaşanan pek çok sorunun arka planı buraya, yani Suriye’deki güvenlik dengesine dayanmaktadır.

Arkadaşlarımızın da ifade ettiği gibi bugün herkesin üzerinde durduğu temel mesele güvenlidir. Ancak bu güvenlik probleminin Suriye’de en aza indirilebilmesi için, mevcut yönetimin PYD/SDG (yerelde GASET olarak bilinen yapıyla) bir anlaşmaya varması şarttır. Bu uzlaş sağlanmadıkça Suriye’deki güvenlik sorunu hiçbir zaman kalıcı biçimde minimize edilemez.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Hocam, hemen bağlayıp Türkiye’deki meselelerle ilişkilendirebilir miyiz?”

Mahmut ÇINAR

“Ben bu konuyu diğer meselelerle ilişkili olduğu için gündeme getirdim. Gazze’deki ateşkes sürecinden önce Suriye’yle ilgili bir toplantıda benden de değerlendirme istenmişti. Orada şunu ifade ettim: Eğer Gazze meselesi çözülürse, Suriye’deki SDG (ya da senin deyiminle GASET) meselesinin çözümü de kolaylaşır. O da çözüldüğünde Türkiye’nin içindeki terör sorunu büyük ölçüde ortadan kalkar. Çünkü bu üç mesele-Gazze, Suriye ve Türkiye’nin güvenliği-birbirine zincirleme biçimde bağlıdır. Biri çözüldüğünde diğerleri de çözüm yoluna girer.

Bu nedenle Türkiye’nin bu süreçte daha hızlı hareket etmesi gerekir. Evet, hükümet bu konularla uğraşüyor; ancak mevcut tempo yeterli değil. Bir çözüm düşünülüyorsa iki ay sonrasına bırakılmamalı; çünkü zemin ve niyet hazır. Aynı durum Suriye için de geçerli: Suriye devleti PKK ya da SDG (GASET) ile olan sorununu çözdüğü anda, ülke içindeki güvenlik problemi büyük ölçüde hafifler.

Bu çözüm, yalnızca güvenliği değil, devletin yönetim reflekslerini de olumlu etkiler. Şu anda bürokratik yapı, karar mekanizmaları ve diplomatik iletişim hatları sürekli olarak dış

referanslara-örneğin İngiltere gibi ülkelerin bakışına-bağımlı durumda. Bu bağımlılık, ülkenin kendi iç dengelerini kurmasını zorlaştırıyor. Eğer bu temel güvenlik meselesi çözülürse hem Suriye yönetimi hem Türkiye dâhil tüm bölge ülkeleri daha özerk, daha dengeli ve daha öngörülebilir bir siyasal düzleme geçebilir.

Eğer SDG (Suriye Demokratik Güçleri) ile bir uzlaşa sağlanabilirse, yalnızca güvenlik değil; güven ilişkisi sorunu da önemli ölçüde çözülecektir. İsrail'in bu konuda yürüttüğü baskı da dikkate değerdir; zira bu baskı Suriye'nin iç dengeleri kadar bölgesel denklem üzerinde de etkili. Ancak Suriye, SDG sorununu çözmeden hiçbir alanda ilerleyemez; mevcut güvenlikçi politikalar bu şekilde sürmeye devam eder.

Allah korusun, bu süreç başarısız olursa ülke yeniden Esed dönemindeki korku iklimine dönebilir. O dönemde Esed yönetimi kendi halkının hiçbir kesimine güvenmiyordu. Suriye'deki temel yapısal sorun da buydu: devlet ile toplum arasındaki güvenin çökmesi. Şu anda bu güven yeniden tesis edilmezse, hiçbir siyasi veya ekonomik reformun kalıcı olması mümkün değil.

Yine de ben bu konuda temkinli bir iyimserlik taşıyorum. Geçmiş deneyimler ne kadar olumsuz olursa olsun, şu anda çözümün mümkün olduğuna dair güçlü işaretler var. Bu sürecin sadece devletler düzeyinde değil, sivil toplum (STK) düzeyinde de desteklenmesi gerekir. STK'ların bu konuyu gündemleştirmesi, raporlar hazırlayarak ilgili kurumlara iletmesi önemli olacaktır.

Unutmamak gerekir ki Suriye sorunu ile Türkiye'nin güvenlik ve istikrar sorunu birbirinden ayrı değildir. Bu iki mesele birbirine içkin hâle gelmiştir: biri çözüldüğünde diğeri de doğal biçimde çözüme yaklaşacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin de bu yönde aktif diplomatik ve ekonomik gayret göstermesi, kendi çıkarlarının bir parçasıdır.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Nasıl çözülür hocam?”

Mahmut ÇINAR

“Şu anda Suriye’de temel mesele, PKK-PYD hattının devletle nasıl bir uzlaşya varacağıdır. Benim değerlendirmeme göre PKK ile PYD arasında fark yok; biri diğlerinin uzantısı niteliğindedir. Türkiye açısından en büyük sıkıntı, bu konuda bazı uluslararası ve bölgesel güç odaklarının süreci bilinçli olarak uzatmasıdır.

Kuzey ve Kuzeydoğu Suriye’deki durum çözüldüğü anda, aslında Irak düzeyinde PKK meselesi büyük ölçüde bitmiş sayılacaktır. Türkiye içinde de zaten bu örgütün etkisi önemli ölçüde kırılmış durumda; geriye kalan düğüm o bölgedir.

Uluslararası aktörlerin Türkiye üzerindeki baskısı da bu nedenle sürüyor. Fakat bu mesele çözüldüğünde, yalnızca Suriye’de değil, Türkiye’nin iç dinamiklerinde de büyük bir rahatlama yaşanacaktır. Gümrük kapılarındaki işleyiştin ilkokullardaki eğitime, PTT’nin ya da bankaların bölgeye açılmasına kadar her şey bu normalleşmeden etkilenecektir.

Bu yüzden bu konuda açık bir değerlendirme yapılmalı, kapsamlı raporlar hazırlanmalıdır. Özellikle Göç Enstitüsü’nün de bu konunun stratejik boyutlarına ilişkin çalışmalara öncülük etmesi gerekir. Çünkü bu mesele çözülmeyin Suriye’deki hiçbir sorunun kalıcı biçimde çözülmesi mümkün değildir. Aynı şekilde Türkiye’nin kalkınma hızını da doğrudan etkileyen faktör budur.

Türkiye son yıllarda pek çok alanda önemli mesafe katetti; ancak bu ilerlemenin yavaşlamasının en temel nedeni hâlâ bu yapısal güvenlik sorunudur. Dış politikada da teknolojik gelişmede de bütçe disiplininde de aynı etki gözleniyor. Bu nedenle bu meselenin çözümü, Türkiye’nin ekonomik ve siyasi büyümesini en az bir buçuk kat hızlandırabilecek stratejik bir eşişe denk gelir.

Benim söylemek istediklerim bunlar; meseleye bu geniş çerçeveden bakmak gerekiyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Hocam çok teşekkür ederiz.”

Mahmut ÇINAR

“Kusura bakmayın; böyle sonuna kadar eşlik etmek isterdim.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Esağfurullah. Katkılarınız kıymetliydi hocam, çok teşekkür ederim. Geleceğe dair biz de umutla bakıyoruz. Yavaş gidiyor olsa da inşallah güvenli bir şekilde hızlanır umuduyla.”

Mahmut ÇINAR

“Kesinlikle yardımlar var; güzel gidiyor. Ben geleceğin aydınlık olduğunu düşünüyorum, tahmin ediyorum, ümit ediyorum. Belki de hayal ettiğimiz, ümit ettiğimiz için böyle görüyoruz.

Ama yavaş; istediğimiz hızda değil. Biraz daha hızlı olabiliriz. Elimizi çabuk tutmamız lazım. Biz elimizi çabuk tutmazsak başka problemler çıkıyor ve bizi de zora sokuyor. Benim söylediğim bu.”

Mustafa ELHÜSEYİN

“Bence PYD sorunu yakında çözülüyor. O sürece ilişkin çok gizli görüşmeler yapıldı. PYD artık asıl sorun değil; çözülünce diğer meseleler de kendiliğinden çözülecek, çünkü sahadaki yapıların işçi tabanı zayıf. Yönetim içinde kalacaklar.

Pazartesi yapılacak görüşme çok belirleyici. Eğer Trump’la görüşülüyorsa, bu demektir ki diğer bölge aktörleriyle de temas kuruluyor. Türkiye yolları açtı; pazartesi Ahmet Şara’ya ‘artık bir devlet aktörüsün’ denilecek.

Ama amaç doğrudan devlet kurmak değil; koalisyon içinde IŞİD’e karşı bir güç olmak. İçindeki küçük Selefi/cihatçı unsurlar tasfiye edilecek; onları sahadan uzaklaştıracaksınız. Bölgenin genel yönelimi böyle olacak. Nihai hedeflerden biri de İsrail’le bir uzlaşma zemini yaratmak. İsrail’den onay alınırsa barış yolları açılabilir ve Suriye’nin yeniden inşası için zeminin oluşacağına inanıyorum.

Tabii süreç kolay değil: Önce dış aktörlerin rahatsızlığı yaşanacak, sonra iç meseleler gündeme gelecek ve Smith tipi bir aracın önü açılabilir. Ben böyle görüyorum. Şara adım adım ilerliyor.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Ben açıkçası SWIFT sisteminin açık olduğunu zannediyordum ama anlaşılan o konuda da bazı kısıtlar varmış.”

Abdulkadir ALKADUR

“Ürün sertifikasyonu süreci için mutlaka bir devlet yapısına ihtiyaç yok; bu alanda özel şirketler de yetkin kurumlar aracılığıyla sertifika verebiliyor. Ancak şu anda Suriye’de bu tür bir sertifikasyon altyapısı bulunmadığı için, özellikle gıda sektörü gibi alanlarda ciddi bir engel oluşuyor.

Örneğin ISO sertifikası ihtiyacı bu sektör için oldukça önemli; fakat Suriye’de bu sistemi yürütecek kurumlar yok. Bu nedenle Türkiye’de faaliyet gösteren, sertifikasyon yetkisine sahip şirketlerin Suriye’de temsilcilik ya da ortak ofis açarak bu süreci başlatmaları yararlı olabilir. Bu adım hem sertifikasyon hizmeti hem de lojistik destek açısından büyük katkı sağlar.

Avrupa’ya ihracat açısından da bu durum kritik. Şu anda birçok Türk firması ürünlerini İstanbul’daki depolardan Avrupa’ya gönderiyor. Ancak Suriye’de depolama ve denetim altyapısı kurulursa, ürünler doğrudan Suriye’den Avrupa’ya ihraç edilebilir.

Bu noktada Türk şirketleri hem tecrübelerini paylaşarak bölgeye destek verebilir hem de bu süreçten ticari kazanç sağlayabilir. Böylece hem Suriye’nin yeniden yapılanmasına katkı sunulur hem de Türkiye’nin bölgesel ticaret ağı güçlenir.”

Abdulmalik ATASİ

“Bu bizim kaderimiz; Suriye-Türkiye sınırı artık ortak bir gerçeklik, ortak kaderimizdir. Ama bu kaderi bir fırsata dönüştürmek mümkün. Türkler bu fırsatı yakalayabilecek yeteneğe, deneyime ve iradeye sahip.

Türkiye yaklaşık altı yıl önce sanayi gücü bakımından dünyada önemli bir konumdaydı. Eğer bu süreci doğru şekilde yönetebilirse, sadece o seviyeye geri dönmekle kalmaz; onu da aşar. Yeter ki bu coğrafyanın ortak potansiyeli doğru değerlendirilip üretime, istihdama ve iş birliğine dönüştürülebsin.”

MUSTAFA ELHÜSEYİN

“Ben inanıyorum ki en yakın zamanda bu PYD meselesi çözülecektir. Bu sorun çözüldüğünde Suriye ekonomisinin yüzde 80-90 oranında toparlanacağını düşünüyorum. O bölgelerde doğal gaz ve petrol rezervleri var. Araştırmacılar diyor ki: O kaynaklar halka dönerse Suriyeliler gelecek yüzyıl boyunca müreffeh bir hayat sürebilir.

Şu anda maalesef o kaynaklar bir avuç kişinin elinde; rejim, kendi iktidarını sürdürmek için halkın hakkını elinden aldı. Şekeri bile halka ucuz vererek değil, kontrol için kullanıyordu.

Eğer bu kaynaklar halka açılır, imkânlar adil şekilde paylaşılsa her Suriyeli kendi ülkesinde yaşamak ister. Okullar, fabrikalar, evler yeniden inşa edildikçe Suriyeliler de gönüllü olarak dönecektir. Şu anda bile günde yaklaşık 2.500 kişi dönüyor. Bu imkânlar arttıkça dönüşler de hızlanacaktır.

Ama şunu unutmamak lazım: Suriye düşerse Türkiye de tehlikededir. Türkiye’nin şansı, bir daha bu bölgede inisiyatifi kaybetmemektir. Çünkü Suriye’nin arkasında durmak, aslında Türkiye’nin geleceğini korumaktır.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Bütün siyasi argümanlar aslında bu noktada temelleniyor. Türkiye, kendi bekasını ve ulusal güvenliğini gözeterek bir siyaset geliştiriyor. Ancak bu durumu tek taraflı bir süreç olarak değerlendirmemek gerekir; çünkü aynı zamanda Suriye için de önemli bir fırsat alanı oluşturuyor.”

MUSTAFA ELHÜSEYİN

“Biz Suriye olarak, Türküyle, Arabıyla, Kürdüyle birlikte güçlü oluruz. Bir millet, bir devlet olarak bu coğrafyada attığımız her adım, inşallah bizi daha güzel günlere götürecektir.”

İbrahim Halil YILMAZ

“Teşekkür ediyoruz, müsaadenizle... Evet.”

Dr. Nuh ÇELİK

“Güvenlik, bu sürecin bütün aşamaları için ciddi bir mesele. Ancak bunun yanında istihdam alanında da gözden kaçmaması gereken önemli noktalar var.

Örneğin sadece kayıtsız çalışanlar değil, uzun süredir kayıtlı olarak çalışan ve sistemin içinde birikim elde etmiş önemli bir nüfus da var. Bu kişiler için ortak bir sistem geliştirilmesi gerekiyor. Basit bir örnek: Bir kişi yıllarca SGK primi ödüyor; ancak Suriye’ye döndüğünde bu primlerin akıbeti belirsiz kalıyor. Bu konuda iki ülke arasında sigorta ve sosyal güvenlik haklarının taşınabilirliğini sağlayacak bir çözüm mekanizması üzerinde düşünülmeli.

Ayrıca bu sistemlerin geçişken olması da önemli. En azından belirli bir dönem boyunca kurumlar ve bireyler arasında hareketliliği destekleyecek esnek bir yapı kurulabilir. Çünkü sistem tam olarak yerleşmeden katı sınırlar koymak hem ekonomik hem sosyal uyumu zorlaştırıyor.

Bu bağlamda özellikle hibrit girişimcilik modelleri üzerinde durulabilir. Yani hem Türkiye’de hem Suriye’de faaliyet gösterebilen, iki ülke arasındaki ticari ve üretim ağlarını birbirine bağlayan işletmelerin desteklenmesi. Bu, hem ithalat-ihracat süreçlerini güçlendirir hem de istihdamın sürekliliğini sağlar.

Kısacası, güvenliğin yanı sıra ekonomik geçişkenliği de sağlayacak kurumsal mekanizmalar oluşturulmadıkça geri dönüş süreci sürdürülebilir bir nitelik kazanamayacaktır.”

İbrahim Halil YILMAZ

“O yolu açmak...”

Dr. Nuh ÇELİK

“Kimliklerin tanınması ve eğitim alanındaki düzenlemeler, sürecin sağlıklı ilerlemesi açısından son derece önemli. Elbette başka öncelikler de var; ancak bir meclis sisteminin ve yasal altyapının oluşturulabilmesi için önce teknik bir yapının kurulması gerekiyor.

Bu noktada, az önce belirttiğiniz gibi, gümrük alanında olduğu üzere farklı kurumlarda görev yapan personele yönelik eğitimler düzenlenmesi yararlı olacaktır. Bu çerçevede kurumlar arası iş birliğiyle teknik geziler, karşılıklı eğitim programları ve uzman değişimi gibi uygulamalar geliştirilebilir. Çünkü oradaki uzmanların bu alanlarda yeterli deneyime sahip olmaması ciddi bir sorun oluşturuyor. Uzmanların Türkiye’de eğitim almaları; burada deneyim kazanmış kişilerin de orada kısa süreli görevler üstlenmeleri önemli katkı sağlayabilir.

Sivil toplum alanında ise hem deprem süreci hem de göç yönetimi üzerinden Türkiye’de güçlü bir deneyim birikti. Ancak şu anda Suriye tarafında sivil toplum yeterince aktif çalışmıyor; fon kaynakları ve uluslararası transfer mekanizmaları (örneğin SWIFT sistemine ilişkin sorunlar) bu alanı kısıtlıyor. Buna rağmen burada edinilen bu deneyim, orada yeniden yapılanma sürecinde kıymetli bir kaynak olabilir.

Bununla birlikte ruhsatlandırma süreçlerine ilişkin belirsizlikler ve zaman zaman ‘ruhsat verilmesi durdurulacak’ gibi söylentiler, saha aktörleri arasında endişeye neden oluyor. Bu süreçlerin daha açık ve kolaylaştırıcı hâle getirilmesi önemli. Türkiye’de çok sayıda sosyal hizmet uzmanı ciddi deneyim kazandı; bu birikim belirli dönemlerde proje bazlı olarak sınır ve yakın illerde görevlendirilebilir.

Ayrıca daha önce bahsedilen eşleştirme mekanizması da kritik: Burada edinilen mesleki becerilerin ve deneyimlerin orada değerlendirilmesi hem birikimin heba olmamasını sağlar hem de göçmenler için umut yaratır; aynı zamanda geri dönüş süreçlerinde bir teşvik unsuru olarak da işleyebilir.

Son olarak hem istihdamı hem de üretim kapasitesini izleyebilecek; ‘neye ihtiyacımız var, elimizde ne var’ sorularına yanıt verebilecek ortak bir sistem kurulmalı. Bir tür iş ve işçi eşleştirme mekanizması gibi, mevcut kaynaklarla ihtiyaçları buluşturabilecek bir yapı...

Kısacası, ortak sistemlerin ve kurumlar arası iş birliklerinin artırılması, sürecin hem kurumsal hem insani boyutunu güçlendirecektir.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Teşekkür ederim. Çalıştayı neredeyse tamamladık. Toplantımızı kapatmadan önce sınır ötesi ekonomi ve kalkınma hakkındaki olası planlamalar hakkında konuşalım.”

Mesut Şöhret

“Kısa sayılabilecek 14 yıllık bir dönemde Suriyeliler dünyanın dört bir yanına dağıldılar. Gördüğüm kadarıyla bu toplulukların kendi aralarında örgütlendiklerini de söyleyebiliriz; özellikle yakın coğrafyalarda güçlü biçimde örgütlenmiş durumdalar. Bu durum hem kendi içlerinde hem de bulundukları ülkeler arasında bir iş birliği ağı (network) kurmaları açısından önemli bir imkân sunuyor.

Ülke bazında düşündüğümüzde, Almanya’daki Suriyelilerin Fransa’daki veya İspanya’daki Suriyelilerle çok rahat network oluşturduklarını görüyoruz. Türkiye diasporasının bu konuda yeterince etkin olmaması, bence bizim açımızdan bir dezavantaj.

Almanya’da dahi Suriyelilerin kurduğu dernekler, şirketler ve çeşitli sivil toplum yapıları güçlü biçimde örgütlenmiş durumda.

Bu yapıların Türkiye diasporasıyla ortak iş birlikleri geliştirmesi mümkündür. Böyle bir iş birliğı, hem siyasi açıdan ülkelerinin çıkarlarını savunmak hem de ekonomik ilişkileri güçlendirmek için önemli bir fırsat yaratabilir. Bu durum her iki tarafın da güçlenmesini sağlayabilir; tam anlamıyla ‘kazan-kazan’ formülüyle sonuçlanabilir.

Bu nedenle bu konunun ilerleyen dönemlerde daha fazla gündeme alınmasının faydalı olacağını düşünüyorum. Dışarıda yaşayan insanların hem kendi ülkelerine hem de Türkiye’ye karşı bir sorumluluğı olduğunu düşünüyorum. Madem geri dönmüyorlar; en azından Suriye’nin ve Türkiye’nin haklarını savunma, kamuoyu oluşturma, gündem yaratma veya hükümetlere tavsiyelerde bulunma gibi alanlarda ortak bir iş birliğı modeli geliştirilebilir.

Böyle bir çalışma hem Türkiye hem Suriye açısından karşılıklı bir güçlenme sağlar; dışarıda yaşayan diaspora için de gönüllülük ve farkındalık temelinde önemli bir katkı sunar.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Teknik olarak Türk vatandaşlığı almış yaklaşık 70.000 Suriyeli mi vardı? Antep’te 40.000 civarında Suriyeli vatandaş vardı. Genel toplamda ise yaklaşık 250.000 Suriyeli Türk vatandaşlığı aldı. Bu vatandaşlığı alıp geri dönenlerin sayısı da 40-50 bin civarında.”

Önder YALÇIN

“Zaman zaman ifade edildiğı gibi, bir hikâyeyi nasıl başlattığımız kadar nasıl bitirdiğimiz de önemlidir. Son dönemde Suriye’de yaşanan gelişmeler gösteriyor ki; Türkiye bu ülkeye on yıldan fazla süredir kucak açmış olsa da süreci doğru tamamlamadığımız takdirde, bugün bizim için çalışan bir kitlenin yarın bize karşı çalışan bir gruba dönüşme ihtimali vardır. Bu nedenle şu anda attığımız adımların kıymeti büyüktür.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerden söz ediyoruz. Türkiye, birçok ülkenin aksine, geçici koruma uygulamasını hâlâ sürdürmektedir. Oysa Amerika ve bazı Avrupa ülkeleri bu prosedürü çoktan durdurdu. Türkiye’de bu noktada gecikilmiş olduğunu düşünüyorum.

Bugün ‘Suriyeliler ne olursa gider?’ sorusunu tartışıyoruz; ancak yakında ‘Suriyeliler ne olursa dönmez?’ meselesini konuşmaya başlayacağız. Çünkü aramızda ekonomiye ve kültürel dokuya ciddi katkı sağlayan çok nitelikli bireyler var. Eğitim, iş, ticaret, hatta emeklilik planı yapan binlerce kişi, geçici koruma statüsünün belirsizliği nedeniyle geleceğini öngöremiyor.

Bu nedenle artık yeni bir sürece geçilmesi gerekiyor. Geçici koruma hükümlerinin kaldırılması ve bunun yerine ilk etapta tüm Suriyelilere kısa süreli ikamet izni verilmesi mümkün olabilir. Süre altı ay, bir yıl veya iki yıl olabilir; ancak istisnasız uygulanabilir. Ardından geri dönüş politikaları planlanabilir. Türkiye’de alınacak yeni yasal kararlar ve Suriye devletiyle karşılıklı yapılacak anlaşmalar sonrasında, kısa süreli ikamet izinlerinin kademeli olarak uzun dönem ikamete dönüştürülmesi mümkündür. Bu noktada vatandaşlık şartları da belirlenebilir; kriterleri karşılayanlara vatandaşlık verilmesi sürecin doğal bir parçası hâline gelebilir.

Türk toplumunu rahatsız eden söylemlerden biri de şudur: ‘Esad devrildi, düşman gitti; Suriyeliler neden hâlâ burada?’ Oysa Suriye’de 14 yıl önce başlayan devrim ortamı ile bugün arasındaki fark çok büyüktür. Aynı evler, aynı parklar, aynı şehirler yok artık. Bunu Türk kamuoyuna anlatmak çoğu zaman kolay olmuyor.

İkamet izinlerinin düzenlenmesi, çalışma izinlerinin yeniden yapılandırılması ve uzun dönem ikametinin vatandaşlığa evrilmesi hem toplumsal huzuru hem entegrasyonu güçlendirecektir. Bugün Suriyeliler ile Türkler arasında görünürde bir fark kalmamıştır. 2012-2013 döneminde ayırt edilebilir olan kültürel farklar artık neredeyse tamamen kaybolmuştur. Birçok Suriyeli akıcı Türkçe konuşmakta, gündelik hayata entegre olmuş durumdadır. Vatandaşlık verildiğinde bu normalleşme daha da hızlanacaktır. Böylece çocukların yaşadığı zorbalık, dışlanma ve ötekileştirme gibi durumlar da büyük ölçüde azalacaktır. Bu da hikâyeyi doğru bitirmek için önemli bir fırsattır.

Bu süreç aynı zamanda bir diaspora oluşumuna da katkı sağlayabilir. Çift vatandaşlık sahibi bireyler hem Suriye kültürünü bilir hem Türk kültürünü tanır; bu durum ekonomik ve kültürel açıdan her iki ülkeyi de güçlendirir. Suriye sınırından içeri girdiğinizde görülen Mezopotamya tarım havzası, zeytin ve fıstık başta olmak üzere son derece verimli topraklar barındırmaktadır. Türkiye’de ne varsa tarım alanında, Suriye’de de çoğu zaman daha fazlası bulunmaktadır. Bu potansiyel işlendikçe, sınır geçişleri kolaylaştırıldıkça ve vatandaşlık süreçleri düzenlendikçe yalnızca Türkiye ve Suriye değil; tüm bölge kazanacaktır. Ortadoğu’nun kalkınması için de önemli bir model ortaya çıkabilir.”

Mahmut Ekin

“Suriye ile Türkiye arasında ortak üniversiteler ve ortak eğitim alanları oluşturulması önemli bir model olabilir. Özellikle ortak bir üniversite modelinin hayata geçirilmesini çok değerli görüyorum. Türkiye bugüne kadar ortak üniversite girişimleri konusunda oldukça sınırlı kalmıştır. Türk-Alman Üniversitesi nispeten başarılı bir örnek olsa da Türk-Japon Üniversitesi hayata geçirilemedi. Yakın zamanda Katar menşeli bir üniversite kurulacağına dair haberler çıktı; ancak süreç hâlâ netleşmiş değil.

Dolayısıyla mesele sadece ekonomik iş birliklerinden ibaret değildir; ekonomiyi destekleyecek kültürel ve eğitimsel ortaklıklar da geliştirilebilir. Örneğin Gaziantep Üniversitesi’nin Suriye’de açtığı kampüsler var. Bu kampüslerin her geçen gün daha nitelikli hâle gelmesi gerekirken, son dönemde idari yaklaşımlara bağlı olarak nitelik kaybı yaşandığı görülüyor. Hatta şu anda bu kampüslerde verilen diplomaların denkliği konusunda bile sorunlar yaşanıyor.

Bu nedenle bu kampüslerin daha donanımlı hâle getirilmesi, kalite standartlarının yükseltilmesi ve iki ülke arasında ortak üniversite modeli temelinde daha güçlü yapılar kurulması mümkündür. Eğitim alanındaki iş birliklerinin, ortak ticaret modellerine ve ortak tarım çalışmalarına kadar genişleyerek ilerlemesi gerektiği kanaatindeyim.”

Mehmet Ali EMİNOĞLU

“Ekonomik entegrasyon ve uyum... Biz 14 yıldır sosyal uyum ve psikolojik uyum meselelerini çalıştık. Oysa şu anda temel olarak üzerinde durmamız gereken konu ekonomik entegrasyon ve ekonomik uyumdur. Birlikte hareket edebilme modellerinin geliştirilmesi, ortak hareket kapasitemizin artırılması bu sürecin merkezinde yer alıyor.

Bu bağlamda her iki ülkenin de gerekli yasal altyapıyı ve hukuki zemini oluşturması önemlidir. Böyle bir yaklaşım yalnızca ekonomik iş birliklerini güçlendirmekle kalmayacak; aynı zamanda bölgesel barışı destekleyecek, terör faaliyetlerini azaltacak ve güvenlik ortamını güçlendirecek en kritik adımlardan biri olacaktır.”

Mahmut Eker

“Türk-Türk bağı hiçbir zaman kopmayacak. Aslında Türk-Arap bağı da kopmayacak. Akrabalıklarımız var; Hatay, Kilis... Osmanlı; Urfa’dır, Mardin’dir. Savaş öncesi bayramda sınırlar açılırdı, millet bayramlaşsın diye... Çok bir farkımız yok.

Bu farklılıklar ortak noktalar üzerinde yoğunlaşıp ortak bir şeyler yapmaya gitmek lazım. Bununla ilgili örnekler de oluşturulabilir. Mesela Hollanda-Belçika-Lüksemburg üçgenine baktığımızda; her biri ayrı bir krallık ama ortak ticaret, ortak eğitim, sınırların bile kalktığı bir sistem var. Ülkeden ülkeye geçebildiğin bir sistem... İleriki süreçlerde bizim de buna benzer bir noktaya yürümemiz gerektiğini düşünüyorum.”

Mehmet Uğur İziroğlu

“Sosyal uyum sürecinde üniversiteler çok önemli bir role sahiptir. Ekonomik gelişim açısından da sosyal uyumun güçlendirilmesi kritik bir faktördür. Çünkü burada yaşayan insanlar için çeşitli sosyal uyum çalışmaları yapılmış olsa da benim kanaatime göre bu çalışmalar hâlâ yetersiz kalmaktadır.

Özellikle geri dönüş süreci düşünüldüğünde sosyal uyumun artırılması gerekir. Bu durum yalnızca toplumsal bütünleşmeyi değil, aynı zamanda ekonomik istikrarı da

destekleyecektir. Çünkü bu insanlar geri döndüklerinde, orada da bir anlamda yeni bir göçmen konumunda olacaklardır.

Bir yaşında Türkiye'ye gelen bir çocuk bugün 14-15 yaşına geldiğinde artık buradaki sosyal çevreye ait hisseder. Dolayısıyla gittiğinde hem mekânsal hem kültürel olarak oraya yabancılaşacaktır. Bu nedenle sosyal uyumun güçlendirilmesi hem bireysel aidiyet hem de ekonomik verimlilik açısından büyük önem taşımaktadır.”

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Suriye’de uzun yıllardır devam eden çatışma ortamı ve bunun sonucunda ortaya çıkan kitlesel zorunlu göç hareketleri, geri dönüş meselesini yalnızca insani veya güvenlik temelli bir başlık olmaktan çıkarmış; ekonomik, kurumsal ve bölgesel boyutları olan çok katmanlı bir politika alanına dönüştürmüştür. “Geri Dönüşün Ekonomik Boyutları” başlığı altında yürütülen masa çalışmaları, gönüllü geri dönüşün kalıcılığının ve sürdürülebilirliğinin doğrudan ekonomik koşullarla ilişkili olduğunu açık biçimde ortaya koymuştur.

Çalıştay bulguları, geri dönüş kararının bireysel bir tercih gibi görünmekle birlikte; istihdam olanakları, üretim kapasitesi, mülkiyet haklarının korunması, finansal sistemlere erişim ve piyasa güveni gibi yapısal faktörler tarafından belirlendiğini göstermektedir. Bu unsurların yeterince tesis edilmediği bir ortamda gerçekleşen geri dönüşlerin kalıcı olmaktan ziyade geçici ve kırılğan nitelikler taşıdığı, ortak bir değerlendirme olarak öne çıkmıştır.

Tartışmalar, Suriye’de ekonomik hayatın yeniden canlanmasının yalnızca fiziki altyapının onarımıyla mümkün olmadığını; ekonomik güven ortamının tesis edilmesi, hukuki öngörülebilirliğin sağlanması ve bireylerin üretime katılımını mümkün kılacak kurumsal mekanizmaların oluşturulmasının temel öncelikler arasında yer aldığını ortaya koymuştur. Özellikle mülkiyet haklarına ilişkin belirsizliklerin, yatırım kararları ve sermaye birikimi üzerinde ciddi caydırıcı etkiler yarattığı; bu durumun geri dönüş eğilimini zayıflattığı vurgulanmıştır.

Türkiye’de uzun yıllar boyunca ekonomik hayata entegre olmuş Suriyelilerin edindikleri mesleki beceriler, iş kültürü ve ticari deneyimler, geri dönüş sürecinin en önemli beşerî sermaye kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda geri dönen bireylerin pasif yardım alıcıları olarak değil; üretime katılan, istihdam oluşturan ve yerel ekonomileri canlandıran aktörler olarak konumlandırılmaları gerektiği güçlü biçimde ifade edilmiştir. Küçük ölçekli girişimler, esnaf faaliyetleri ve sınır ötesi ticaret pratikleri, kısa ve orta vadede ekonomik hareketliliği artırabilecek temel alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Masa çalışmalarında öne çıkan bir diğer kritik mesele, finansal sistemlere erişimde yaşanan yapısal sınırlılıklar olmuştur. Bankacılık altyapısının zayıflığı, para transfer mekanizmalarındaki kısıtlar ve yatırım finansmanına erişim sorunları, geri dönüşün ekonomik sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle ulusal ve uluslararası aktörlerin katkısıyla finansal araçların çeşitlendirilmesi; mikro finans, kooperatifçilik ve yerel yatırım destek mekanizmalarının geliştirilmesi önemli bir ihtiyaç olarak tanımlanmıştır.

Bölgesel farklılıklar, geri dönüşün ekonomik boyutunda belirleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Suriye’nin farklı şehir ve bölgelerinde ekonomik toparlanma kapasitesinin homojen olmadığı; bu nedenle geri dönüş politikalarının tek tip bir yaklaşımla değil, bölgeye özgü ekonomik dinamikler dikkate alınarak tasarlanması gerektiği ifade edilmiştir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin her biri için farklı teşvik, destek ve planlama modellerinin geliştirilmesi gerektiği hususunda görüş birliği oluşmuştur.

Bu genel değerlendirmeler ışığında, geri dönüş sürecinin ekonomik sürdürülebilirliğini güçlendirmek amacıyla aşağıdaki **öncelikli tematik alanlar** belirlenmiştir:

1. Güvenli ve Planlı Geri Dönüş Altyapısının Tesis Edilmesi

Gönüllü geri dönüşün ekonomik olarak sürdürülebilir olabilmesi, güvenli, öngörülebilir ve kurumsal olarak teminat altına alınmış bir ortamın varlığına bağlıdır. Güvenlik, yalnızca fiziki tehditlerin ortadan kaldırılmasını değil; mülkiyet, çalışma ve yerleşim haklarının korunacağı hukuki ve idari düzenin tesis edilmesini de kapsamaktadır. Bu alan, geri dönüşe ilişkin tüm ekonomik ve sosyal politikaların üzerinde yükseldiği temel zemini oluşturmaktadır.

Politika yönelimi:

Geri dönüş bölgeleri için çok paydaşlı bölgesel geri dönüş ve kalkınma planları hazırlanmalı; güvenlik, yerleşim ve ekonomik faaliyetler eşgüdüm içinde ve aşamalı bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

2. İstihdam, Üretim ve Geçim Kaynaklarının Oluşturulması

Çalıştay bulguları, geri dönüş kararlarının en belirleyici unsurunun ekonomik geçim imkânları olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Tarım, küçük ölçekli sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde istihdam yaratılmadan geri dönüşlerin kalıcı olması mümkün değildir.

Politika yönelimi:

Yerel üretimi teşvik eden, mikro ve küçük işletmeleri destekleyen ve istihdam yaratmayı önceleyen ekonomik programlar geri dönüş politikalarının merkezine yerleştirilmelidir.

3. Girişimcilik ve Beşerî Sermayenin Değerlendirilmesi

Türkiye’de uzun yıllar yaşamış Suriyelilerin edindikleri mesleki beceriler, iş kültürü ve girişimcilik deneyimi, Suriye’nin yeniden yapılanması açısından stratejik bir beşerî sermaye niteliği taşımaktadır.

Politika yönelimi:

Geri dönen girişimcilere yönelik başlangıç sermayesi, mentorluk ve iş geliştirme destekleri sağlanmalı; mesleki yeterliliklerin tanınmasına yönelik esnek ve uygulanabilir mekanizmalar oluşturulmalıdır.

4. Finansal Altyapı ve Para Transfer Mekanizmalarının Güçlendirilmesi

Ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği, güvenli ve erişilebilir finansal sistemlerin varlığına bağlıdır. Mevcut para transferi kısıtları, ticari faaliyetleri ve kalkınma projelerini yavaşlatmaktadır.

Politika yönelimi:

Türkiye ve Suriye arasında yasal, şeffaf ve çok kanallı finansal transfer mekanizmaları geliştirilerek ekonomik dolaşımın önündeki yapısal engeller azaltılmalıdır.

5. Bölgesel Ekonomik Planlama ve Pilot Uygulamalar

Ekonomik kapasite ve altyapı bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Bu nedenle tek tip geri dönüş politikaları yerine, bölgesel ihtiyaçlara duyarlı pilot modeller geliştirilmelidir.

Politika yönelimi:

Görece istikrarlı bölgelerde pilot ekonomik kalkınma projeleri hayata geçirilmeli; başarılı uygulamalar kademeli biçimde yaygınlaştırılmalıdır.

6. Kurumsal İş Birliği ve Çok Paydaşlı Yönetişim

Geri dönüşün ekonomik boyutunun başarısı, kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörler arasındaki etkin koordinasyona bağlıdır.

Politika yönelimi:

Kamu-STK-özel sektör ve uluslararası aktörleri kapsayan, görev tanımları netleştirilmiş ve sürdürülebilir kurumsal koordinasyon mekanizmaları tesis edilmelidir.

Sonuç olarak geri dönüş süreci hem Suriye hem de Türkiye açısından karşılıklı etkileşim içeren bir ekonomik dönüşüm alanı olarak değerlendirilmelidir. Plansız ve destekten yoksun bir geri dönüş süreci, Suriye’de kırılgan ekonomik yapıların oluşmasına yol açabileceği gibi; Türkiye açısından da iş gücü piyasaları, sosyal dengeler ve kamu maliyetleri üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

Bu nedenle geri dönüşün ekonomik boyutuna ilişkin politikaların; kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası paydaşların eşgüdümüyle, veri temelli ve uzun vadeli bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. Çalıştay bulguları, ekonomik sürdürülebilirliğin gönüllü geri dönüşün tamamlayıcı değil, kurucu unsuru olduğunu açık biçimde ortaya koymuştur.

POLİTİKA ÖZETİ

Suriyelilerin Gönüllü Geri Dönüşünde Ekonomik Sürdürülebilirlik

Bulgular ve Politika Önerileri

Arka Plan

Suriye’de uzun yıllardır devam eden çatışmalar sonucunda ortaya çıkan kitlesel göç hareketleri, geri dönüş meselesini yalnızca insani veya güvenlik temelli bir konu olmaktan çıkarmış; ekonomik, kurumsal ve bölgesel boyutları olan çok katmanlı bir politika alanına dönüştürmüştür. Türkiye’de gerçekleştirilen bu çalıştay, gönüllü geri dönüşün kalıcılığının ve sürdürülebilirliğinin doğrudan ekonomik koşullarla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. İstihdam olanakları, üretim kapasitesi, mülkiyet haklarının korunması, finansal altyapıya erişim ve piyasa güveni, geri dönüş kararlarını belirleyen temel yapısal faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Temel Bulgular

- **Ekonomik sürdürülebilirlik sağlanmadan gerçekleşen geri dönüşler kalıcı değildir.** İstikrarlı gelir, güvenli çalışma koşulları ve üretime katılım imkânları yokluğunda geri dönüşler geçici kalmakta ve yeniden göç riski artmaktadır.
- **İstihdam ve girişimcilik geri dönüşün kurucu unsurlarıdır.** Tarım, küçük ölçekli sanayi, ticaret ve hizmet sektörleri geri dönüşün ekonomik omurgasını oluşturmaktadır.
- **Türkiye’de edinilen beşerî sermaye stratejik bir avantajdır.** Suriyelilerin Türkiye’de kazandıkları mesleki beceriler, iş kültürü ve girişimcilik deneyimi, Suriye’nin yeniden yapılanma sürecinde kritik bir kaynak niteliğindedir.
- **Finansal altyapı eksikliği geri dönüşün önündeki en büyük engellerden biridir.** Bankacılık sisteminin zayıflığı ve para transfer kısıtları, yatırım ve ticari faaliyetleri ciddi biçimde sınırlandırmaktadır.

- **Bölgesel farklılıklar tek tip geri dönüş politikalarını işlevsiz kılmaktadır.** Suriye’de ekonomik toparlanma kapasitesi şehirler ve bölgeler arasında homojen değildir.
- **Diaspora ve sınır ötesi ekonomi tamamlayıcı bir rol oynayabilir.** Yaygın Suriye diasporası, uygun hukuki ve kurumsal çerçevelerle geri dönüşü destekleyen bir kalkınma aktörüne dönüşebilir.

Politika Öncelikleri

1. Güvenli ve Planlı Geri Dönüş Altyapısı

Geri dönüş bölgelerinde güvenlik, mülkiyet ve çalışma haklarını teminat altına alan kurumsal ve hukuki düzenlemeler tesis edilmelidir.

2. İstihdam ve Üretim Odaklı Programlar

Mikro ve küçük işletmeleri destekleyen, yerel üretimi teşvik eden ve istihdam yaratan ekonomik programlar geri dönüş politikalarının merkezine alınmalıdır.

3. Girişimcilik ve Beşerî Sermaye Destekleri

Geri dönen girişimcilere başlangıç sermayesi, mentorluk ve iş geliştirme destekleri sağlanmalı; mesleki yeterliliklerin tanınmasına yönelik esnek mekanizmalar oluşturulmalıdır.

4. Finansal Altyapı ve Para Transfer Sistemleri

Türkiye ve Suriye arasında yasal, şeffaf ve çok kanallı finansal transfer mekanizmaları geliştirilerek ekonomik dolaşım kolaylaştırılmalıdır.

5. Bölgeye Özgü Ekonomik Planlama ve Pilot Uygulamalar

Görece istikrarlı bölgelerde pilot kalkınma projeleri uygulanmalı; başarılı modeller kademeli olarak yaygınlaştırılmalıdır.

6. Kamu-STK-Özel Sektör İş Birliği

Geri dönüş projelerinde kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında görev paylaşımına dayalı sürdürülebilir ortaklıklar kurulmalıdır.

Sonuç olarak; gönüllü geri dönüş, yalnızca nüfus hareketliliği değil; Türkiye ve Suriye arasında karşılıklı etkileşim içeren bir ekonomik dönüşüm sürecidir. Ekonomik yeniden inşa, geri dönüş politikasının tamamlayıcı değil, kurucu bileşeni olarak ele alınmalıdır. Veri temelli, bölgesel farklılıkları gözeten ve çok paydaşlı bir yaklaşımla geliştirilecek politikalar, geri dönüş sürecini kalıcı, onurlu ve sürdürülebilir kılmanın temel anahtarıdır.

EKLER

Ek-1: Katılımcı Listesi:

1. Prof. Dr. Mehmet Çiçek
2. Prof. Dr. Derya Silibolatlı Baykara
3. Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil Yılmaz
4. Mehmet Ali Eminoğlu
5. Arş. Gör. Yusuf Solak
6. Arş. Gör. Canan Şeyma Demir
7. Öğr. Gör. Hatice Kübra Canpolat
8. Prof. Dr. Rüstem Yanar
9. Prof. Dr. Nalan Işık
10. Prof. Dr. Mustafa Ünverdi
11. Prof. Dr. Mahmut Çınar
12. Doç Dr. Mesut Şöhret
13. Dr. Öğr. Üyesi Şenay Leyla Kuzu
14. Dr. Nuhali Celik
15. Hülya Öztos
16. Nur Özonat
17. Ersun Şen
18. Tuncay Köleoğlu
19. Enver Bakırcı
20. Yahya Şimşek
21. Muhammed Nur Elsihabı
22. Mohammed Elsemeli
23. Asıl Elabdullah
24. Lina Elcarullah
25. Hasan Altın
26. Deniz Derya Demircioğlu
27. Saeed Eldo
28. Abdulkadir Alkadur
29. Halil İbrahim Topuz
30. Abdulmalik Atasi
31. Muhammed Elhamam
32. Mustafa Elhüseyin
33. Mahmud Tekin
34. Burhan Kahraman
35. Mehmet Uğur İziroğlu
36. Önder Yalçın
37. Remzi Yılmaz
38. Samer Şennat
39. Hadi Alamli

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
GÖÇ ENSTİTÜSÜ

**SURİYELİLERİN GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNİN
EKONOMİK BOYUTLARI:**

**TÜRKİYE'DE DEĞİŞİM,
SURİYE'DE YENİDEN İNŞA ÇALIŞTAYI**